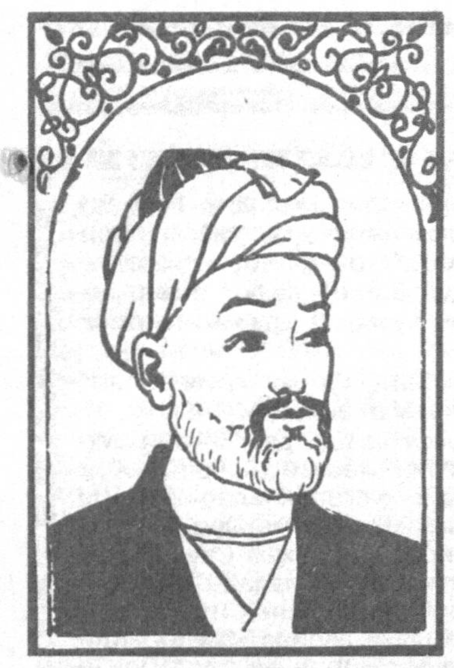

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1998 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1956 йил 4 январдан нашр этила бошлаган

• 27 март, № 13 (3449) •

Ўзбекистон Республикаси Президентининг

ФАРМОНИ

ЎЗБЕКИСТОН ТЕАТР САНЪАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЎҒРИСИДА

Ўзбекистонда асрлар оша яшаб келаётган томоша санъати анъаналарини ўрганиш, бойитиш ва тарғиб қилиш, театр санъатини ҳар томонлама ривожлантириш, моддий-техник негизини янада мустаҳкамлаш, мамлакатимизда амалга оширилаётган маънавий-маърифийислоҳотларда театр арбобларининг фаол иштирокини таъминлаш, миллий ва умумбашарий қадриятларни тараннум этувчи бадиий баркамол саҳна асарлари яратиш, махсус таълим тизимини замон талабларига мос ҳолда такомиллаштириш, юқори малакали кадрларга бўлган эҳтиёжни тўлароқ қондириш мақсадида:

1. Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги, Театр арбоблари уюшмаси, атоқли санъат намояндалари ва кенг жамоатчиликнинг таклифларини инобатга олиб, Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлигининг театр ташкилотлари ҳамда Ўзбекистон Театр арбоблари уюшмаси негизида Маданият ишлари вазирлиги тизимида «Ўзбектеатр» ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси ва унинг қошида Театр ижодкорлари уюшмаси ташкил этилсин.

2. Ўзбекистон Маданият ишлари вазирлигига бошқа тегишли ташкилотлар билан биргаликда «Ўзбектеатр» бирлашмасини ташкил этиш билан боғлиқ ижодий, ташкилий, молиявий-хўжалик ва ишлаб-чиқариш фаолиятини йўлга қўйиш вазифаси юклансин.

3. Белгилаб қўйилсинки, «Ўзбектеатр» бирлашмаси Театр ижодкорлари уюшмаси, театр ташкилотлари ва ҳудудий бўлимларига эга бўлган мустақил ижодий-ишлаб чиқариш тузилмаси ҳисобланиб, мулкчилик шакллари ва қайси идорага тааллуқли эканидан қатъи назар, мамлакатдаги барча давлат театрлари, театр-студиялари, халқ театрлари жамоалари ва бошқа тегишли ташкилотларни ихтиёрий равишда бирлаштиради.

4. «Ўзбектеатр» бирлашмасининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат эканлиги инобатга олинсин:

театр ва театр-студиялар ижодий жамоаларини халқимизнинг бой маънавий дунёси, маданий мероси, миллий ва умумбашарий қадриятларимизга эҳтиром туйғуларини мадҳ этувчи, истиқлолни улуғловчи ёрқин саҳна асарлари яратишга йўналтириш, шунингдек, ватанпарварлик ғояларини, миллий-эстетик тамойилларни тарғиб қилишга қаратилган ташаббус ва ҳаракатларни рағбатлантириш;

ўзбек халқ томоша санъатлари (халқ анъанавий театри, майдон томошалари, байрамлар) соҳасидаги бой тарихий меросни чуқур ўрганиш, тадқиқотлар, ўқув қўлланмалари яратиш учун шарт-шароит туғдириш;

ижодкорларни ижтимоий муҳофаза қилиш, театрларнинг моддий-техник негизини мустаҳкамлаш, уларни замонавий ашёлар билан таъминлаш;

театрлар жамоалари, режиссёрлар, драматурглар, бастакорлар, рассомлар ва балетмейстерларга долзарб мавзуларда буюртмалар бериш, республика ва халқаро миқёсда кўрик-танловлар, фестиваллар ўтказиш, хорижий мамлакатларга гастроллар уюштириш, илмий анжуман, симпозиум ва семинарлар ўтказиш, турли мукофот ва совринлар таъсис этиш;

иқтидорли ёшларни излаб топиш ва малакали мутахассис кадрлар тайёрлашда олий ва ўрта-махсус ўқув юртларига яқиндан ёрдам бериш;

Ўзбекистон Телерадиокомпанияси, «Камолот», «Умид», «Олтин мерос» ва бошқа жамғармалар ёрдамида ёш ижодкорлар санъатини тарғиб қилиш, уларнинг турмуш шароитларини яхшилаш, мамлакатимизда ва чет элларда таълим олиш ҳамда малака оширишларини уюштириш.

5. Миллий театр ва оммавий томоша санъатлари ютуқларини кенг тарғиб этиш мақсадида «Театр» ойлик адабий-бадиий, ахборот-реклама журнали нашр этилсин.

6. Театр санъати маънавият ва маърифатни юксалтиришнинг қудратли воситаларидан бири эканлигини назарда тутиб, жойларда бу санъат ривожи билан боғлиқ ишларни изчил амалга ошириш масъулияти Маданият ишлари вазирлиги билан бир қаторда, тегишли вазирликлар, идоралар, ташкилотлар биринчи раҳбарлари, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши раиси, вилоятлар, шаҳар ва туман ҳокимларининг зиммасига юклансин.

7.»Ўзбектеатр» бирлашмасининг моддий-техник негизини мустаҳкамлаш, ижодкорларни моддий ва маънавий рағбатлантириш мақсадида бирлашманинг «Артмадад» номли махсус жамғармаси ташкил этилсин.

Давлат, жамоат ташкилотлари ҳамда мулкчилик шаклларидан ва идоравий бўйсунишидан қатъи назар, турли муассасалар, шу жумладан, хорижий ташкилотлар ва алоҳида жисмоний шахслар жамғарма ҳаммуассислари бўлиши мумкин. Жамғарманинг таъсис мажлиси бир ой муддат ичида ўтказилсин.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги жамғарма Низомини балгиланган тартибда рўйхатдан ўтказсин.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги «Артмадад» жамғармасини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш мақсадида унинг ҳисоб рақамига эллик миллион сўм миқдорида маблағ ўтказсин.

8. Тошкент шаҳар ҳокимлиги икки ой муддатда Тошкент шаҳар Ҳамза кўчаси 49-, 51-уйларни таъмирласин ва уларга «Ўзбектеатр» бирлашмасининг марказий аппарти, унинг жамғармаси ҳамда Театр ижодкорлари уюшмасини жойлаштирсин.

9. Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ва Молия вазирлиги биргаликда Тошкент давлат санъат институтининг драма, мусиқали театр, қўғирчоқ театри, кино, телерадио, саҳна рассомлиги, санъат менежменти бўйича мутахассис кадрлар тайёрлаш доирасини кенгайтириш, ўқитиш услубини жаҳон андозалари даражасига кўтариш чора-тадбирларини кўрсинлар.

Республика театр ташкилотларининг, айниқса, вилоятлардаги театр муассасаларининг малакали драматург ва режиссёрларга бўлган катта эҳтиёжини ҳисобга олиб, олий маълумотли, иқтидорли ёшлардан драматург ва режиссёрлар тайёрловчи икки йиллик олий курслар ташкил этилсин. Белгилаб қўйилсинки, ушбу курслар давлат буюртмаси ва шартнома асосида фаолият юритади.

10. Ўзбекистон Республикаси Макроиқтисодиёт ва статистика вазирлиги, Молия вазирлиги «Ўзбектеатр» ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси тасарруфига кирувчи театр ташкилотларининг бинолари қурилиши ва таъмирланиши, уларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, Тошкент давлат санъат институти ва унинг 400 ўринли ётоқхонаси янги биноларини лойиҳалаш ва қуриш учун тегишли маблағ ажратишни 1999-2000 йиллар режасига киритсин.

11. Театр ходимларини ижтимоий ҳимоялаш ва рағбатлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Молия, Меҳнат, Маданият ишлари вазирликлари ҳамда «Ўзбектеатр» бирлашмаси уч ой муддат ичида театр муассасаларининг ихтисослаштирилган тизимини, республика, вилоят, шаҳар, туман, халқ ва ҳаваскорлик ҳамда хусусий мақомлари ва ижодий йўналишларини ҳисобга олган ҳолда меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича янги тариф меъёрларини ишлаб чиқиб, Вазирлар Маҳкамасига тақдим этсинлар.

Шу билан бирга, театр ташкилотларига қўшимча молиявий манбалар топиши учун кенг имкониятлар яратиш мақсадида уларнинг гастроль-концерт ва шартномалар асосидаги бошқа хизмат фаолиятидан тушадиган маблағлари, ҳомийлик ва инвестициялар, шу жумладан, чет эл инвестицияларидан имтиёзли фойдаланиш ҳамда театр жамоасини рағбатлантириш тартибини белгилайдиган Низом икки ой муддатда Вазирлар Маҳкамасига киритилсин.

12. Ўзбекистон Маданият ишлари вазирлиги, «Ўзбектеатр» бирлашмаси уч ой муддат ичида театр ижодий ходимларига квалификация бериш, давлат мукофотлари, фахрий унвонлар ва бошқа мукофотларга тавсия этиш бўйича уларнинг, айниқса, ёшларнинг бутун фаолияти давомида касбий ва ижодий ўсиш жараёни хусусиятларини ҳисобга олувчи Низом ишлаб чиқсинлар ва Вазирлар Маҳкамаси тасдиғига тақдим этсинлар.

13. «Ўзбектеатр» бирлашмаси ва унинг тасарруфидаги корхона ва ташкилотлар барча турдаги солиқлардан ва божхона тўловларидан беш йил муддатга озод этилсин.

Солиқдан озод этилиши натижасида йиғилган маблағларнинг мамлакатимизда театр-томоша санъатларини, илмий-тадқиқот ва нашр ишларини янада ривожлантиришга, бирлашманинг моддий-техник негизини мустаҳкамлашга, ижодкорларни ижтимоий муҳофаза қилиш ишларига сарфланиши белгилаб қўйилсин.

Театр санъати ривожига ҳомийларни жалб қилиш мақсадида уларнинг фойдадан тўлайдиган солиқ бўйича базаси «Ўзбектеатр» бирлашмаси, унинг таркибидаги муассасалар ҳисобига ўтказадиган маблағлари миқдорига монанд қисқартирилиши назарда тутилсин.

14. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ушбу Фармонда кўрсатиб ўтилган вазифаларни амалга ошириш билан боғлиқ бўлган сарф-харажатларни қоплаш учун маблағ ажратсин.

15. Ушбу Фармоннинг бажарилиши юзасидан Вазирлар Маҳкамаси бир ой муддатда тегишли қарор қабул қилсин.

Ўзбекистон Республикаси
Президенти И.Каримов
Тошкент шаҳри,
1998 йил 26 март

НАВРЎЗ ТАРОНАСИ

«Туркистон» саройида «Ўзбекнаво» гастрол-концерт бирлашмаси томонидан ташкил этилган «Наврўз таронаси» номли театрлаштирилган концерт дастурини мириқиб томоша қилдик.

Саҳнада дастлаб совуқ қиш ҳукмронлик қилади. Қиш (Вадим Власов)нинг ўткир қиличи ҳамма ёқни музлатиб, баҳорга йўл бермасликка ҳаракат қилади. Аммо Баҳорой (Тамилла Жалолова)нинг мағрур ва нафис қўллари уни чекинишга мажбур этади. Саҳна чечакларга тўлиб кетади. Баҳорой атрофида жамалаксоч қизлар-чечаклар рақс тушишади. Ана шунда масхарабозлар-жарчилар чор-атрофга жар солиб, янги йил — Наврўз кириб келганидан дарак беришади...

Концерт дастуридан сўнг саҳналаштирувчи режиссёр Жалол Юсупов билан суҳбатда бўлдик. У бизга қуйидагиларни сўзлаб берди:

— Концерт дастурининг асосий оғирлиги Муборак Мирзаева раҳбарлигидаги «Ассалом, қуёш» рақс ансамблига тушди. Ансамбл аъзолари — темирйўлчилар интернати тарбияланувчилари ёш бўлишларига қарамасдан Муборак опанинг топшириқларини бир зумда бажаришди. Мени бир нарса таажжубда қолдирди. Бу ансамблни дунёнинг жуда кўплаб мамлакатларида билишар экану ўзимизда яхши танишмас экан. Бундан ташқари, Хореография билим юрти, Санъат институти талабалари, Дилшодбек Каттабековнинг иштироки дастурнинг янада жонли чиқишига ёрдам берди.

Ҳақиқатан ҳам «Наврўз таронаси» театрлаштирилган концерт дастури муаллифлари (режиссёрлар — Жалол Юсупов, Ойбек Қаюмов, бастакор — Алишер Икромов, рассом — Сергей Чернов) халқимизнинг олис тарихда шаклланиб, асрлар мобайнида яшаб келаётган урф-одат ва удумларини ҳижжалаб ўрганиб, уларни халққа қайтариш йўлида жонкуярлик кўрсатганлар. Бундан ташқари, «Ўзбекнаво» дирекцияси, «Туркистон» саройи маъмурияти ушбу концертни тайёрлашдек хайрли ишни ўз зиммасига олгани таҳсинга сазовордир.

Маъпура НАБИЕВА

ҚАЛДИРҒОЧНИ ҚЎНДИРГАН ҚЎШИҚ

6-бет

Суйима ҒАНИЕВА

НАВОИЙНИНГ АРМОНИ

Исломнинг бешинчи рукни муборак Ҳаж сафари Навоий учун дардли бир армон бўлиб қолган эди. У «Вақфия» асарида ёзганди: «Эмдиким, ҳаётим гулшанининг баҳори хазонға етишти ва гулшанда битилган йигитлик гуллари тўкула киришти, сабзаси табиат ҳавоси бурудатидин (совуғидан — С. Ғ. Қавс ичидаги бундан кейинги изоҳлар ҳам муаллифга тегишли) оқарди ва лоласи куҳулат (ўрта ёш) совуғ нафасларидин сарғарди, сунбули сероби марғулаларидин (жингалаклари) тоб кетди ва ниҳоли сарбаланди ажал сарсаридин (совуқ шамоли) фано тупроғиға йиқилурға етти. Ул Ҳазратнинг (Ҳусайн Бойқаронинг) муаббад (абадий) давлатидин ва рафеъ (юксак) ҳимматидин кўнглумға кечмаган комларға комгор (бахтли) бўлубмен ва тушумға кирмаган мақосидға иқтидор топибмен. Икки орзу риштасидин ўзгаким, гириҳи (чигали) кўнглум пардасидин очилмади ва икки мурод ғунчасидин ўзгаким, тугуни жоним гулшанидин очилмади.

Аммо умидим улдурким, бу икки умидим мевасидин дағи баруманд (самарали) ва муродим будурким, бу икки муродим гавҳаридин дағи сарбаланд бўлғаймен ва бу орзумандлиғ хорхорининг (ҳаяжони) тикани кўнглумда синмағай ва бу мурод гавҳарининг ёғинин туфроққа элтмағай...

Мазкур икки орзудин бири (бошқаси — ижод билан машғуллик) муборак сафардурким, исломим шахси беш ҳисдин бирининг ўксуклиғи жиҳатидан ноқис бўлмағай ва мусулмонлиғим панжаси бир бармоқ йўқлиғидин малул қолмағай.

Меникким, бу савдо низор айлади,
Ҳавас илгида беқарор айлади.

Не имконки, топқай қарору сукун,
Бировким, бу фикр этгай они забун.

Урармен қадам токи борғунча ком,
Ки, бўлғай муяссар менга ушбу ком.

Агар бўлса бу йўлда умрум талаф,
Чу бу йўлдадур ул ҳам эрур шараф.

Ва гар бўлсам ўз комима баҳраманд,
Зиҳи мулки жовиду бахти баланд».

Давоми учинчи бетда

БИРИНЧИ ЎЗБЕК КОСМОНАВТ ҚИЗИ

Деҳқонободдан чиқиши мумкин эди...

Юртимизда Наврўзи олам кезмоқда. Бироз куттириб келган баҳорнинг шашти баланд. Иссиқ иш хоналарини тарк этиб, дала-қирларга чиққан кишининг баҳри-дили очилади. Мустақилликнинг еттинчи баҳори янада қутлуғ келадиганга ўхшайди. Ҳозир ким билан гаплашманг, гап бориб кузги мўл хирмонга тақалади. Бу йил рисоладагидек қиш бўлди. Тоғларга қор мўл тушди. Демакки, сув ҳам мўл бўлади. Тежабтергаб ишлатилса, экин-тикинга ҳам, боғ-роғларга ҳам етиб ортади.

Халқимизда «Еттининг бири хизир» деган нақл бор. Оила йили деб эълон қилинган ушбу йил, назаримда, Хизир бува нигоҳидан четда қолмайдиганга ўхшайди. Лекин, кўп нарса ўзимизга боғлиқ. Астойдил бўлсак, бепарволик қилмасак, жон куйдириб ишласак, кузда чўмични мой босди, деяверинг. Жанубий вилоятларда экин-тикин ишлари анча авж олиб қолди. Чаппор уриб гуллаган боғларни кўриб вужудингизда ажиб ҳислар уйғонади.

Дарвоқе, биз кўпинча наврўз тантаналари тўғрисида ёзганимизда дастурхондаги нозу неъматлар, саховатпешаларнинг ҳимматлари, санъаткорларнинг дилрабо куй-қўшиқларига кўпроқ эътибор берамиз. Лекин асосий гап бунда эмасга ўхшайди. Жиддийроқ кузатган киши Наврўз аввало ризқ-рўз йилининг боши, тафт келиб қолган пўрсилдоқ ерга қўйилган биринчи қадам, сепилган уруғлик, яхши ният, эзгу-умид эканлигига эътибор беради. Наврўз одамларга «Вақт келди, энди бундан буёғи сенга боғлиқ, бир баҳя вақтни ҳам бекорга ўтказма, эк, ундир, парвариш қил ва роҳатини кўр», деяётгандай. Белингни боғла, чавандоз бўлсанг тулпорингга мин, Барчин бўлсанг Алпомишингни кут, деҳқон бўлсанг енгингни шимар, дардман бўлсанг неъматларимдан е»,деяётгандай...

Қашқадарёнинг бир неча туманларида бўлиб ўтган Наврўз тантаналарида қатнашиб, ўзим учун анча-мунча нарсаларни кашф этдим, десам муболаға бўлмас. Соҳибқирон Амир Темур бобомизнинг 660 йиллик маъракаларига бағишланган катта кўпкарида қатнашганим эсимда. Жонларини ўртага қўйиб от минган, соврин учун ҳайқириб курашаётган шунқорларнинг ақл бовар қилмас даражадаги матонатлари эсимда. Ўшанда... бир йигитнинг омади келмай, улоқни энди тақимига босганида йиқилиб қолиб уйига совринсиз қайтган эди. Шу йигит бу йилги Наврўзда ҳаммани ҳайратда қолдириб, учқур дулдулини ўйнатиб, энг катта соврин эълон қилинганида асабий кишнаётган отлар тўдасидан улоқни айириб маррага етиб келди. Шаҳрисабздаги Амир Темур номи билан аталувчи жамоа хўжалигидан келган Ўктам полвон Жовлиев экан. Ҳаммамиз «Э, отангга раҳмат, ҳалол, ҳалол!» дея олқишлаб юбордик.

Шу ерда ўтган йилги иш якунларига кўра илғорларга кўпдан-кўп совринлар топширилганида, ўртага юзлари қип-қизил, кўзлари тийрак

Давоми иккинчи бетда

ИСТЕЪДОДЛАР КАМОЛ ТОПАДИ

27 март — Халқаро Театр куни

Театр санъати намояндаларининг бу профессионал байрами Халқаро Театр институти (Париж) ҳамда ЮНЕСКО қошидаги Халқаро театр ташкилоти ташаббуси билан 1961 йилдан буён нишонлаб келинади. Шу байрам муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Театр арбоблари уюшмаси раиси Бернора ҚОРИЕВА қуйидагиларни гапириб берди.

— Аввало шуни айтишим керакки, халқаро аҳамиятга молик ҳар қандай тадбирлар барча даврларда ҳам катта фойда келтирган. Халқаро Театр куни ҳам бундан мустасно эмас. Зеро, бу халқаро байрамнинг «Театр халқлар ўртасида ўзаро ҳамкорлик ўрнатиш ва тинчликни мустаҳкамлаш воситасидир», деган шиори шундан далолат бериб турибди.

Умуман, халқлар бир-бирларининг санъатларини тушунишлари учун тил билишлари шарт эмас. Санъат ўзининг нафосати, инсонийликка даъвати, яхшиликка рағбати билан ҳамиша ҳамма халқларга бирдек тушунарли бўлиб келган.

Мустақиллик шарофати билан мамлакатимиз театрлари ҳаётида ҳам катта ўзгаришлар рўй берди. Бугун бизнинг театр жамоаларимиз жаҳоннинг жуда кўп мамлакатлари билан ижодий алоқалар ўрнатди. Республикамизда чет эллик санъаткорлар фаолият кўрсатаётган бўлсалар, худди шундай вазифани бизнинг ижодкорларимиз чет элда амалга оширмоқдалар. Узоққа бормай, буни Алишер Навоий номидаги Ўзбек давлат академик Катта театри мисолида ҳам кўрсатиб ўтишим мумкин. Ажойиб композитор ва дирижёр Маргарет Харрис Ж.Гершвиннинг «Порги ва Бесс» операсини саҳналаштиришда катта ёрдам берди. С.Юдаковнинг «Насриддиннинг саргузаштлари» балетини эса Қозоғистон халқ артисти Булат Аюханов муваффақиятли саҳнага қўйди.

Америкалик дирижёр Винстон Фогел театримизда қўйилган «Кармэн» ва «Баттерфляй хоним» асарларига дирижёрлик қилди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Катта театримиз оркестри Малайзияда машҳур малайзиялик композитор Пи Ромлининг асарларини ижро этиб, илк бор лазер дискига ёздиришга муваффақ бўлди.

Рус ёш томошабинлар театри режиссёри, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Наби Абдураҳмонов яқинда Исроил давлатидан қайтиб келди. У Бейт-Цви Олий театр мактабида Толстой асарини саҳналаштирди. Бу спектакл шу кунгача 22 маротаба намойиш этилганини қувонч билан таъкидлагим келади.

Қаршидаги «Мулоқот» театр-студияси базасида ЮНЕСКО ҳамда Ўзбекистон Театр арбоблари уюшмаси ҳамкорлигида Халқаро театр маркази ташкил этиш юзасидан катта ишлар бошлаб юборилди.

Кўриб турганингиздек олиб борилаётган ишлар кўлами ниҳоятда кенг. Мен бу ерда баъзи фактларни қайд этиб ўтдим, холос. Шу бугунгача амалга оширилган ва бажариш учун режалаштирилаётган ишларимиз ҳали жуда кўп.

Кези келганда мени кўпдан буён ўйлантириб келаётган бир масала хусусида гапириб ўтиришни истардим. Гап шундаки, бугунги кунда ўзбек театр санъатида ўз мактабини ярата олган йирик намояндаларимиз, арбобларимиз бор. Мен, масалан, Баҳодир Йўлдошев сингари машҳур режиссёрларнинг ўз мактаби бўлишини ва улар санъатга чин юракдан интилган истеъдодли ёшларни камолга етказишларини жуда истардим. Фақат театрда эмас, санъатимизнинг бошқа соҳаларида ҳам бу иш долзарбдир. Албатта, ҳозирча бу ниятни амалга оширишнинг иложи бўлмай турибди. Лекин вақти келиб бизнинг ёшларимиз шундай имкониятларга эга бўлардиларки, биздан олдин ўтганлар буни ҳатто тушларида ҳам кўрмаганлар. Масалан, мен театр маркази тузилиб, унга компютерлаштирилган тизим ўрнатилиб, бутун дунёдан ахборотлар олиш имконига эга бўлишимизни жуда хоҳлайман. Ва ўйлайманки, бу орзуларимиз албатта амалга ошади. Чунки бугун биз буюк келажакнинг пойдеворига ғишт қўйяпмиз. Бу пойдевор шубҳасиз санъат, хусусан, театр санъати билан янада мустаҳкам бўлади, деб умид билдираман.

Н. ФИОЛЕТОВА
ёзиб олди

БАЙРАМ ШУКУҲИ

Ёшлик, баҳор, гўзаллик, муҳаббат — бу муштарак тушунчаларни бир-биридан ажратиб бўлармиди? Мирзо Улуғбек номидаги Тошкент Давлат университетининг катта майдони Наврўз шодиёнаси билан гўзаллашиб, яшариб кетди. Устозлар ва шогирдлар умумхалқ байрами — Наврўзи оламни шод-хуррамлик билан кутиб олишди. Тантанада академик Тўрабек Долимов, таниқли шоир Нормурод Нарзуллаев сўзга чиқиб, жамоани қутлуғ байрам билан қутлашди. Маданият саройи қошида ташкил этилган бадиий ҳаваскорлар ансамбли томонидан тайёрланган «Наврўз келди бизни соғиниб» мавзуидаги адабий композиция ҳаммада илиқ таассурот қолдирди.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, хушовоз хонанда Абдулҳай Каримовнинг ёқимли қўшиқлари, «Тановар» рақс ансамбли санъаткорларининг дилрабо ўйинлари учрашувга файз бағишлади. Бош майдонда бошланган байрам кайфияти талабалар уйларига кўчди. Ўйин-кулги, хушвақтлик ва хушбахтлик шукуҳи ёш юракларда акс садо берди.

МАҚСАД АСЛИ НИМА ЭДИ?

Сўнгги пайтда матбуотда ваҳҳобийлик ақидасига боғлиқ бир қанча мақолалар эълон қилинди. Газетхонлар ҳукмига ҳавола этилаётган ушбу мақола ҳам мазкур сохта ақиданинг келиб чиқиш жараёни ва номатлуб заминини очишга бағишланган бўлиб, ёшларни пуч ғояларга учмаслик ва янглишиб қолмасликка даъват этади.

Муборак истиқлолимиз туфайли кўп йиллар қувғинда бўлган динимиз яна равнақ топа бошлади. Бунга мамлакатимизнинг барча ҳудудлари, хусусан Фарғона вилояти мисолида ҳам кўплаб далиллар келтириш мумкин. Вилоятда истиқлолга қадар бор-йўғи учта масжид қонуний рўйхатдан ўтган эди. Ҳозир бундай масжидлар 200 дан ортиқдир. Улар жомъе ва маҳалла мачитлари сифатида фаолият кўрсатяпти. Агар истиқлолга қадар вилоятдан саноқли одамлар Ҳажга борган бўлсалар, кейинги олти йил ичида тўрт мингдан ортиқ фарғоналиклар Ҳаж сафарига бориб келдилар.

Вилоятдаги дин арбоблари вилоят ижтимоий ҳаётида фаол иштирок этмоқдалар. Вилоят, шаҳарлар ва туманлар миқёсидаги нуфузли йиғилишларда ҳамиша уларнинг фикр-мулоҳазалари эътиборга олинади.

Бироқ, шоли курмаксиз бўлмаганидек, диндорлар учун яратилган мана шундай қулай шароитларда ҳам баъзи нопок, ғаламис, кўнгли кир кимсалар учраб қоляптики, улар диндорлар орасига қутқу солиш, ўз қора ниятлари йўлида диндан фойдаланиб, қонун йўлидан чекинишгача боряптилар. Масалан, кейинги йилларда Ўзбекистонда, айниқса, водий аҳолиси орасида «ваҳҳобийлик» деган тушунча пайдо бўлди. Хўш, ваҳҳобийлар кимлар? Республика матбуотида ваҳҳобийликнинг тарихи, асл мақсадлари, ғоялари ҳақида батафсил тушунча берувчи материаллар эълон қилинди. Яқинда ваҳҳобийлик тарихидаги янги жиҳатлардан ҳикоя қилувчи манбалар билан танишиб қолдим. Ўйлайманки, бу манбалар кўпчиликни бефарқ қолдирмаса керак.

Маълум бўлишича, ваҳҳобийликнинг пайдо бўлишига, ҳатто инглиз жосуслик хизмати ҳам алоқадор экан. Масалан, турк исломшунос олими М.Сиддиқ Кумушнинг 1997 йили Истанбулдаги «Ҳақиқат китоби» нашриётида чоп этилган **«Инглиз жосусининг айтганлари ёки Англиянинг Исломга қарши душманлик фаолияти»** китобида ёзилишича, Муҳаммад Абдул Ваҳҳоб Басрада таҳсил олаётган вақтлари инглиз жосуси Хемпер билан учрашиб, унинг таъсирига тушиб қолади. Буюк Британия қироллиги Мустамлакалар вазирлиги ўша йиллари мусулмон Шарқи мамлакатларига — араб, форс, турк тилларини мукаммал биладиган, ўзини мусулмон деб юритадиган кўплаб жосусларни юборганди. Кейинчалик, Хемпер ўз хотираларида Муҳаммад Абдул Ваҳҳобни қандай учратгани ва уни ўз манфаатлари йўлида фойдаланиш учун қўлга олганлигини ёзади.

Муҳаммад Абдул Ваҳҳоб Ислом учун фақат пайғамбаримиз қолдирган Қуръонга итоат этишгина фарз, имом Абу Ҳанифа, имом Аҳмад Ибн Ҳанбал, имом Молик Ибн Инос, имом Муҳаммад Ибн Идрис Шофъий каби тўрт мазҳаб пешволари таълимоти, ҳатто пайғамбар авлодларининг айтганлари, шунингдек ҳадисларда келтирилган йўл-йўриқлар бекордир, дея таъкидлаган.

— Муҳаммад пайғамбар муслимларга фақат Қуръон ва суннани қолдирдим, деганлар, бироқ, авлодларим ва мазҳаблар имомларини ҳам қолдирдим демаганлар, — дея мулоҳаза қилишни севарди у, — демак, мусулмон одам саҳобалар, уламолар ва муҳаддисларнинг фикрларига қанчалик қарши чиқмасин, бари бир Қуръон ва сунна талабларига мувофиқ комил мусулмон бўлиб қолаверади!

Хемпер, Муҳаммад муҳаддислар, айниқса Имом Ал-Бухорийнинг «Саҳиҳи Бухорий»сига анча қаттиқ ҳужум қилган ва «Саҳиҳи Бухорий»да келтирилган ҳадисларнинг ярмиси сохта ва бефойдадир, дея исботлашга уринган, дея айтади. Хемпер аста-секин бу йигитнинг қўлтиғига кириб, онгидаги исломий эътиқодни бидъат билан алмаштиришга ҳаракат бошлайди. Исломни чуқур ўрганган жосус ғўр, аммо, ўзини шариат илмининг энг буюк билимдонларидан ҳисобловчи муллаваччани турли йўллар билан айнитишга киришади. Масалан, аронийлар орасида мавжуд бўлган сийға никоҳ анъанасини далил қилиб, йигитни бирор аёл билан вақтинча бирга яшашга ундайди.

Хемпер Муҳаммадни яна бир инглиз жосус аёли — София билан таништиради. София ҳам мусулмон аёли қиёфасида Басрада разведка ишлари билан шуғулланарди.

Аста-секин Хемпер йигит онгида Ислом ақидалари мустаҳкамлигига ҳам шубҳа уйғота бошлайди. Масалан, рўза тутиш ва беш вақт намоз ўқишни доим ҳам шарт эмаслиги каби «фикри ғалат»ларни уқтиради.

— Намоз ўқишдан кузатилган мақсад Оллоҳни ёдга олишдир, — дейди у Муҳаммадга, — демак намоз ўрнига фақат Оллоҳнинг номини чексиз такрорлаб, саловат айтса ҳам бўлаверади.

Бир куни Хемпер Нажжийга:

— Ё Оллоҳ! — дея ҳаяжон билан мурожаат қилади, — Оллоҳнинг амри билан шу кеча тушимда жанобi пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо Саллоллоҳу алайҳи вассалламни кўрибман. У киши тахти муборакда ўтирганмишлар. Атрофларида чаҳорёрлар, саҳобалар, уламолар... Шу палла да сен кириб келдинг, юзингдан порлоқ нур таралларди. Пайғамбарга яқинлашдинг, шунда ул зот ўрниларидан туриб пешонангдан ўпди ва:

— Эй, менинг адашим, биродарим, — дедилар, — Сен менинг давомчим, диний ва дунёвий ишларда халифам бўлғайсан!

Шунда сен:

— Ё Оллоҳнинг Расули! Мен таълимотимни одамларга тарғиб қилгани чўчияпман! — дея жавоб қилдинг.

Пайғамбаримиз эса:

— Сен барча буюклардан буюксан! Чўчима! — дея лутф қилдилар.

Бу ёлғон тушни эшитган Муҳаммад Нажжий гўё қанот боғлаб самога парвоз қилади... Шу кундан бошлаб Муҳаммад Абдул Ваҳҳоб Исломда яратилажак янги оқим — Ваҳҳобийлик ғояси, назариясини пишита бошлайди...

Муҳаммад Абдул Ваҳҳоб ўзини мужтаҳид — Исломда ижтиҳод ҳуқуқига эга бўлган, яъни мустақил равишда диний-ақидавий масалалар бўйича хулоса бера оладиган ва ҳукм чиқара оладиган шахс дея эътироф этди. Бу эса исломий масалаларда муслимлар онгида ўзгартириш яратиш учун бағоят қулай омил эди. У ўз ақидаларини ханбалий, яъни суннийликдаги диний-ҳуқуқ мазҳабларидан бирига асосланиб ярата бошлади. Ислом дини тонгида бу оқимга машҳур имом Аҳмад Ибн Ҳанбал асос солган эди. Ҳанбалий оқими қоидаларига амал қиладиганлар диний масалаларда эркин фикр юритишга қаршилиги, шариат қоидаларига риоя этишда қатъий мутаассиблиги билан ажралиб туришган. Улар Қуръон ва ҳадисларни эркин талқин этиш йўлидаги ҳар қандай уринишларни тақиқлаганлар. Ваҳҳобийларга қадар бу мазҳаб унча кенг тарқалмаган эди. Муҳаммад Абдул Ваҳҳобдан икки аср аввал араб диний олими, муфти Ибн Таймия бу мазҳабни жонлантиришга уриниб кўради. Аммо, уламоларнинг қаттиқ қаршилигига учрайди. Ўзи қувғин қилиниб, ҳибсга олинади ва зиндонда вафот этади.

Энди Муҳаммад Абдул Ваҳҳоб Ибн Таймия қўлидан тушган байроқни олади ва Ваҳҳобийликнинг юришини бошлаб беради.

— Ҳамма нарсанинг яратгувчиси яккаю ягона Оллоҳдир! Оллоҳга берилган 99 исм, пайғамбар, чаҳорёрлар, авлиёларга сиғиниш асли бидъатдир! Динимизни Муҳаммад давридаги асли ҳолига келтириш, арабларни чинакам исломнинг яшил байроғи остида бирлаштириш лозим! Исломнинг асосида Ваҳдоният, яъни якка худолик ётади! Шу боис муқаддас жойларни зиёрат қилиш, авлиёлар ва мозорларга сиғиниш, зоҳидлик айни куфрдир!

Бу ғоялар, айниқса, арабларни ислом байроғи остида бирлаштириш ғояси ўша пайтда араб ерларини босиб турган Туркияга қарши қаратилганлигини пайқаш мумкин. Албатта, бу ғоялар араблар онгини чулғаб олса нималар рўй беришини Хемпер кабилар чуқур тушунишган...

Муҳаммад Абдул Ваҳҳоб Басра ва Дамашқ шаҳарларида таҳсил олиб қайтгач, она юртида уч ой чиллада ўтиради. Уч ой ҳамма томони ўраб ташланган уй ичида якка-ёлғиз, фақат худога тоат-ибодат қилиб вақт ўтказади. Юртдошлари уни катта билим эгаси, исломий олим, уламо, дея билганлар. Инглиз разведкаси топшириғига мувофиқ, Хемпер уни шу ерда ҳам излаб топади. Аммо, у ўз ғояларини тарғиб қилишни бошламаганди. У Хемперни ўзининг қули деб айтади ва доим ёнида олиб юради. Муҳаммад Абдул Ваҳҳоб мадраса кўрган олим, мужтаҳид сифатида элдошлари орасида бирмунча обрў қозонгач, тахминан, милодий 1730-1740 йиллари ўз ақидаларини ташвиқ қилишга киришади.

— Чин мусулмонлар зеб-зийнат тақмасликлари, оддий кийинишлари даркор. Зеро, пайғамбаримизнинг ўзлари содда, халқона кийинганлар. Камтар-хокисор бўлинг! Айш-ишрат, дабдабага берилиш куфрликдир! Умрини худо йўлига эмас, балки бойлик тўплашга бағишлаганлар жойи дўзахдир! Ягона оллоҳга ибодат қилинг ва ундангина қўрқинг! Мусиқа тинглаш ва қўшиқ айтиш, расм чизиш ва бошқа енгилтакликлар гуноҳи азимдур!

Наж ўлкаси масжид ва мадрасалари минбарларидан овози баланд, ёш мужтаҳиднинг ваъзлари тез-тез янграй бошлади. Теварак-атрофида унинг издошлари, шогирдлари кўпайди.

— Эй мусулмонлар! Нега авлиёлар мақбараларини хожаси этагини ўпган қуллардай кўзда ёш ила тавоб этасиз? Ахир улар ҳам сиз ва биз каби оддий муслимлар-ку! Ахир, пайғамбаримиз ёлғиз Оллоҳгагина ҳожот излаб мурожаат этинг демаганмидилар?! Макка ва Мадинада серҳашам зиёратгоҳлар нечун? Дини исломни ўз ғаразли манфаатларига мослаштириб олган сохта авлиёлар таъсиридан сақланинг! Уларнинг китобларини ўқиманг ва уларга эргашманг! Оллоҳгагина ибодат қилинг! Исломдаги тўртала мазҳабнинг ҳаммаси бидъат! Уларга эргашганлар кофирдирлар. Пайғамбарга ибодат қилмангиз, зеро у сиз билан Оллоҳ ўртасидаги элчи, холос. Қиёмат куни кимга қандай жазо бериш фақат Оллоҳнинг иши. Муҳаммад эса сизга шафоат қилиши мумкин... Оллоҳдан ўзгага ибодат қилганлар — мушрикдирлар!

Шундай ваъзлар кўпларга таъсир қилади... Хемпернинг ёзишича, у Муҳаммад Абдул Ваҳҳобни пул ва бошқа нарсалар билан таъминлаб турган. Баъзи ваъзлардан кейин ғазабга келган мусулмонлар янги доҳийни ўлдириш мақсадида унга ташланишган ҳам. Шунда Хемпер Абдул Ваҳҳобни муҳофаза қилиш учун танқўриқчилар ёллаган экан.

Милодий 1740 йили араб ҳарбий денгизчиси Муҳаммад Ибн Сауд Абдул Ваҳҳоб ақидасини тан олиб, унга мурид бўлади. Шу йили Ибн Сауднинг маслаҳати билан Муҳаммад Абдул Ваҳҳоб ҳаж пайти Маккага бориб, бутун дунёдан йиғилган ҳожилар ҳузурида ўзини танитиб ваъз айтади. Ақидаларини шарҳлайди. Худди шу йили Муҳаммад Ибн Сауд Наж ўлкасини давлат дея эълон қилади ва бу давлатда Ваҳҳобийликнинг етакчи диний оқим эканлигини расмийлаштиради. Янги диний оқим бадавийлар ўртасида кенг тарқала бошлайди. Зеро, Ваҳҳобийлар одамларни тенглик, биродарликка чорлар, маиший ҳаётдаги дабдаба-асъасага чек қўйишни талаб қилар ва бу ғоялар оддий, саводсиз халқ онгига яхши сингирди. 1801 йили Ваҳҳобийлар қўшинлари шиаларга тегишли қатор зиёратгоҳларни бузиб ташлайди. Уларнинг давлати худудлари тезлик билан кенгая боради ва 1806 йили қарматлардан сўнг иккинчи бўлиб Ваҳҳобийлар Маккаи Шарифга бостириб кирадилар. (Маълумки, Исмоилийларнинг асосий шахобчаларидан ҳисобланган қарматлар милодий 930 йили Ҳаж вақти Маккага ҳужум қилиб, талон-тарож этганлар. Ҳажга борганларни ўлдирганлар, бир қисмини қул қилганлар, Каъбатуллоҳдаги ҳажар ал-асвад, яъни қора тошни парчалаб, ўлжа қилиб олиб кетганлар).

Француз исломшунос олими А.Мюссе ўзининг «Ислом» номли китобида тарихий манбаларга асосланиб ваҳҳобийларнинг Маккадаги вайронгарчилик ишларини таърифлаган. Маълум бўлишича, ваҳҳобийлар ҳам муқаддас шаҳарни оёқ ости қилишда қарматлардан қолишмаганлар. Шаҳардаги ўнлаб масжидлар ва мадрасалар бузиб ташланган, ўт қўйилган. Улар фақат Каъбанигина бузишга журъат этмаганлар. Минглаб қоп-қора, белига фақат лунги тақиб олган жулдур жангчилар Макканинг кўча ва майдонларида қозонлар осиб, овқат пиширар, шу ерда дам оларди.

Ваҳҳобийлар кўп утмай Мадинани ҳам босиб олишди. Бу ерда ҳам Маккадаги каби хунрезликлар авж олади. Пайғамбаримиз қабрлари ҳам поймол қилинади. Ваҳҳобий жангчилар қабр ёнига дошқозон қуриб, уни ошхонага айлантиришади. Мусулмон оламида мисли кўрилмаган бесаранжомлик бошланади. Чунки, ваҳҳобийларнинг ҳужумлари, анъана тусига кирган исломий одатларни тан олмасликлари натижасида Ҳаж йўллари беркилиб қолган эди. Минглаб мусулмонлар исломнинг беш асосий рукнидан бири Ҳаж қилиш имкониятидан маҳрум бўлдилар. Ваҳҳобийларнинг таъсир доираси кенгайиб, Ҳижоз ва Наж ўлкаларидан ташқарига ҳам ёйилди.

Ваҳҳобийларнинг қуролли гуруҳлари ҳатто Сурия ва Ироқ ҳудудига ҳам тез-тез босқинлар уюштириб турарди.

«Мустамлакалар вазирлиги Ваҳҳобийлар ҳукуматини махфий равишда қуллар ва таъминлаб турарди, — деб ёзади Хемпер, — Ваҳҳобийлар ҳукумати қул ниқоби остидаги ўн бир нафар жанговар инглиз офицерини хизматга олади. Улар араб тилини ва саҳрода жанг қилиш тактикасини яхши ўрганган эдилар. Биз ўз режаларимизни шу офицерлар билан бирга муҳокама қилардик. Ҳар иккала Муҳаммад ҳам бизнинг кўрсатмаларимиз бўйича иш юритишарди. Мустамлакалар вазирлигидан махсус курсатмалар бўлмай қолган тақдирда, биз қиладиган ишларимизни ўзимиз режалаштириб олавердик. Ҳамма инглиз офицерлари маҳаллий аёлларга уйланишди. Мусулмон аёлларнинг эрларига мутелиги менга жуда ёқди. Маҳаллий аҳоли билан алоқаларимиз мустаҳкамланишига бу ҳол ҳам яхши фойда берди. Айни пайтда ишимиз яхши кетаяпти. Марказлашган ҳукуматнинг кучи ошиб бормоқда».

Албатта, Англия ваҳҳобийларни қўллаб-қувватлаш орқали Туркияни заифлаштирмоқчи бўлган. Бу ҳол Туркия хукмрон доираларини ташвишга солиши табиий эди. Шу боис турк ҳукумати ваҳҳобийларга қарши ҳарбий ҳаракатлар бошлади. Ўша пайтда Миср подшоси бўлган Муҳаммад Али Истамбулдан ваҳҳобийларни тугатиш, улар исёнини бостириш ҳақида буйруқ олади.

Милодий 1811 йили Муҳаммад Алининг қўшинлари ваҳҳобийлар билан жангга киришади. Миср қўшинлари аста-секинлик билан бўлса-да Ҳижоз ўлкасини ваҳҳобийлардан озод эта бошладилар. Макка ва Мадина шаҳарлари улар қўлидан тортиб олинди. Ҳаж йўлларининг хавфсизлиги таъминланди. Мусулмонлар яна Макка ва Мадинани тавоф қилиш имкониятини қўлга киритдилар. Орадан етти йил ўтгач, милодий 1818 йили Муҳаммад Али ваҳҳобийлар ҳукуматини тормор қилишга муваффақ бўлди. Бу пайтга келиб Муҳаммад Абдул Ваҳҳоб вафот этган, аммо унинг издошлари курашни давом эттирмоқда эдилар.

Ваҳҳобийлик ҳаракати Туркия ҳукмронлигидан қутилиш ҳаракатига айланди. Англия бу ҳаракатни қўллаб-қувватлашда давом этди. Масалан, машҳур инглиз жосуси Лоуренс Аравийский узоқ муддат қўзғолончилар орасида бўлиб, уларга ёрдам бергани маълум.

Ваҳҳобийлик ҳозирга қадар ҳам Саудия Арабистонида ҳукмрон ғоя ҳисобланади. Бу оқим издошлари Ҳиндистонда, Жанубий-Шарқий Осиё ва Африка мамлакатларида ҳам учрайди. Кейинги даврда эса унга эргашувчилар Покистон, Афғонистон ва Тожикистонда ҳам пайдо бўлди. Худди шу давлатлар орқали ваҳҳобийликни Ўзбекистонда ҳам тарғиб этувчилар учраб қоляпти.

Хўш, ваҳҳобийликнинг асл мазмуни, улар олдиларига қўйган вазифалар нималардан иборат?

Аввало, шуни таъкидлаш лозимки, аслида арабларнинг турк истилосига қарши кураши ифодаси сифатида юзага келган бу оқим тарафдорлари дунёвий маданият, илм-фандан юз ўгириб, умуминсоний маънавий маданият тараққиётига қарши чиқадилар. Масалан, ваҳҳобийлар музика, қўшиқ, театр, кино, тасвирий санъат ва бошқа маданиятнинг муҳим соҳаларини бутунлай рад этадилар. Ҳозирги пайтда Саудия Арабистонида битта ҳам театр йўқлиги, тасвирий санъат музейлари, кўргазмалари ҳақида сўз ҳам юритилмаслиги фикримизнинг исботидир. Бир тасаввур қилинг, халқимизнинг асл ўғил-қизлари яратган музика, кино, театр, тасвирий санъат бойликларидан маҳрум бўлсак, бу келажак авлодни маънавий қашшоқликка, тушкунлик ва ўрта аср жаҳолатига етакламайдими? Яқинда Андижон вилоятидаги ваҳҳобийлик таълимотига учган бир гуруҳ ёшларнинг авлиёлар ва мозорларга сиғинишга қарши кураш баҳонасида қабристонларни оёқ ости қилганликлари, мозорларни бузганликларини қандай изоҳлаш мумкин? Наманган вилоятида юз берган мудҳиш жиноятларчи? Булар динимизнинг асл қонун-қоидаларига зид ишлар-ку!

Кейинги пайтларда Фарғона вилоятида ҳам ваҳҳобийлар таъсирига тушган айрим ёшлар борлиги маълум бўлди. Бироқ вилоят жамоатчилиги ўз вақтида уларга тегишли баҳони берди. Кўплаб йиғилишларда, жомеъ мачитлардаги ваъзларда, матбуот чиқишларида ваҳҳобийликнинг асл мақсадлари кенг оммага тушунтирилди.

Кейинги етмиш-саксон йил давомида коммунистик мафкура онгимиздан диний эътиқодни сиқиб чиқариш учун барча ишни қилди. Хайриятки, бахтимизга юртимиз узра истиқлол қуёши порлади. Ўзбек миллати эркин нафас олди. Жаҳон ҳамжамиятига тўлақонли аъзо сифатида қўшилди. Президентимиз Ислом Каримов бошчилигида халқимиз янги, озод, дунёвий давлат қурмоқда. МДҲ давлатлари ичида ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий жиҳатдан энг мустаҳкам, келажаги ёрқин мамлакат сифатида жаҳон бизни тан олди.

Шу пайтгача қувғунда бўлган Ислом ва бошқа динлар вакилларига кенг эркинлик берилди. Мамлакатда юзлаб мачитлар, мадрасалар очилди. Ҳар бир киши ўз виждон эркинлигига эга.

Ислом олами тарихида буюк из қолдирган Имом Ал-Бухорий, Ат-Термизий, Бурҳониддин Марғиноний, Баҳовуддин Нақшбанд, Аҳмад Яссавий каби улуғ алломаларнинг муборак номлари яна эл-юрт ардоғида.

Мана шундай шароитда халқимиз табиати, урф-одатлари, анъаналарига зид таълимот, ваҳҳобийликни Ўзбекистонда тарқатишга уриниш нафақат зарарли, балки келажаги йўқ иш ҳамдир. Шуни айтиш кераккки, ваҳҳобий деган оқим ҳақида ўзбеклар тўрт-беш йил илгари эшитганлар, холос. Ота-боболаримиз бу оқим ҳақида тасаввурга ҳам эга бўлмаганлар.

Ҳаёт олға бораверади. Ўзининг буюк келажагини ишонч билан барпо этаётган Ўзбекистонни ўзи танлаган йўлдан ҳеч қандай диний-сиёсий оқим чалғита олмайди. Халқнинг фикри шу!

Юнус АБДУЛЛАЕВ,
Фарғона вилоят прокурори ўринбосари,
адлия катта маслаҳатчиси

БИРИНЧИ ЎЗБЕК КОСМОНАВТ ҚИЗИ

Деҳқонободдан чиқиши мумкин эди...

Боши биринчи бетда

бир мўйсафид мукофотни олиш учун чиқди. «Тўртоғайни» қишлоғилик Омонбобо Норов экан. Ўттиз йил темирчи бўлиб ишлаган эканлар. 1970 йилдан бери узлуксиз, ҳар йили икки-уч марта ўз ихтиёрлари билан қон топширар эканлар. Ўзларининг айтишича, бошқаларнинг тасдиқлашича, Омонбобо ҳозиргача 64 литр қон топширибдилар, вилоятдаги энг машҳур (балким бутун мамлакатдаги?!) донор эканлар. Яна шу ерда Усмон Юсупов номидаги ўрта мактабнинг битирувчи синф ўқувчиси Санжар Аҳмедовнинг номини айтиб қолишди. Ўзи билан суҳбатлаша олмадим. Аммо бу ёш йигитнинг «Олимпиада ўйинлари ўқувчилар нигоҳида» деб номланган туркум суратлари Швейцариянинг Лозанна шаҳрида муваффақият билан намойиш этилганини айтиб беришди.

Деҳқонобод туманида бўлиб ўтган Наврўз тантаналари ҳаммага маъқул бўлди. Р. Ашуров номидаги мактаб ўқувчилари томонидан тайёрланган Наврўз кўргазмасини томоша қилиб, тўғриси ҳайратим ошди. Асли, уларнинг бу ишларини кўргазма дейиш ҳам оз. Мактаб мутасаддилари раҳбарлигида ўқувчилар анча-мунча обрўли хорижий музейлар ҳам ҳавас қилса арзирли тарихий-этнографик осори-атиқаларни тўплашибди. Лофи биланмас, юз хилдан ошиқ Наврўз таомлари тайёрлашибди. Ота-боболаримизнинг яшаш тарзлари, меҳнат шароитлари, фаровон ҳаёт йўлидаги курашларини акс эттирувчи ҳамма нарсани жамлашибди. Хаёлимдан, қани энди тумандаги, вилоятдаги, мамлакатимиздаги ҳамма мактаблар ҳам шундай йўл тутишса, ёш авлодни ўзимизнинг асл қадриятларимиз руҳида тарбиялашса, деган фикр ўтди.

Худди шу ерда, «Белибойли» жамоа хўжалигининг ёш раққосалари баҳорни ҳам, Наврўзни ҳам, чор-атрофни ўраб турган қирадирларни ҳам ҳайратга солиб рақс тушишаётганида, суҳбатдошларимдан бири — Фармон ака Омонов бир гапни айтиб қолди:

— Биласизми, биринчи ўзбек космонавт қизи Деҳқонободдан чиқиши мумкин эди...

Маълум бўлдики, бир вақтлар Валентина Терешкова космик фазога учганида, деҳқонободлик ёш қизча Ҳалима Сатторова унга мактуб йўллаб «Мен ҳам космонавт бўлмоқчиман, сиз каби фазога учмоқчиман», деган экан... Э, у йиллари бизларга йўл қайда эди. Наинки космонавтикада, илмда, спортда, санъатда ва яна бошқа соҳаларда ҳам кимларнинг ошиғи олчи бўлганлигини яхши биламиз-ку. Оловиддин Отахонов деган гимнастикачи йигитимизни кўриб, ўша йиллари жаҳон чемпиони бўлган Андрианов «Мана, сафимизда ҳатто... ўзбеклар ҳам бор», деб кинoя қилганига ўзим гувоҳман. Мустақиллик бундайин тўсиқларни хас каби супуриб ташлади. Санъатда, спортда, илмда, бошқа соҳаларда ўзини намоён қилган, жаҳон эътиборини қозонган ёшларимиз билан ҳозирнинг ўзидаёқ фахрлана оламиз. Миллатдошимиз Солижон Шарипов фазогир бўлди. Яккабоғдаги шунқор йигитларни, тасодифан йиғилиб ҳам шаштидан қайтмаган чавандозларни, деҳқонободлик ўқувчиларнинг ҳайратланарли ишларини кўриб миллатимиз қадди чиндан ҳам тикланаётганлигига яна бир бор ишондим.

Бизга берилган энг улуғ неъмат — бу ўзликни намоён этиш имконидир. Бу имкониятдан нечоғли фойдаланиш эса яна ўзимизга боғлиқ.

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Байрам қувончи

С. МАҲКАМОВ суратга олган

«МУСТАҚИЛЛИКНИНГ ЕТТИ НАВРЎЗИ»

Талаба ёшларда миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат ва эътиборни янада ошириш, уларнинг умумхалқ байрами — Наврўзга тайёргарлик кўриш ва уни нишонлашда фаол иштирокини таъминлаш ҳамда миллий ифтихор, Ватанга муҳаббат, элюрт ободончилиги учун қайғуриш туйғуларини тарбиялаш — бутун жамоатчиликнинг бурчидир. Ўзбекистон республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ана шу мақсадда тасарруфидаги ўқув юртлари талаба-ўқувчилари ва аспирантлари орасида «Мустақилликнинг етти Наврўзи — истиқболнинг ойдин йўли» мавзуида ўқув юртлари республика илмий-амалий конференциясини ўтказишга қарор қилган эди.

Яқинда конференцияларнинг биринчи босқичи бўлиб ўтди. Талаба-ўқувчилар, аспирантлар кўрик-танловда қатнашиб, совринли ўринларни эгалладилар, энг яхши маърузалар, рефератлар муносиб тақдирланди.

Мирзо Улуғбек номидаги Тошкент Давлат университетида Наврўз байрами кунлари мазкур анжуманга якун ясади. Унда 15 дан ортиқ маъруза тингланди ва муҳокама қилинди. Айниқса, Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти аспиранти Ф. Тиловатовнинг «Наврўз — оиланинг илк пойдевори», Тошкент Давлат иқтисодиёт университети тадқиқотчиси М. Ортиқованинг «Апалита ва Наврўз», Фарғона Давлат университети талабаси Ш. Мустафоеванинг «Наврўзнинг меҳр-мурувват фазилатларини шакллантиришдаги ўрни», Бердах номли Қорақалпоқ Давлат университети талабаси Ш. Торебоеванинг «Ўтмишсиз келажак, ҳамкорликсиз тараққиёт йўқ», Тошкент авиасозлик коллежи талабаси А. Бичковнинг «Наврўзнинг ўзига хос хусусиятлари», Гулистон Давлат университети аспиранти У. Алибековнинг «Мустақиллик ва Наврўз», Жиззах политехника институти талабаси З. Жамолованинг «Истиқлолнинг етти Наврўзи», Навоий Давлат кончилик институти талабаси Т.Раҳматовнинг «Алломалар эъзозлаган шодиёна кун», Бухоро Давлат университети талабаси Д. Ҳайитованинг «Наврўз — оила ва маҳалланинг орасталик байрами», Наманган Давлат университети аспиранти Р. Расулованинг «Баркамол авлоднинг камол топишида маънавий тарбия» мавзуларидаги чиқишлари конференция қатнашчиларида катта қизиқиш уйғотди.

Конференцияда ўқилган маърузалар, рефератлар ҳакамлар ҳайъати томонидан кўриб чиқилади, юқори ўринларни эгаллаган илмий тадқиқотлар вазирлик таъсис этган махсус мукофотлар, дипломлар билан тақдирланади, энг сара маърузалар тўплам ҳолида чоп этилиб, ўқув юртларига тарқатилади, оммалаштирилади.

Ёш тадқиқотчилар — талаба-ўқувчилар ва аспирантлар учун пойтахтнинг диққатга сазовор жойларига илм, маърифат ва маданият масканларига саёҳатлар ҳам уюштирилдики, бу конференция қатнашчиларида илиқ таассурот қолдирди.

Ўзбекистон Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ташаббуси билан ўтказилган мазкур тадбир ёшларимизнинг таълим-тарбияси ва маънавий камолотига хизмат қилади.

Н. НАРЗИЕВ

ДЕНГИЗДА ДУР, ГАВҲАР КЎП!

«Биз йўқотган гавҳарлардан бири»
(«Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1997 йил, 12 декабр сони).

Акс-садо

Мақолани ўқидим-у, худди йўқотган жуда зарур нарсани топгандек бўлдим. Ҳа, муборак Ҳадисда айтилганидек, ҳикматли сўз — мўмин кишининг йўқотган нарсасидир. Уни қаердан топса, ўзлаштириб олишга ҳақлидир. Сорахон Отамирзаева ўз мақоласида бепарволик иллати ва унинг оқибатларини чиройли тасвирлабди. Бу — мен учун янгилик. Кўпдан бери мен ҳам шуни ўйлаб юрардим: нега мустақиллик эълон қилинганида халқ гуррос кўчаларга оқиб чиқмади? Нега кўзда ёш билан бир-биримизни муборакбод этмадик? Нега бир йилдан сўнг озод юртимиз БМТ аъзолигига қабул қилингач, яна ўша аҳвол такрорланди? Нима деб хулоса чиқарсак бўлади? Лоқайдлигимиз ҳақидаги бундай аламли мисолларни жуда кўплаб келтириш мумкин.

Қаранг, грузинлар, агар тарихга дахлдор бўлса, ҳатто отнинг тақасини ҳам бахмалга ўраб, асрашар экан. Инглизлар Тож Маҳални ғиштма-ғишт бузиб, кемага юклаб, Англияда қайта қурмоқчи бўлишган экан. Буни эшитган ҳиндлар қўзғолон кўтариб, саройни ҳалқа бўлиб ўраб олишган. Босқинчиларнинг нияти амалга ошмаган. Бизда-чи? Ҳатто 20—30-йилларда ҳам Оқсаройни батамом бузиш учун оммавий ҳашар(!)лар уюштирилган, ғиштлари узоқ-узоқларга ташиб кетилган. Бутун халқ бир тан бўлиб, бу куфр ишдан бош тортса, бузишга йўл қўймаса бўлмасмиди? Нега шундай ҳолат юз бермади? Аксинча, яқин-яқингача ҳам «фалончи намоз ўқийди», уйида «эскича» китоби бор, деб керакли кишиларга хабар етказган ўз ичимиздан чиққан имонсизлар эмасми?! Шундоққина Оқсаройнинг рўпарасида сақич, сигарета сотиб ўтирган йигит Амир Темур ҳақида ҳеч нарса билмаса, нима дейсиз?

Кўпчиликни эса бошқа нарса кўпроқ қизиқтиради. Мулоқотлар чоғида шундай саволлар албатта бўлади: хўш, ойлигинг қанча ўзи, «левий» ҳам тушиб турадими? «Кўки»дан борми? Фалончи солиқчиларга сўзинг ўтадими? ва ҳоказо. Миллий манфаатлар, якдиллик, уйғоқлик тўғрисида саволлар оз.

Мен буларни нега ёзяпман? Биргина сабаб — Сорахон опанинг мақоласини ўқиб, ниҳоятда ҳамфикр эканлигимизни изҳор этиш истаги.

Ҳа, чиндан ҳам «Халқ — денгиз», унинг бағрида дуру гавҳарлар минг бора кўп! Ана шу гавҳарлардан бирини юзага олиб чиққан муаллифга ҳам, таҳририятга ҳам тасанно демоқ бурчимиздир.

Бахтиёр ҲАЙДАРОВ

Суйима ҒАНИЕВА

НАВОИЙНИНГ АРМОНИ

Боши биринчи бетда

Мирхонд «Равзат ус-сафо»да ёзади: «Ул фазилат ва донишда шукуҳлик ва етук Амир Низомиддин Алишер миллату халқ ва мустақил шариат йўлининг ҳодиси далолати билан кўп вақтдан бери бошини оёқ қилиб ва уни барча муроднинг боши деб билиб, Ҳижоз тарафига боришни ва Ҳаж қилиб, Пайғамбарнинг муқаддас равзасини зиёрат қилишни истар эди. Аммо... ҳар сафар зиёрат қилиш ҳақида сўз очганда, Хоқони мансур (яъни Ҳусайн Бойқаро) ул жанобнинг шарофатли суҳбатларига камоли майли бўлганидан рухсат бермас эди».

Навоий 80-йиллардан бошлаб Ҳаж сафари ҳақида қаттиқ ўйлайди ва бир неча марта шоҳдан изн сўраб мурожаат қилади.

1499 йил. Ҳусайн Бойқаро Марвда. У бўйсунмаётган ўғли Абулмуҳсинни қамалда тутмоқда. Бундай низолардан тўйиб кетган Навоий қалбида яна Ҳаж мақсади туғён уради. У Машҳадга жўнайди. Шоир йўлда қуйидаги байтни такрор ўқиб кетади:

Сад ҳазорон дай дар ин
савдо маро имрўз шуд,
Нест сабрам баъд аз ин
кимрўзро фардо кунам.

(яъни, бу ниятда юз минг «кеча»лар «бугун» бўлди; бундан буён «бугун»ни «эртага» айлантириш учун асло сабрим қолмади.)

Абдулҳай табибни эса, Ҳусайн Бойқародан ижозат олиб келиш учун Марвга йўллайди. Ўзи бир неча муддат муштоқлик билан Абдулҳай табибни кутади.

Мирхонд Машҳаддаги шоир аҳволи руҳиясини ғоят таъсирли баён қилади: «Ўша кунлари Олийшон хоқоннинг ҳукми билан Кепак мирзога (Ҳусайн Бойқаронинг Муҳаммад Муҳсин исмли ўғли шу ном билан машҳур бўлган) қарши юборилган Ҳайдар Муҳаммад (Ҳусайн Бойқаронинг ўғилларидан бири) ва шоир Амир Шайхим Суҳайлий мағлубиятга учраб, Машҳадга етиб келдилар» ва Амир Алишер Ҳайдар Муҳаммад мирзо билан Амир Шайхни овунтириш учун уларга яхши отлар ва нафис парчалар тортиқ этиб, йиғилишда ҳозир бўлганларнинг юзига лутфу карам эшикларини очди.

Шу аснода Абдулҳай табиб Машҳаддан қайтади ва Навоийга Султоннинг мактубини етказади. Мактубда, жумладан, шундай сўзлар битилганди: «Мавлоно Абдулҳай билан юборилган илтимоснома комёб навvоб (ноиблар) назаридан ўтказилди ва ул жаноб (Навоий)нинг муборак Макка зиёрати учун бориш хаёлида эканлиги маълум ва равшан бўлди. Файзасарлик хотири риояси бу илтимосни ижобат қилишни тақозо этсада, аммо ул муборак манзилга бормоқни ихтиёр қилишда йўл тинчлиги ҳам шартдир. Бусиз Сизнинг райъингизга равшан бўлсинким, ҳар иккала Ироқ ва Озарбойжон фитна ва ғавғо ичида қоғанким, уни тасаввур этиб ҳам бўлмаслиги аниқ бўлиб турибди. Агар бу тарафнинг розилиги мулоҳазаси билан ушбу хаёлни яна бир навбатга қўйиб, бу тарафга ташриф буюрсаларким, ул жанобнинг воситачилиги билан сулҳ эшиклари очилғай эди».

Мактубни олгач Навоий Ҳусайн Бойқаро билан Абулмуҳсинни «яраштириб қўйишни дину давлатнинг салоҳи», деб ҳисоблайди ва Марвга жўнаб кетади. Уч-тўрт ойга чўзилиб кетган қамалдаги «Абулмуҳсин отасига чопар юбориб, Амир Алишерни талаб қилган эдики, то ул жанобнинг воситачилиги билан сулҳ иши воқеъ бўлғай».

Алишер Навоий воситачилиги муваффақиятли кечади. Ота ва ўғил орасида сулҳ тузилади.

Энди Навоий шоҳ наздида ўз мақсадига кўчади ва унинг бир вақтлар: «Агар мен подшолик ишлари билан шуғулланишдан қўл тортадиган бўлсам, Шайх Нажмиддин Кубро мозорида тураман ёки Хожа Абдуллоҳ Ансорий остонасига жорубкаш (супурувчи) бўламан», деганини эслатади. Бу иш Сизга муяссар бўлмайди, менга эса, хоҳиш ва рағбат билан Ҳижоз сафарига ижозат бермаяпсиз. Шундай бўлгач, энди менга Ансория остонасининг жорубкашлигини иноят этсангиз, деган илтимосни қилади. Бунга жавобан подшоҳ: «Модомики, Сиз менинг мамлакатимда бор экансиз, нимаики тиласангиз ва илтимос қилсангиз, муқаррарким, қабул шарафига мушарраф бўлғусидир», дейди ва бу ҳақда махсус фармон беради.

Фармонда Навоийнинг давлат ва халқ фаровонлиги йўлидаги хизматлари эътироф этилади ва Ҳақ ҳамда дин бобида мустаҳкам бу зотнинг хотирларида неки бўлса, бажарилгусидир, деб битилади.

Шундан сўнг 1499 йил март ойи охирларида Навоий Ҳиротга қайтади. Гозургоҳда катта маросим тузади, ош тортади ва «бор ҳимматини Хожа Абдуллоҳ Ансорий мозорини обод қилишга сарфлаб, ўша руҳни орттирувчи мақомнинг ходимлари саҳобалари ва арбобларига инъому эҳсонлар бериб, ул равзанинг дарвешлари ҳамда мужовирларининг рутбасини зиёда қилдилар», деб ёзади Мирхонд.

Навоий кўп вақт Гозургоҳда бўларди. У Ансория остонасининг кунчиқар тарафида хонақоҳ бино этади, имкони борича, ул улуғ зот мозорининг ободонлигига уринади. Аммо шуларга қарамай, Ҳажга бориш орзуси, Ҳазрати пайғамбар қабрини зиёрат қилиш орзуси унинг дилидан кетмайди.

Навоий 905/1499—1500 йил давомида бир неча марта ўзи бевосита ва билвосита — дўстлари, яқинлари орқали Султондан Ҳажга ижозат сўрайди. Манбаъларда таъкидланишича, Ҳусайн Бойқаро ҳар гал розилик берар ва кейин ўзи Навоий ҳузурига бориб, уни сафарни қолдиришга кўндириб келарди.

Ниҳоят, 905 йил зул-қаъда ойининг бешинчи куни (1500 йил), 3 июн подшоҳ рози бўлади ва махсус Фармон иноят қилади.

Айни вақтда Ҳусайн Бойқаро Навоийнинг Ҳажга бориши муносабати билан яна бир — йўл жиҳатларига оид фармон ҳам беради. Унда Навоийнинг Самарқанддан Ҳиротга келганидан сўнг давлат ишларига жалб этилганлиги олий мансабларга, нуфузли унвонларга сазовор, давлатнинг барча жабҳаларига оид хизматларга уҳдадор қилингани миннатдорлик билан эътироф этилади. Навоийнинг эса, фидойилик билан уларни бажариб келаётгани, кўп работу мадрасалар, масжиду хонақоҳлар бино қилгани, илм-маърифатни ёйгани, унинг хайру садақаларидан, эҳсону инъомларидан хослар ҳам, авом ҳам баҳраманд бўлиб келаётгани таъкидланади.

Ҳозирга келиб атроф мамлакатларда бирмунча осойишталик қарор топгани сабабли шариф зотнинг Байтуллоҳни тавоф этишлари имкони яратилгани, «унинг билан бир лаҳзалик суҳбат шарафи абадий ҳукмдорликка баробар» ҳисобланишига қарамай, ижозат берилди, дейилади Фармонда. «Агар илтимослари бу навбат қабул қилинмаса, шариф замирларига ҳазинлик ва малолат етишгуси деган важҳ ила ижозат беришдан бошқага қувват топилмади. Порлоқ хотираларига ризо тақдим этароқ ижозат бердик. Муқаррар вақтда ва ерда рухсат бўлди. Ва бунга сарафроз бўлиб, тезда қайтишларини тилаймиз. Беҳад фаровон даргоҳнинг истаги шуким, сиҳат-саломатликни сақлаб ўз мақсадларига ноил бўлгайлар. Тезда жаннатдек муаттар ва шарафли мажлислари бизларга насиб этгай!».

Шулардан сўнг муборак сафарни офият билан кечириш учун зарур бўлган барча тадоруклар кўрилсин, ҳамроҳларга ҳам барча нарсалар муҳайё қилинсин, токи Ҳазрат бу хусусда асло ташвиш чекмагайлар ва озор топмагайлар, деб уқдирилади. Барча юмуш, ёрдам ва хизматларга Хожа Саййид Низомуддин Аҳмад (Саййид Бурҳонуддин Ховандшоҳнинг ўғли, Мирхонднинг иниси) масъул ва мутасаддий этиб тайинланади. Фармон ҳам шу зот орқали Навоийга етказилади.

906 йил муҳаррам ойининг охирги чоршанба (1500 йил, 20 август) куни Алишер Навоий яна муборак сафарга отланади, йўлга тушади ҳам. Бироқ соғлиги ёмонлашгач, мажолсиз, лекин ўз ниятида мустаҳкам Навоий бахтли соатда зиёратга чиқишни истиқболга қолдириб, сафар ойининг 8-куни (1500 йил, 5 сентябр) пайшанбада Ҳиротга, ўз манзилига қайтади. Бунинг яна муаяйн сабаби ҳам бор бўлиши эҳтимол. Ҳусайн Бойқаро бу гал ўғли Музаффар Ҳусайн исёнини бостириш учун Астрободга юзланган эди.

Бехабар з-онки
нақшбанди қазо,
Дар паси парда нақшҳо
дорад —

(яъни, шундан бехабар эдики, тақдир наққоши — Оллоҳнинг парда орқасидан ҳам нақшлари бордир), деганларидек, 1500 йил, 6 сентябр куни жумъа намозидан кейин машойих ва уламолардан, саййиду нақиблардан Жалолуддин Абусаид Пуроний, Аҳмад Тафтазоний, Шайх Суфий Али, Муъинуддин Фарохий, Камолуддин Ҳусайн Кошифий, Ҳамидуддин Тобадгоний, Имодуддин Абдулазиз Абҳарий, Қавомуддин Ҳусайн Мозандароний, Жамолуддин Атоуллоҳ Асилий, Низомуддин Абулқодир, Шамсуддин Муҳаммад ва Ҳирот ҳамда атрофнинг аъён, ашрофлари, акобирлари Навоий ҳузурига келиб, шундай арз қиладилар: «Сизнинг файз баракали зотингиз Хуросон ўлкаси тинчлигининг, ундаги тоифалар осойишининг сабабидир. Ҳозирги вақтда бу диёр Султон Соҳибқирон вужудидин холидир. Агар (мамлакат) Сизнинг ҳам муборак, файзли нурингиздан четда қолса, фитналар юз бериб, унинг тадоруки имконсиз бўлиб қолади. Айниқса, ўзбек подшоҳи (Шайбонийхон) Мовароуннаҳрни истило қилган, Амудан ўтиш хоҳиши бордир. Эндиликда Ироқ ва Шом аҳволи ғоятда паришон ва йўллар ниҳоятда нотинч бўлганидан шариат юзасидан шундай пайтларда Ҳаж вожиб эмастур. Бу фақирларнинг илтимоси шуки, яна бир бор хуросонликлар жониға яхшилик қилиб, бу йил Ҳаж сафари ниятидан қайтсалар ва бу хайрли иш савобини етмиш бор пиёда Ҳаж қилишдан ортиқ кўрсалар».

Навоий уларга жавобан, ҳадиси шарифда «Мўъминлар қалбига хурсандчилик киритиш, бутун инсонлар ибодатидин хайрлироқдир», дейилганига кўра, илтимосларини қабул этади, бу гал ҳам муборак сафардан ўзини қайтаради. Навоий шоҳ ва шаҳзодалар орасида низолар тўхтамаётган бир пайтда унинг мамлакатдан чиқиб кетиши вазиятни оғирлаштиришини ҳам, Ҳусайн Бойқаронинг Навоий ҳаётини сақлаш, унинг саломатлигини сидқидилдан кўзлаши билан бирга, унинг мададига эҳтиёжманд эканлигини ҳам жуда яхши идрок этар эди.

Шундай қилиб, бу гал ҳам

Тадқиқот, ахборот

Ҳаж сафари амалга ошмай, дардли армонлигича қолади. Лекин «Макорим ул-ахлоқ»нинг саккизинчи фаслида Хондамирнинг ёзишича: «... ул Ҳазратга Маккаи мукаррамага ва Мадинаи таййибага етишиш саодати насиб бўлмаган эсада, аммо қайта-қайта эътимодли ва ишончли кишиларни кўп яхшиликлар қилиб, ўз тарафидан Ҳаж қилмоқ учун юборди, бу хусусда ўша шарафли мақом улуғлари номига мактублар йўллади».

Кўринадики, Навоий Ҳаж бадалга муяссар бўлган. Лекин у муқаддас ерларга ўзи бориб, Ҳаж маносикларига тўла риоя этган ҳолда унинг арконлари, вожиб ва суннатларини астойдил бажо келтиришни жуда ва жуда истаган.

Шоирнинг:

Қай бувад, ёрабки, рў
дар Ясрибу Батҳо
кунам,
Гаҳ ба Макка манзилу
гаҳ дар Мадина жо
кунам?!
Бар канори Замзам аз
дил баркашам як
замзама,
В-аз ду чашми хунфишон
он чашмаро дарё
кунам?!

(яъни: Ёраб! Қачон мен Ясриб (Мадина шаҳрининг қадимий номи) ва Батҳо (Макка атрофидаги бир даранинг номи, мажозан Маккани ҳам англатган) томон юз қўяр эканман. Гоҳ Маккада манзил ва Мадинадан жой олар эканман. Замзам чашмаси бўйида дил-дилимдан бир замзама қилиб, икки қон сочувчи кўзларимдан ёш тўкиб, ул чашмани дарё қилар эканман) — байтларидаги унинг дили тубига чўккан буюк армонини табаррук Ҳаж айёмларида ёдга олиш жоиз кўринди. Зероки, муборак Ҳаж саодати насиб бўлган зотлар бу саодат насиб бўлмаган ўтганларимиз учун ҳам шукроналар қилиб, қаерга отландилар, ниҳоят, қаерга қадам қўйдилар буни дарин ҳис этиб, Оллоҳ таолонинг абадий ва азалий нидосига «Лаббайка», дея, ибодатларни бенуқсон адо этиб, омонлик билан Ватанларига, оилаларига қайтишларида улуғ Навоийнинг руҳи поки ҳам мададкор бўлсин, дегимиз келади; бундан шоиримиз ва бошқа бундан бенасиб ўтган аждодларимиз армонини ўйлаганда таскин-тасалли топгандек бўламиз.

Таниқли рассом Омон Азизнинг «Алишер Навоий» асари

КИЧИК КУЗАТИШЛАР

1. МИСКИН ШОИРНИ АРДОҚЛАНГ

«Агар бошга тушган кулфат ҳақида битта ҳикоя ёзишнинг иложи бўлса, ҳар қандай азобу уқубатга чидаш мумкин», дейди хорижлик машҳур аёл ёзувчилардан бири. Қобил Ҳобилни ўлдириб қўйди. Бу бахтсизликдан ичи куйган Одам Ато ўз дардини шеърга солиб нола чекди. «Илк шеър айтган Одам эрди», деб хабар беради Рабғузий. Демак, шеър ёзиш инсоннинг илк бор улкан фожиага дуч келган онидан бошланган экан.

Оғир бир хасталикка чалинган туйғулар шеър санъати ёрдамида гўзалликка айлантирилади. Машҳур Фрейд бу фикримизни илмий тилда қуйидагича баён этган: «Истак ва режаларини бемалол ҳаётга тадбиқ эта билган зотни бахтли ва омади кулган одам, деймиз. Дейлик, ташқи тўсиқ ёки субъектив нуқсон туфайли шахснинг кўнгил майллари, орзу-истаклари ёруғликка чиқолмаса, у ҳолда бундай кимса реал ҳаётдан қочиб, ўзининг хаёлот дунёсига беркиниб олади. Агар ўз ичига беркинган одам бениҳоя сирли ҳодиса — ижодий қобилият соҳиби бўлса, очилмаган ғунча каби орзу-истакларини санъат асарига айлантириб, мана шундай айланма йўл орқали реал ҳаёт билан алоқа ўрнатадида, неврозга дучор бўлишдан сақланиб қолади».

Ҳайненинг Чўлпон таржима қилган ушбу шеърига диққат қилайлик:

Ҳамма эснаб турди,
қулоқ солмади,
Қайғумни гапириб
берган вақтимда.
Мени алқамаган одам
қолмади,
Қайғумни назмга терган
вақтимда.

Илон чаққан одам ўлади. Доришуноснинг қўлига тушиб, қайта ишланган илон заҳри энг шифобахш ва қимматбаҳо дорига айланади. Шеър ёзилишига асос бўлган руҳий азобни оддий сўзлашув тилида гапириб бериш, биринчидан, ноқулай, уят; иккинчидан, нолиш — кучсизлик, заифлик, мағлублик белгиси. Ҳеч ким мағлубнинг тарафини олмайди. Агар ўша руҳий азобингизни шеърга солиб, одамларга ўқиб берсангиз, шубҳасиз, кўпчиликнинг ҳурмат ва муҳаббатига сазовор бўласиз.

Амалга ошмаган режа, истак, хоҳиш психикадан бутунлай ўчиб кетмай, реал онгдан онг остига тушиб кетади. Фақат энди у одамнинг ичидаги ёвуз душманга айланиб, ҳар доим унинг ҳаётини заҳарлашга уринади. Шоир эса шу каби заҳарга айланган туйғуларни шеърга айлантира олади. Шеърни берилиб ўқиган шеърхон кўнглида соғайиш, ички зиддиятда халос бўлиш ҳодисаси кечади. Худди шу ҳодисани Фрейд санъатдан олинадиган ҳақиқий эстетик завқ, дейди. Шеър ўқиш бир восита, холос, ўқиганимиз муайян шеър сабаб хаёлотимиз уйғонади, миямизда ўз ўтмишимизга доир манзаралар пайдо бўлиб, чинакам эстетик завқни ана шу жараёндан оламиз. Бу демак, шеър аслида ўқувчи кўнглидаги маънони кашф этади. Шу боис битта шеър ҳар кимда ҳар хил таассурот қолдиради.

Карл Юнг модерн адабиёти намуналарининг асосий белгиси бўлмиш субъектив ва мавҳум изтироб алангаси ўқувчи кўнглини поклайдиган нажотбахш маъно эканлигини алоҳида таъкидлаган эди.

Ниҳоят, Отто Ранк: «Санъаткор маданий ҳаётимизга душман бўлган ёвуз инстинктларимизни тинчлантириб, уларни яхшиликка буриб юборади. У бизни ички зулмдан қутқариб, ҳам кўнглимизни хурсанд этади», деган.

Демакки, жамият шоирларнинг изтироб чекишидан, қайғуришидан чўчимаслиги лозим. Бильакс, мискин шоирларни ардоқлаш лозим.

2. «МАЪНО ЎҚИ КЎЗИМДАН...»

Шоирлик истеъдоди одамнинг болалигида юз берган фавқулодда ҳодиса билан боғлиқ, деган қизиқ фикр мавжуд. Муддатдан илгари жинсий етилиш ҳам кейинчалик кишини ижод йўлига киришга мажбурлар экан... Ўрис шоири К.Балмонт ёшлигида ўз жонига қасд қилмоқчи бўлиб учинчи қаватдан пастга сакрайди. Лекин бахтли тасодиф туфайли омон қолади. У ўзини ўлдирмоқчи бўлганидан аввал ҳам шеър ёзар эди-ю, аммо ёзганлари бўш, саёз бўлиб, ўқувчилар эътиборини тортмаган. Ўша хунук воқеадан кейин қалбида бир сирли эврилиш юз бериб, бирбиридан гўзал шеърлар ёза бошлайди, шеърхонлар эътиборига тушади.

Рауф Парфи болалигида содир бўлган қизиқ ҳодисани гапириб берди. «Мен, — дейди шоир, — дадамнинг эрка ва ёлғиз ўғли эдим. Дадам қаёққа борса, кўпинча мени ҳам ёнида олиб юрарди. Машинада бир узоқ ёқларга борганимизни эслайман. Кичкина бола эдим. Машина жуда узоқ юрди. Йўл четидаги кўз ўнгимдан «лип-лип» ўтаётган ҳар хил нарсаларга ҳайрату қизиқиш билан қарайвериб-қарайвериб кўзларим чарчаб, оғриб юмилмайдиган бўлиб қолган. Уч кун кўзларимни юмолмай қийналганман... Қандай даволаганлари ёдимда йўқ». Хўш, бу ҳодиса билан шоир шеърлари орасида қандай яқинлик бор?

Шоирнинг юқоридаги ҳикояси менга қизиқ бир сирни очгандек туюлди. Рауф Парфи шеърларида оғриётган, унсиз фарёд чекаётган, аллақандай дардни тилсиз шивирлаётган кўз образи кўп учрайди. Кўз унинг шеърларида энг кўп қўлланилган поэтик образ-ку! Мана, улардан айримлари: **«Ҳорғин-адо кўзларимга қарагин», «Кўзларига чанг ютган ҳаво», «Кўзингдаги тошни ғичирлатма, бас», «Юлар ойнинг намхуш сочларин Фалакка термулиб қолган кўзларим», «Маъно ўқи кўзимдан».**

Шоирлар ўз шеърларида қўллаган бетакрор ва ёрқин ташбеҳларнинг психогенетик асосини таҳлил этишга уриниш мияда кутилмаган хулосалар пайдо этиши шубҳасиз. **Рамз — шеър ва тушнинг хос тили.** Шеърни кундузи кўрилган туш (сны наяву) деб атайдилар. Инсоннинг онги остида кечадиган мураккаб, зиддиятли ҳаёти ўз мавжудлигини туш ва шеър орқали билдириб туради. Қонмаган истак, хаста туйғу, ўлим ваҳимаси ва бошқа хил кўнгил тубида кечадиган кечинмалар ўз ҳолатини тўла гавдалантира оладиган рамзлар яратади. Дарвоқе, шеър ва туш рамзлари ҳақида гапириш алоҳида, жуда қизиқарли мавзудир. Охирги гап шуки, шеърнинг гўзал поэтик ифодалари, рамзлари ҳалокатга йўлиққан, ёрдамга муҳтож кўнглимизнинг мадад истаб атрофга тарқатаётган «SOS» сигналидир...

3. ШОИРЛИК ҚИСМАТИ

Маълумки, 30-йиллар бошида атоқли шоиримиз Миртемир унчалик аниқ бўлмаган айблов билан қамоққа олиниб, канал қурилишига жўнатилади. Бахтсизлик бир келса, эгиз келади, деганларидек, қамалиш воқеасидан кейин Миртемирнинг оиласида катта мусибат содир бўлади: шоирнинг хотини икки яшар қизчасини ташлаб, Москвага кетиб қолади, тезорада қизча ҳам вафот этади, шоирнинг онаси юқумли касалликка чалиниб вафот этади. Бу қайғули ҳодисалар Миртемирнинг ички оламини алғов-далғов қилиб юборганлиги аниқ. У шоир сифатида бошига тушган мусибатни ўз шеърларида акс эттиришга мажбур эди. Лекин шўро шоири учун бошқа бир мажбурият ҳам бор эдики, шоир шу мажбуриятга бўйинсуниб, мен бахтлиман, замонам яхши, совет ҳукуматидан хурсандман, деб шеърлар ёзди.

Ниҳоят, 60-йиллар бошида ижтимоий-сиёсий ҳаётида пайдо бўлган илиқлик нисбий ижодий эркинликни юзага келтирди:

Бир дард эски яра
тубида
Илон каби ғимирлаб
қолди.

Миртемирнинг қамалган кезлари тутган «Эсдаликлар»ини топиб, унда битилган аламли сўзларни таҳлил этиб, матбуотда эълон қилган заҳматкаш олим Наим Каримов ёзади: «Шоирнинг қалбида онанинг ўлими туфайли пайдо бўлган алам ва армон, зардоб ва ғашлик узоқ йиллар мобайнида унинг шеърларига сузиб чиқмади. У кўпроқ соц.реализм талабларига жавоб берувчи некбин шеърлар, чақириқлар ижод қилди. Аммо орадан қарийб ўттиз йил ўтгач, 1960 йилда кўнглида қонталаш бўлиб ётган туйғулар дафъатан булоқ янглиғ отилиб, мусибат тиканлари ҳануз унинг юрагида санчилиб ётгани маълум бўлди».

Танимиз соғлигини ўйлаб олиб бориладиган илмий тажрибалар учун ҳайвонлар тажриба қилиб кўрилар экан. Яхши. Лекин руҳий, фикрий ҳаётимизга тегишли янгиликларни, муаммоларни дастлаб ҳайвонлар устида синаб кўриш мумкинми? Масалан, диктаторлик режими ёки тоталитар сиёсий бошқарув усули инсон руҳиятига нечоғли салбий таъсир ўтказишини олдиндан билиш учун ҳайвонларни шундай режим шароитида яшашга мажбур қилиб, бундан бирор натижа олиш мумкин эмас. Руҳиятга тегишли синовлар, тажрибалар тирик инсоннинг устида ўтказилган.

Чет элларда баъзи кимсалар ўлмасидан бурун ўз аъзоларини тиббий текширув марказларига сотишганини эшитганман. Вафотидан кейин уларнинг аъзолари тиббиёт талабалари учун кўргазмали қурол ёки тажриба сифатида фойдаланилади. Шоирлар руҳ илми учун ўз қалбларини инъом этадилар. Шоирнинг ҳаёти ва ижоди — инсон психикаси ҳақидаги билимларимизни бойитадиган манба. Биз шоирнинг ҳаёти ва ижоди тимсолида ўз руҳиятимизга оид ўта қизиқарли, мураккаб сир-асрорлардан воқиф бўламиз. Таъбир жоиз бўлса, шоирлар — инсон руҳий камолоти йўлида қурбон бўлгувчи қавм. Шу маънода айтиш мумкинки, Миртемир 30-йилларда олган нафасини 60-йиллар бошига келиб ташқарига чиқарди. У деярли ўттиз йил давомида нафас олмай яшади: ижодий эрки бўғилиб, қаттиқ ҳолдан тойган шоир 60-йиллар қирғоғига аранг етиб келиб, «Мажнунтол тагига ўтқазинг мени...», деди.

Алқисса, Миртемирнинг соц.реализм зўравонлиги остида битган сатрлари бугун эскирди. Лекин ўттиз йил кечикиб ёзилган, шахсий фожиаси акс этган шеърлари ҳеч қачон эскирмайди. Хулоса қилиш мумкинки, ёшлигида содир бўлган бахтсиз ҳодиса Миртемирнинг шоирлик қисматини ҳал этиб кетган экан.

Раҳимжон РАҲМАТ

Доимий ҳамроҳ

Маҳмуд ЙЎЛДОШЕВ

ТЎРТ ҚАТОРДА ТУРОН БОР

Рубоий ва тўртликлар
Тошкент 1997

«Ёзувчи» нашриётида ўтган йили чоп этилган руҳшунос ва шоир Маҳмуд Йўлдошевнинг «Тўрт қаторда Турон бор» мажмуасига унинг кейинги йилларда ёзган рубоий ва тўртликлари жамланган. мажмуадаги аксарият машқларда ватан, унинг улуғ ўтмиши ва буюк келажаги тараннум этилади. Шоир ҳаётдан олган сабоқ ва ибратларига таяниб, бу мўътабар тушунчалар ҳақида ўзининг содда самимий хулосаларини беради.

Тўрт қатор тўртликда
Турон тақдири
Турон бу дунёнинг
кекса бир пири.
Ватанни севмоқлик
иймондан экан,
Эй Турон, сен менинг
кўзимнинг нури —

деб ёзади шоир. Тўпламдан жой олган рубоий ва тўртликлар мавзуига кўра хилма-хил, уларда муаллифнинг ишқ, турмуш ташвишлари, меҳр, тафаккур, вафо ва садоқат, дину диёнат ҳақидаги мушоҳадалари, ҳаётда тўплаган тажрибаларидан чиқарган маслак ва ўй-мулоҳазалари ўзининг жозиб ифодасини топган. Маҳмуд Йўлдошевнинг қуйидаги тўртлиги унинг бадиий ижодга ишқибозлигини яхши очиб берган.

Дилим менинг олим
бўлса,
Хаёлим шоирсифат.
Агар дилим шеър
тўқиса,
Хаёлим ёзар китоб.

«Тўрт қаторда Турон бор» мажмуаси минг нусхада нашр этилган.

Муҳаррир Ў. Мирзаёр.

УЛУҒБЕК ЗАМОНДОШЛАРИМИЗ ТАВСИФИДА

Темурийлар сулоласи тарихини, айниқса, Мирзо Улуғбек меросини ўрганишда «Улуғбекнинг ўн бир ёши» (Воҳид Абдулла) ва «Осмонда қуёш йўқ эди» (Хуршид Даврон) асарлари муҳим аҳамият касб этади. Қиссалар мазмуни эътибори билан илмий очеркни эслатади.

Воҳид Абдулланинг «Улуғбекнинг ўн бир ёши» («Мулоқот») асари «Кириш», «Тавсиф» ва «Хотима»лардан иборат. У 1985 йили ёзилган эди.

Қиссанинг «Кириш» қисмида Мирзо Улуғбекнинг ўз салафлари меросини чуқур ўрганиши, сўнгра ака-ука Улуғбек ва Иброҳимнинг Сароймулкхоним тарбиясини олганлиги тараннум этилади:

Сароймулкхонимга тутиб
қулоқ,
Ака-ука бўлиб бил
иттифоқ —
Бири — Улуғбек, бири —
Иброҳим,
Бибихонимни
тинглашарди жим...

Қиссанинг асосий қисми — «Тавсиф»да Самарқанд дарвозаси, унинг муқаддас калити, дарвозабони хусусида ҳикоя қилгандан сўнг, Улуғбекнинг туғилганлиги ҳақидаги хушхабар, бу хушхабарнинг узоқ сафарда, Арабистон ерларида жанг майдонларида юрган бобоси Амир Темурга Султониядан етиб бориши ҳақидаги хурсандчиликни баёни ҳикоя қилиб берилади.

Самарқандда ана шундай қувончли давру даврон давом этиб турган бир пайтда, Улуғбек эндигина ўн бир ёшни қарши олаётганда, шум хабар тарқалади - бобоси Амир Темур ёруғ дунё билан хайрлашади. Фарзанду уруғ-аймоқлари ваҳимага тушмасдан, ҳамма маросимларни ташкилий равишда ўтказадилар. Ҳали у вақтда «Пойи расад» деган жой ҳам, унинг номи ҳам, осмонўпар мадрасаю расадхона қурилишлари, у ерларда донг таратган олимлар тўғрисида ҳам гап-сўз йўқ эди. Шунингдек, «Чиннихона» қурилишидан ҳам ному нишон йўқ эди:

Ҳали самоваш мадраса
қани?
Қирчада ҳам йўқ Расад
дегани.
«Юлдузлар жадвали»,
Кушчи Али,
Бердонжидари йўқ эди
ҳали.
Ҳали йўқ эди
«Чиннихона»си,

Абдулатифнинг туққан
онаси...

«Тавсиф»нинг охирида Самарқандни бошқаришда Бибихонимнинг бош-қош бўлиб турганлиги, ҳар томонлама таҳликанинг кучлилиги, бироқ душманга йўл берилмай, халқ тинчлиги зўр эҳтирос билан тараннум этилади. Шунингдек, эл-юрт ғамини ейиш Улуғбек зиммасига тушишига ҳам ишора қилинади.

Қиссанинг хулоса қисми - «Хотима»да муаллиф улуғ аждод сулоласидан бўлган Улуғбекнинг ёшлик чоғлариданоқ келажакка тўла ишонч ва умид билан қараб, ўз она-Ватани учун илм-фан тараққиёти йўлида хизмат қилиш истагини билдирганлигини энг ифодали мисраларидан баён этади:

Улуғ аждодим кичик
ёшини,
Нелар чулғамиш азиз
бошини.
Мухтасаргина тавсифни
эттим,

Билмам ниятга етдим,
етмадим?

Шоир Мирзо Улуғбекнинг бизлар билан ҳамнафас эканлигини айтиб, дўсту биродарларига, ёш авлодга мурожаат қилади ва уларни буюк олимнинг бой маданий меросини тадқиқ қилишга ундайди.

Қадрдон устозимиз Воҳид Абдулла ўзининг сўнгги ижодий-илмий асарини қуйидагича мисралар билан хулосалайди:

Янги нуфузда этади
давом,
Қиссамиз ҳозирча
шу жойда тамом.

Улуғбек қиссаси яна давом этиши лозим. Бу эса бобокалонимизга ва унинг тадқиқотчиси устозга бўлган шогирдлар ҳимматидир.

«Осмонда қуёш йўқ эди» қиссаси муаллифи Хуршид Даврон тажрибали адиблардан. Унинг асари Мирзо Улуғбекнинг Маккага, Ҳажга боришга таёргарлик кўриши,карвоннинг Дарғом ариғини ёқалаб йўлга чиқиши билан бошланади. Йўл сафарида Ҳожи Муҳаммад Хисрав Улуғбекка ҳамроҳлик қилади. Карвон узоқ йўл юргач, бир қўрғонда дам олишга қарор қилади. Уй эгаси Улуғбек Мирзонинг аҳволини кўриб, ҳанг-манг бўлиб қолади. Чунки унинг ўғли Абдулатиф томонидан соқит этилгани ҳақида миш-миш тарқалган эди. Шунга қарамасдан, меҳмонларни самимий кутиб олишади...

Ана шундай оғир бир шароитда Улуғбек сафарга чиқишга мажбур бўлади. Ҳожининг Улуғбекни қутқариб қолиш учун қилган ҳаракатлари фойда бермайди. Шу сабабли қўрқувдан яшириниб олишга мажбур бўлади. Аббослар гуруҳи чиқиб кетгач, карвон қатнашчилари Ҳожи бошчилигида Улуғбек жасадини карвон билан Самарқандга олиб боришга қарор қилдилар. Аслида эса қора гуруҳчиларнинг нияти Абдулатифнинг ота ва укага қарши қўйиб, уларни нобуд этиш, ўзини эса нафақат тахтдан, балки умуман ёруғ дунёдан йўқ қилиш эди. Қорагуруҳчилар ўзларининг қора ниятларини турли йўллар билан амалга оширишга эришдилар.

Мақсуд Қориевнинг «Юлдузларда эди хаёли» бадиаси ҳам ўзининг йўналиши ва мазмуни жиҳатидан юқоридаги қиссага ўхшашдир. Бадиада кўпроқ буюк олимнинг самовий тадқиқотлари, бу ишларни битиришга ҳисса қўшган Муҳиддин ва унинг ўғли Мансур Коший, Али Қушчи кабиларнинг хизматлари эътирофга кўпроқ аҳамият берилганини кўрамиз. Бироқ қиссадаги Ҳожи Хисрав бадиада Хожа деб олинган, холос.

Қандай бўлмасин, бу асарларнинг ҳаммаси ҳам Улуғбекнинг 600 йиллик тўйига қўшилган тўёна бўлди, улуғ алломамиз ҳақидаги тасаввуримизни бойитди.

Назар РАЖАБОВ,
филология фанлари
доктори, профессор

КАМТАРИН ҚАЛАМ СОҲИБИ

Музаффар Туроб биздан уч-тўрт ёш катта, университетга оз-кўп ҳаёт тажрибасини ўтаб келган. Ўрта мактабни битиргач, аввал Тошкентдаги биринчи босмахонада оддий ишчи, сўнг Ўзбекистон Алоқа вазирлигига қарашли Матбуот тарқатиш маҳкамасида ходим бўлиб ишлаган. 1958—63 йилларда ТошДУнинг филология факултетида ўқиди. Сўнг бир муддат Тошкент вилояти, Бўка туманида 36-ўрта мактабда ўзбек тили ва адабиётидан дарс берди. Тошкентга қайтиб, «Ўқитувчи» нашриётида мусаҳҳиҳ, «Тошкент бинокори» газетасида адабий ходим, бўлим мудири бўлиб ишлади. Анча йил «Қишлоқ ҳақиқати» газетасида мухбирлик қилди. 1986—92 йилларда Тошкент туманидаги «Шонли меҳнат» газетасида бўлим мудири бўлди. Ҳозир Республика Радиосида хизмат қилмоқда. Республика журналистлар уюшмаси мукофоти совриндори. Ёзувчилар уюшмаси аъзоси.

Кутлаймиз!

Музаффар Туробнинг дастлабки шеърий машқлари 60-йиллардан матбуотда кўрина бошлади. Сўнгроқ шеърлари «Гулдаста», «Юлдузча», «Осмондаги дарвоза», «Бир култум фожеаси», «Бойчечак» каби тўпламларга киритилди. «Умр чиройи» (1978), «Учқур хаёл» (1980) «Қурувчи бўламан» (1985), «Сув келтирган азиз» (1987) каби мустақил китоблари чоп этилди. «Бободеҳқоним», «Гўзал», «Бир умр», «Тошкент бинокорлари ёр-ёри», «Нурли бўстон», «Раққоса хиром айлар», «Сен-ёр билан» каби бир талай қўшиқлари пайдо бўлди. Шеърларидан айримлари рус тилига таржима қилинди.

Шоирлик учун асалари сингари минг-минглаб гулларнинг инжа япроқларидан бол йиғмоқдек машаққатли меҳнат лозим. У виқорли тоғларнинг улуғворлигини қалбан сезмоқни, шошқин дарёларнинг шиддатини ўз вужудида ҳис этмоқни, мангу яшилликнинг мислсизлигини дил-дилдан англамоқни тақозо этади. Шоир халқи атроф-воқеликдан, нарса-ҳодисалардан оддий кўзга кўринавермайдиган ранглар топади. Жумла одамларга эшитилавермайдиган садолар тинглайди. Бошқаларнинг хаёлига келмайдиган маънолар чиқара олади. Шоирликнинг даражасини аслида мана шу ғайриоддийлик, ғайритабиийлик, борингки, ғайриинсонийлик белгилайди.

Бу гапларнинг ҳаммаси юксак шеъриятга хос, албатта. Лекин ҳар бир ҳаваскор шоир кўнглига «шеърият» деб аталган машъаладан бир учқун тушган бўлади. Ўша учқун унинг вужудига ўт солиб, ёзишга ундайди. Шоирлик аслида турк ислом оламининг аксарияти учун хос. У ҳар биримизнинг қон-қонимизда бор. Ота-боболаримиз тўғрима-тўғри гапни ҳам шеър билан айтишни хуш кўрганлар. Миллатнинг буюклари, қаҳрамонлари, тарихи, турмуши урф-удумлари ҳақида юзлаб достонларимиз бор.

Музаффар Туробнинг шоирликка ортиқча даъвоси йўқ, ўзини ҳар доим кўнглига шеър айтиш меҳри тушган минглаб шеърхоннинг бири ҳисоблайди. Кўрган-кечиганларини, ул-бул ҳодисадан олган таассуротларини атрофидагиларга айтгиси келади, ўз фикр-хулосаларини билдиришни истайди.

Мунгли-мунгли қарашларинг юрагим ўртар.
Она меҳри, дийдорига тўймадингму, айт?
Кимдир келса, эшик томон ҳануз сарбасар
Илтижо-ла боқишингни қўймадингми, айт —

деган сатрлар билан бошланади шоирнинг «Болалар уйида» шеъри. Беихтиёр, бир ёқдан, ақл-тафаккурнинг коинотни забт этиб бораётган мислсиз тараққиётини, иккинчи томондан эса деярли худди шу суратда ўртадан кўтарилаётган меҳр-оқибатни эсга оласиз.

М.Туробнинг ихчам тўртликларида эса кўпни кўрган кишининг ўгитлари, маслаҳатларини эшитгандай бўламан. Гўё у одатдагидай овозини баланд қўйиб, «Оламда нима гаплар?!» дея қўл олиб, ҳол-аҳвол сўрашгач, ўзи кўрган бирор ибратли воқеани ҳолисанлиллоҳ шеър йўли билан айтиб бераётгандек бўлади.

Бу йил бу камтар, камсуқум, кўнглидагини ҳамиша яширмасдан айтишга уринувчи қаламкаш 60 ёшга тўлади.

Узоқ йиллар соғ-омон бўлинг. Эзгулик ва ҳалоллик йўлида йўнган қаламингизга Оллоҳтаолонинг илҳоми ва бароками насиб қилсин, Музаффар ака!

Бегали ҚОСИМОВ

Музаффар ТУРОБ

ШУНДАЙ БИР ВАТАН...

Мен учун Каъбадек азиз ошёним,
Мусаффо, беғубор, бегард осмоним.
Гўзал Ўзбекистон, жаннатмаконим,
Шундай бир Ватанким, шундай бир Ватан.

Ўтмишда олдириб, олмаган халқим,
Аммо курашлардан толмаган халқим,
Бир ерда депсиниб қолмаган халқим,
Шундай бир элдирким, шундай бир Ватан.

Бағрида не зотлар ғамга тўлган, рост,
Мирза Бобур учун армон бўлган, рост.
Бугун ўзин таниб, бахти кулган, рост,
Бу шундай элдирким, бу шундай Ватан.

Аждодлар маскани-жойи шундадир,
Соҳибқирон хоки-пойи шундадир...
Чунон яшармоқда юртим кунда бир,
Бу шундай юртдирким, бу шундай Ватан!

БОЛАЛАР УЙИДА

Мунгли-мунгли қарашларинг юрагим ўртар,
Она меҳри, дийдорига тўймадингми, айт?
Кимдир келса, эшик томон ҳануз сарбасар,
Илтижо-ла боқишингни қўймадингми, айт?

Онанг бормиш ва лекин у аллақачонлар
Ўз ҳузурин, ҳаловатин ўйлаб кетганмиш.
Ўша танноз, бир кўнимсиз капалаксимон,
Ўзга кимса хонадонин ошён этганмиш.

Ҳа, қийнамас уни виждон азоби алҳол,
Дилбандининг истиқболин ўйламас наҳот?
Қалб парчасин тирик етим қилар қай аёл,
Қоматини кўриб қувнаб, сўйламас наҳот?

Ким ҳам айтар уни тутмас фарзанд уволи?
Оналикдан аллақачон бўлибди маҳрум.
Кимки мени хор айласа, бўлгай заволи,
Кўрнамаклар гуруҳига этилган маҳкум.

Ўксима, қўй, болакайим, иқболинг кулгай,
Сени халқинг кафти узра олгуси албат.
У — беш кунлик айшу ишрат бандаси бўлгай,
Сенгинанинг уволингга қолгуси албат!

* * *

Отбоқарда бўлса ихлос, эътиқод,
Той асовмас, тулпор от бўлар охир.
Кўтарилса ногоҳ меҳру оқибат,
Ҳатто туғишганлар ёт бўлар охир.

Шукур ДАДАШ

ҲАМ УЛУҒЛИК, ҲАМ БЕҒУБОРЛИК

ШОИР-ТАБИБ

Мактабдаги дарсимни тугатишим биланоқ шаҳарнинг анча чеккасида жойлашган Абдулла Набиев номидаги болалар ижодиёт марказига шошилардим. Шоир Рўзимат Даминов раҳбар бўлган бу шинамгина кошонада болаларнинг севимли, мумтоз шоири Қуддус Муҳаммадий адабиёт тўгарагини олиб борар эдилар. Қуддус акани табиат шоири деб номласак жуда тўғри бўларди, сабаби, устоз ҳатто тўгарак машғулотларини ҳам хонада эмас, кўпроқ боғда, мевали дарахтлар тагида, майсалар устида чиройли суҳбат тарзида ўтказар эдилар. Машғулотда табиат яратган инъомлар — дов-дарахт, ер, ўсимликлар ҳақида қизғин баҳслар авжига чиқар эди. Суҳбат сўнггида шу мавзуга бағишлаб шеър, ҳикоя, топишмоқлар ёзиш уйга вазифа қилиб берилар эди. Кейинчалик билсам Қуддус ака ўша кезлари «табиат алифбеси» номли туркум устида ижод қилаётган эканлар.

Наврўз ойлари эди. Маълум сабабларга кўра тўгаракка қатнашолмай, шанба куни Қуддус аканинг уйларига бордим. Эшикни очсам устоз-шоир ҳовлининг ўртасида курсида ярим яланғоч ўтирганча елкаларини қуёш тафтига тоблаб ўтирар эдилар. Олдиларига яқинлашишга иймандим. У кишининг кўзлари менга тушиб, қўллари билан ёнларига имладилар. Салом-аликдан сўнг:

— Шукуржон, ўғлим, агар барча иссиқлик манбаларини бирлаштирсангиз ҳам Бобо қуёшнинг қаҳратон қишда сочган заррин бир нурига тенглаша олмайди. Она замин офтоб нурини эмиб, ўзига куч-қувват олади. Демак, инсон танаси ҳам ундан вақти-вақти билан ҳарорат олиб туриши керак.

Хонага кирдик. Бир зумда дастурхон ёзилди, ликобчаларда қуруқ мевалар солинган гулдор патнис хонтахтага қўйилди. Бу ширинликлар узум, тут майизи, ёнғоқ, асал, туршак, бодом, ўрик мағизи, ерёнғоқ, қиём, ҳолва талқондан иборат эди.

Устоз дастурхонга таклиф этар эканлар:

— Ўғилжоним, инсон аъзолари табиат яратган меваларга ўхшайди, бир-бирини қўмсаб туради. Масалан, ёнғоқ мияга, нок буйракка, ўрик ва гилос юракка, шафтоли жигарга, қовун қоринга ўхшайди. Улар бамисоли Ҳасан-Ҳусандек бир-бирини кўрмасалар, аъзода ҳолсизлик пайдо бўлиб беморлашадилар. Бунинг бирдан бир давоси уларни ўз вақти, ўз фаслида тўйиб истеъмол қилишдир.

Қуддус аканинг бу қимматли ўгитларидан буюк боболаримизга хос бўлиб келган табиблик хислатини кўриб, беғубор устозимда яна бир улуғлик сездим.

Ёднома

НОЁБ ТОПИЛМА

Раҳматли домламиз Абдураҳмон Алимуҳамедовнинг дарс ўтиш услублари ўзга домлаларимиздан кескин фарқ қиларди. Домла кўзойнакларини қўлда ўйнатиб, гавдаларини тик тутиб, бошларини сал кўтариб икки кўзларини ярим юмганларича дарсхонанинг у ёғидан бу ёғига тинимсиз қадам ташлаб маърузa қилар эдилар. У кишининг ижодкорларнинг ҳаётларига оид хотиралари биз учун жуда қизиқ ва ҳаяжонли эди.

Бир машғулотда адибларнинг тил маҳоратлари, теша тегмаган сўзларни топиб асарда ишлатиш маҳоратлари ҳақида гапириб, бир воқеани сўзлаб берган эдилар.

Беназир инсон, файласуф шоир Мақсуд Шайхзода шифохонада даволанаётган дамлари экан. Тўсатдан қон босимлари, иситмалари кўтарилиб кетибди. Беморхонадаги катта-кичик шифокорлар оёққа турушибди. Шоирни ниҳоятда қадрловчи бош шифокор ҳам ҳузурларига етиб келиб, у кишининг караватларига ўтирган ҳолда қон босимларини ўлчай бошлабди. Шу пайт шифохона раҳбарининг кўзи очиқ турган деразанинг дарчасига тушиб:

— Ҳамшира, дарҳол деразa дарчасини беркитинг, беморни «Елгизак» олиши мумкин, — дея буюрибди.

Бир ҳолатда мажолсиз ётган Шайх ака кўзларини аста очиб:

— Табиби саркор, илтимос, шу сўзни бир такрорланг, ён дафтарчамга ёзиб қўяй, — деган эканлар.

СЎЗ ЎЙИНИ

Беназир устоз, адиб Раҳмат Файзий билан мен умуман мулоқотда бўлмаганман, бу — биринчи сўзлашувим эди. Бу улкан ёзувчининг 80-йилларда тасодифан мени йўқлаб қолишларидан анча кўнглим кўтарилди.

— Шукруллохон, — дедилар домла, — тақдир тақозоси мени уй-жой масаласи билан сизларнинг идорангизга етаклади. Минг афсуски, айрим шахслар каминани сарсон қилиб қўйдилар. Асабийлашиб юрганимни кўрган бир дўстим «У ерда ижодкорларнинг қадрига етадиган бир йигит бор» деб сизни тавсия этди.

— Ишонч учун раҳмат домлажон, — дея жавоб қайтардим. У киши эса куюнчаклик билан айрим ходим, хизматчиларнинг хатти-ҳаракатлари, нотўғри муомалалари ҳақидаги воқеаларни бир-бир баён эта бошладилар. Шунда вақтдан ютиш, қолаверса вазиятни юмшатиш зарурияти туғилди ва мен:

— Домлажон, энди хафа бўлмайсиз, бир ёғи хизматчилик, иккинчидан, эса ўзингизга маълум, ҳамма ҳам «Ҳазрати инсон» бўлавермайди-да, дея асарларига шама қилдим.

Бу сўз ўйинидан Раҳмат ака роса мириқиб кулиб, гиналарни унутгандай бўлдилар.

Иззат ҲИКМАТ

БАҲОР

Баҳор либосида очун, моҳитоб,
Табиат жилвагар, табиат сўлим.
Баҳор либосида бирам сайрбоб,
Юргил далаларга чиқайлик, гулим.

Яшил ўтлоқлардан симириб шабнам,
Қушлар нағмасини тинглайлик бирпас.
Кўкламнинг сафобахш ҳавосини ҳам,
Кўнгил косасида ичайлик сармаст.

Наврўз қўшиғини куйла, азизим,
Арзимиз айтайлик япроққа, гулга.

Букун далаларда баҳорий базм,
Ҳарёқ нафосатга, шуълага тўла.

Наврўзи бор бўлсин, шони бор бўлсин,
Асло совумасин оташнок бағри.
Ҳар бир қалб жонфидо қўшиққа тўлсин,
Бораркан озодлик баҳори сари.

Юргил далаларга чиқайлик, гулим,
Бадавлат сепини ёйибди баҳор.
Табиат жилвагар, табиат сўлим,
Олисда чайқалар бахмал майсазор...

ВАТАНИМ

Чўллар нафасини тўймоқлик учун,
Чўллар диёрида яшамоқ керак.
Тонги беданалар қўшиғидан сўнг
Олис кенгликларга талпинар юрак.

Қақраган тақирлар ҳароратини,
Бағрига сиғдирган қуёш сандиғи.
Афғон шамолининг қадим Ватани,
Чўллари ҳудудсиз, йўқдир адоғи.

Асрий орзуларнинг исканжасида,
Сарбон хаёлидек йўлларга боқдинг.
Ваҳший бургутларнинг чўнг панжасида,
Қисматга тан бериб Амуга оқдинг.

Лоларанг қирларда қўзигулларни,
Оҳиста тебратар бир телба шамол.
Ёнтоқ гулларидан ёввойи ари,
Кеч кузак чоғлари тўплагайдир бол.

Сен бобо қуёшнинг зар косасида
Саратон шаробин тотган чўл эдинг.
Она Ўзбекистон харитасида,
Жигарранг доғ бўлиб ётган чўл эдинг.

Энди қўшиғингда ўзгача куйлар,
Истиқлол тонгида бахтинг ярқироқ.
Само юлдузлари бағрига имлар,
Минглаб фавворалар халқ ёққан чироқ.

Ложуворд осмонда юлдузлар чақнар
Қўйнида бир денгиз саҳро маржони.
Бу ерда тақдирлар топмишдир қадр,
Тоғларга тенглашар пахта хирмони.

Олтинга айланар бу азиз тупроқ,
Боболар юртидир бул қадим замин.
Шу чўлда кўкардим ва ёздим япроқ,
Чинорман, шу чўллар менинг ВАТАНИМ.

Дилмурод ҚОСИМ

МЕҲРИМ ТЎКДИМ ГУЛ БАРГИНИНГ ҚАТИГА

Ўғлим ЭЛМУРОДга

Бойчечаклар бойланади, бойланади,
Юрагимда мунчоқ кўзинг жойланади,
Энди жоним бойчечакка айланади,
Элмуродим, муродига етарми дил,
Бошин олиб сен томонга кетарми дил.

Бойчечакнинг баргларида баҳор кулар,
Ўғлим сени ёдга олсам кўнглим тўлар,
Ўксиб-ўксиб кетган ерим Ўзган бўлар,
Элмуродим, муродига етарми дил,
Бошин олиб сен томонга кетарми дил.

Саҳар туриб, майсаларни уйғот, ўғлим,
Орзуси мўл юраклари обод, ўғлим,
Хаёлларим хаёлингга чўлғот, ўғлим,
Элмуродим, муродига етарми дил,
Бошин олиб сен томонга кетарми дил.

Бойчечаклар бойланади, бойланади,
Юрагимда ўтли соғинч жойланади,
Бир кун бориб руҳинг менга айланади,
Элмуродим, муродингга етарми дил,
Бошин олиб сен томонга кетарми дил.

* * *

Ошиқ бўлдим бир чаманнинг атрига,
Меҳрим тўкдим гул баргининг қатига.
Ул чаманда булбуллар кўп, қумри кўп,
Ошиғи кўп, етмас ошиқ, қадрига.

Жамбил-бадан ёсуманим, бу не тонг,
Мени эмас шабнамларни қучади.
Кўнгил мажруҳ фироқларнинг кўчкидан
Ташна вужуд соғинч ошин ичади.

Ошиқ бўлдим, ичган ошим заҳардир,
Ишқ бу менинг қалбимдаги ханжардир.
Мен томонда чодирини ёяр тун,
Ёр кўзида кулган қуёш саҳардир.

Йўлингизда ишқнинг гули кулсин, ёр,
Мендай сизнинг дилингиз ҳам куйсин, ёр.
Бир кун келиб сиз ҳам севиб қолинг-у,
Кўнглингизда менинг исмим тўлсин, ёр.

Ошиқ бўлдим, ишқ майидан ичмадим,
Жоним дедим, мен жонимни қучмадим.
Жунун дашти аро кечдим ўзимдан,
Бу не афсун, сиздан асло кечмадим.

ЎЗГАН

Онам қабрин ўпар майсалар,
Шудрингини тўкар майсалар,
Қоматларин букар майсалар,
Майсачалик бўлолмадим мен,
Кечир, Ўзган, боролмадим мен.

Қуёш ботар уфқ бағри қон,
Боғларингда шувуллар хазон,
Юрагимни ғижимлар армон,
Хазончалик бўлолмадим мен,
Ўзган, сенга боролмадим мен.

Мени алдаб қўймоқда йиллар,
Соғинчларим ювади селлар,
Қирларингда шамоллар елар,
Шу шамолча бўлолмадим мен,
Юртим, кечир боролмадим мен.

Далаларинг ёритар ҳилол,
Йўлларингда ухлайди висол,
Юрагимда уйғоқ бир хаёл,
Ҳилолчалик бўлолмадим мен,
Ўзганимга боролмадим мен.

Отам қабрин ўпар майсалар,
Шудрингини тўкар майсалар,
Қоматларин букар майсалар,
Майсачалик бўлолмадим мен,
Кечир, Ўзган, боролмадим мен.

СОҒИНЧ ОСМОНИ

Соғинч осмонида учарман ёлғиз,
Ёрни сўроқлаб.

Айрилиқ бағримни тирнайди ҳануз,
Қалбни пичоқлаб.

Дўзах ўтида ёнарман нечун,
Дардни қучоқлаб.

Кипригим учида уйғонади тонг,
Тунларни оқлаб.

Ҳасратим-китобдир, умр ўтмоқда,
Уни варақлаб.

Ишқнинг саҳросида адашган Жунун,
Хаёлин қалаб.

Соғинч осмонида ботмоқда кўзим,
Кундай чарақлаб.

Ё, Раббий, кўксимда инграйди тўзим,
Юрагим қақраб.

Соғинч осмонида учарман маъюс,
Ўзни сўроқлаб...

Убайдулла СОДИҚОВ

ЕНГИЛ НАФАС

Ҳикоя

Эргашали бодрингни «дўппи қилиб» арчиб, тиззасига суялганча уйқусираб ўтирган ўғлига кийдириб қўйди, шу пайт бостирма устунига боғланган сигир хашакни шитирлатиб, сувсиз челакка оёғини тиқиб ағдариб юборди, «мўў»лади.

— Тур, ўғлим, сигирингга сув бер, — деб ўғлининг елкасига шапатилади. Ўғли кўзини ишқалаб оғилхонага кетди. Хотини Шакархон болалари билан чол-кампирни кўргани кетганди, келиб қолди, Кўчадан шовқин-тўполон билан кирган ўғиллари ёнбошлаб мудраётган оталарига қараб югуришди. Собит сувли пақирни сигирдан берироққа қўйиб, қийқирганча чопқиллаб келиб дадасининг қучоғига ташланди. У дадасининг қорнига бошини ишқаб эркаланаркан: «Ўйнагани борамиз, дадам оборади», дея акаларига мақтанди. Болалар чопқиллаб уйга кириб кетишди.

— Ҳой, кийимларинг қозиқда, жовонни титиб юборманглар, — деган хотини «шунақами?» дегандек эрига қаради. Эргашали сийрак сариқ қошларини учириб, тасдиқлаган бўлди. Хотини чой ҳўплади.

— Зиёд хотинини урган экан, сўтга бераман деб кетиб қолибди. Онаси келиб қилди жанжални, қилди жанжални.

Эргашали индамади, бирдан пуфлаб, хуррак тортиб юборди. Шакархон эрининг юмуқ кўзи, ялтироқ тақир бошидаги бодринг пўчоқларига қараб жилмайиб қўйди.

— Мен сизга гапиряпман, ҳой ухлоғич... Эргашали ўнгланди-ўтирди, чой ҳўплади ва:

— Ўйнаб келамиз, — деди, пиёла бераётган бўлиб хотинининг бармоқларидан силаб қўйди. Шакархон эрига сузилиб қаради. Сездики, эри зериккан, шаҳарда бир-икки кун ўйнаб, ёзилиб келмаса бўлмайди.

— Эркак зоти ўзи яхшиликни, ўз қадрини билмайдиган нарса бўларкан. Хотинниям урадими?! Кирингни ювса, овқатингни пиширса, жойингни солса, йиғса, чарчасанг оёқ-қўлингни уқаласа, пулингни сақлаб берса, қотиб кетсанг, юмшатиб қўйса...

Шакархон кулиб, эрининг елкасидан итариб туриб кетди. Эргашали тиржайганча «гараж»га юрди.

— Ҳа, Ғирот қалайсан?

У кўпинча тихирлик билан юрадиган «Ғирот»—»Победа»сини сийпаб, ёпқичини олиб ташлади, бостирмадан чиқариб, ойналарини ҳафсала билан артди.

Улар бир машина бўлиб марказга келдилар. Қаймоқ, нўхот, нон олиб «Колхоз бозори» чойхонасида чой ичишди, кейин болаларининг сочини олдиришди. Эргашали ҳам соқолини қирдириб атир септириб олди. Сўнг магазинларни айланишди, пуфак, тўп, тўппонча, машинача сотиб олишди. Эргашали хотинига сийнабанд совға қилди. Улар тушларга яқин уйга қайтишиб, Эргашали шаҳарга жўнади.

— Тезроқ келинг, Зиёдни хотини билан яраштириб қўйинг, — деб қолди хотини.

Қишлоқда ораларида гап қочиб, аразлашиб қолган эр-хотин, куёв-қайлиқлар, қудаандаларни яраш-яраш қилиб, муросага келтириб қўйиш буларга касб. Эргашалининг уйи ҳам, идораси ҳам гўё қишлоқ қозихонаси: нотинчланиб қолганлар саҳарми, кундузими, ярим кечами, «Эргашали тоға, Шакархон опа борми» деб кириб келишаверади. Бундай кезлари Эргашали келувчи нафасини ростлаб ўзига келсин, довдирамай айтадиган гапини аниқлаб олсин дейдими, бошқами, беш-ўн минут гап-сўзсиз жим ўтиради, гапирмоқчи бўлганни ҳам индамайди. У ораларидан ола мушук ўтиб индашмай қўйган, аразлашиб-жанжаллашиб қолган куёв-қайлик, эр-хотинни, бирга яшамаётганларни, «булар куфр кетибди, кофир» деб то бир-бирлари билан ярашиб, яхши муомалада бўлмагунларича уларнинг гапини гап ҳисобламайди, гаплашмайди ҳам. «Кофирмасмикан?» деб сўраганда индамаган ёки «Пича индашмай қолдиқ» деса, «Бор мусулмон бўлиб кел, мен кофир билан гаплашмайман» деб ҳузуридан чиқариб юборишини билганлари учун ҳам, қўйди-чиқди бўлиб, бир-бири билан яшамай қўйганлар ҳам, вақтинча бўлса-да унинг олдига «яраш-яраш қилиб» келишади.

Бироқ бугун хотини унга Зиёдни эслатганда тескари қараганча чиқиб кетаверди. Эргашали шаҳарга киравеpишда сайёрадан тушиб олди. У магазинларни, сотувда йўқ чойнак-пиёлаю кўзни куйдирадиган турфа нарсалар ёнида қўлида карта «Ким ютди?», «Ким ютди?»лаб кўзи ўйнаётган йигитни қуршаган одамларни томоша қилиб, эски шаҳардаги меҳмонхонани кўзлаб келаверди.

Эргашали меҳмонхонага жойлашдию дарҳол ресторанга ошиқди, бир ютим коняк билан томоқни ҳўллаб, «ҳодриқ»ни бошламоқчи бўлди-ю, аммо кўз остлари, ҳамиша ичкилик ичаверганидан бўлса керак, осилиб қолган, кўз қараши сўниқ-ўлик буфетчини кўриб тўхтади, ичи ғумиллади, кўчага чиқди, одамлар у ёқ-бу ёққа ўтади. Айниқса, аёллар, қизлар минг хил. Қомати келишган дўмбоқ гўзаллар, нозик-ниҳол фаришталар кулишиб, шошиб, сипо ўтишиб қолади.

Баланд пошнали туфли кийган чиройли аёлнинг селпиниб, шошмай юришини кўрган Эргашалининг кўзи сузилиб, «О-о Гулойим!!!» деб қўшиқ айтиб юборди. Орқасидан томоша қилиб бормоқчиям бўлди-ю, кўз олдига хотини, болалари келиб, ўзидан ўзи уялди. Олдинлардагидек баъзан чиройли аёлларга эргашиб, тентираб кетиб қолиш одати энди ўзига эриш кўринди, бачканаликдай туюлди.

— Э, Эргаш ака, салом... Ўртоқ Қўлдошев!

Эргашали кўз қири билан ўзига қўл чўзиб турган қишлоғидаги мактаб мудирини кўрди, қўлини узатаркан, сурилиб ёнидан жой берди. Унинг ёнига ўтирган мудир у кирган идора лоқайдлик қилаётгани, аллақандай аризасига қўл қўйишмаганидан зорлана бошлаган эди, Эргашали унинг тиззасига уриб тўхтатди.

— Биродар, йигит киши бир марта дунёга келади. Мактабнинг ташвиши бу ёққа келаётганингизда ўша ёқларда қолиб кетсин, юринг.

— Қаёққа? — мудир ўрнидан тураркан, Эргашалига ҳайрон қаради. Эргашали унга «газсув» олиб берди.

— Кампютирлашмаган бизнинг мактабгина қолган, шунга...

— Бу, дейман, мактабда туғилмаганмисиз?!

Эргашали шеригидан бошқа томонга қараб ўтирди. Мудир Эргашалининг йўғон бўйнига, тепакалига, шимига қистириғлик енгига қараб, елка қисиб қўйди.

— Менга қаранг, ўртоқ Қўлдошевич, бу ахир, ўзингиз мактабни...

— Туринг жўнанг, кетинг!

Эргашали унинг бетига қарамай қўли билан йўлга ишора қилди. Мудир қизариб ноқулай аҳволда илжайди, бурнини тортди-да, секин жўнаб қолди.

Эргашали кинога кириб кетди, кинодан чиқиб музқаймоқ еди, бозор айланди, масжидга кириб чиқди, чоллар, болалар билан гаплашди. Аммо зерикди. Ният қилиб келгани икки-уч кун у ёқда турсин, ҳали кун ўтмай, бугуннинг ўзидаёқ зерикди. Дастлаб, хотин-гўзалини соғинди, болалари, қишлоғини соғинди, Зиёдни кўргиси келди. Улар ҳаммасидан ўзимиз яхшимиз, келаверинг, деяётгандай — чорлаётгандай туюлиб, қишлоғига қайтгиси келди.

У тошиқиб автобусда қачон қишлоққа етиб бораман, деб таксига ўтирди: қишлоққа етиб келгунча кўзлари тўрт бўлиб кетди.

У ҳовлини ёнида таксига жавоб берди. Эшикда набирасини кўтариб олган хотини кўринди. Орқасида қизи. Улар билан сўрашиб енгил нафас олди, хотиржам бўлди, идорага эмас, тўғри Зиёдларникига боришини маълум қилди.

Оллоҳ хоҳласа, у Зиёдни хотини билан яраштириб қўйиш ниятида эди.

Набижон БОҚИЙ

ЖАСОРАТ СЎЗИНИНГ ТАРЖИМОНЛАРИ

Иқтибос

Воҳ, яланг шохларим қиличдай кескир,
бир япроқ қолмаптир шивирлайтурғон.

Шавкат РАҲМОН

Зим-зиё тунда чегарачилар ўзлари қўриқлаётган сарҳадларни мунтазам равишда кучли прожекторлар билан ёритиб кўрадилар. Агар бирорта шубҳали изми, шарпами фош этилса, дарҳол шовқин-сурон кўтарилади, ғофил бандалар хавф-хатардан огоҳлантирилади. Шу тариқа ёғий фитнасидан Ватан асраб қолинади. Сирасини айтганда, тарих гўё зим-зиё тун қўйнида ором олаётган бепоён чегара чизиқларига ўхшайди. Қачонки, ўткир нигоҳли зотлар мозийни ақл-идрок ва собит эътиқод нури билан ёритиб берсаларгина биз ғофил бандалар ғариб бошимиздан не-не савдолар кечганини англаб, уйқу босган кўзларимизни очамиз. Уйғонамиз. Руҳиятда янгиланиш фасли бошланади. Албатта, ҳар қандай янгиланишга қандайдир туртки сабаб бўлади. Турғун тарих эса олди-қочди воқеалар йиғиндисидан иборат бўлган **«Минг бир кеча»** эртаклари каби элас-элас эсимизда қолади, холос. Ваҳоланки, тарих — занжирли ҳаракатдир. Бу ҳаракат ҳеч қачон тўхтамайди. Эски чархипалак сингари айланаверади-айланаверади...

Ғичир-ғичир,
ғичир-ғичир,
айланасан — жонинг ҳалак,
айланасан кун-тун демай,
чархипалак,
чархипалак.

Шоир Шўро даврида ёзган шеърида бевосита тарихни ҳам назарда тутган эди.

«Чархипалак» шеъридан кўчирма келтирганимиз **Шавкат Раҳмоннинг** шахсий кутубхонасида бир дунё китоб бор. Шавкат акам ҳаётлик пайти китобларни қандай тартибда жойлаштирган бўлса, ўша ҳолатда сақланаётир. Яқинда **шоирнинг турмуш ўртоғи Манзура опа** жавон устидаги қўлбола китобга дуч келиб, хийла пайтгача кўнгли бузилиб ўтирибди. **«Буни Шавкат акангиз 80-йилларда ксерио нусха қилдириб келганди. Тунлари қайта-қайта ўқирди. Яшириб қўйинг, бегоналар кўрмасин, дерди. Мана, танишиб кўринг»,** дедилар. Бу китоб давлат кутубхонасининг ноёб асарлар бўлимида сақланадиган нусха эди. Номи **«Қўқон хонлигининг қисқача тарихи» («Краткая история Кокандского ханства»)** бўлиб, 1888 йили Қозон шаҳрида чоп этилган. **Тузувчиси В. Наливкин.** Аслида, у киши китоб муаллифи. Лекин бўлажак таъқибдан хавфсирабми, ҳартугул, номини панароққа олади.

Кейинги йилларда Туркистон, хусусан, Қўқон хонлиги тарихига доир бир қатор нуфузли манбалар, адабиётлар билан танишдик. В. Наливкин тузган тарихий китоб ҳам жиддий манбаларга асослангани боис диққатга лойиқ. Қолаверса, бу китобдан миллатпарвар шоиримиз Шавкат Раҳмон фойдалангани учун ҳам биз учун қимматлидир. Беихтиёр мутолаага киришганимиз тушунарли бўлса керак. «Қўқон хонлигининг қисқача тарихи»ни ўқиш жараёнида бир қатор кашфиётларга дуч келинди. Қуйида ўз таассуротларимизни мухтасар баён этишга уриниб кўрамиз.

В. Наливкин қоғозга туширган Қўқон тарихи билан танишиш асносида улуғ адибимиз **Абдулла Қодирийнинг «Ўткан кунлар»** романида акс эттирилган ижтимоий ҳодисалар саҳифалар ичидан бўй кўрсата бошлади. Хусусан, Отабекнинг сўзлари қулоқларим остида жаранглади:

«Бизнинг кундан-кунга орқага кетишимизга ўзаро низойимиз сабаб бўлмоқда, деб ўйлайман. Бошқа хил айтганда, Зиё амакимнинг фикрлари қисман тўғри. Орамизда бу қўрқинч ҳолатга баҳаққи тушунадиган яхши одамлар йўқ. Билъакс, бузғунчи ва низочи унсурлар томир ёйиб ҳар замон содда халқни ҳалокат чуқурига қараб тортадилар. Бу кунги қорачопон ва қипчоқ низоларини сизга бир тимсол ўрнида кўрсатайин: ўйлаб кўрилсин, бу низолардан бизга қанчалик фойда ва қипчоқ оғайниларимизга нима манфаат ҳосил бўлмоқда?! Фақат бундан фойдаланувчилар икки халқ орасига адоват уруғини сочиб юргувчи бир неча иғвогар бошлиқларгинадир. Масалан, Мусулмонқулни ким холис одам, деб ўйлайдир? Унинг юрт учун қон тўкишдан бошқа нимага фойдаси тегди? Мусулмонқул ўз ғарази йўлида орада йўқ низоларни қўзғаб, куёви Шералихонни ўлдирди, гуноҳсиз Муродхонни шаҳид этди, қўй каби юввош Тошкент ҳокими Салимсоқбекни ўлдириб, ўрнига Азизбекдек золимни белгилади ва ўзини мингбоши эълон қилиб, ақлсиз бир гўдакни — Худоёрни хон кўтариб, эл елкасига минди. Тузук, агар Мусулмонқул бу ишларни бир яхши мақсадни кузатиб қилганда, золимларни ўртадан кўтариб, юртга осойиш берганда, унга ким нима дея олар эди? Ҳолбуки, Тошкент тарихида мисли кўрилмаган Азизбек каби ваҳшийни фақат шу Мусулмонқул қўлидан олди! Башарти Мусулмонқул чин инсон бўлса, инсондан ваҳший туғилганини ҳеч ким эшитган чиқмас!»

Отабек тимсолидаги Абдулла Қодирий шундай мулоҳаза юритади.

Шавкат Раҳмон эса «Қодирий ва ҳозирги ёшлар» шеърида бундай дейди:

Агар тирик бўлса, бир четда турмай,
ҳозирги ёшларга сардор бўларди,
гоҳ кўкдан ёғилган,
гоҳ ердан чиққан
туҳмату балога қалқон бўларди.

Шоир Қодирий бобо дардига шерик эди. Қодирий бобо эса Туркистон дарди билан яшар эди. Улар Туркистоннинг буюк беморлари эди. Мозий бўйлаб бақамти қадам ташлайдилар. Ана, нуроний тарих боғида деярли тенгдош бўлган икки киши оғир-вазмин одимлаб, хотиржам суҳбатлашиб бораётир. Деярли тенгдош эдилар: Қодирий қирқ тўрт яшар, Шавкат Раҳмон қирқ олти ёшда. Айни қирчиллама пайтлари.

Покиза руҳлар учрашади. Покиза руҳлар бир-бирини излаб топади. Чунки, бир-бирига айтадиган гаплари бор: мозийдан, яқин ўткан кунлардан, тарихимизнинг энг кир, қора кунлари бўлган кейинги **«хон замонлари»**дан ривоят қиладилар. Улар вақт измига бўйсунмайдилар. **Илло, Парвардигори оламнинг ҳовлисидан паноҳ топганлар.**

Биз бўлсак, қоғозга туширилган мозий саҳифаларини бир-бир варақлаймиз: ушбу саҳифаларга буюк миллатдошларимизнинг нигоҳи тушган деб, ич-ичимиздан хўрсиниб қўямиз.

Қўқон салтанатининг охирги хонларидан бўлмиш Шералихон Мусулмонқулнинг синглисига уйланган эди. Мусулмонқулнинг шу синглисидан Шералихон ўғил кўради. Унга Худоёр деб исм қўяди. Мусулмонқул ўн икки яшар Худоёрга ўз қизини никоҳлаб бериб, уни куёв қилади. Қондошлик риштлари бахт-саодат келтириши керак эди. Яхши ният — ярим мол, дейдилар. Ният ғараздан, таъмагирликдан иборат бўлса-чи?

В. Наливкин баён қилган солномада гўё Отабекнинг Зиё шоҳичи меҳмонхонасида айтган гапларига аниқлик киритилади.

Янги 1261 ҳижрий (1845) йил бошланади. Ўш тарафда тўс-тўполон бўлади. Мусулмонқул қуролли кучларини эргаштириб қўзғолонни бостиришга жўнайди. Қўзғолон бостирилади. Асирлар Қўқонга юборилади. Мингбоши Мусулмонқул Ўшдаги вазиятни барқарорлаштириш учун бирмунча вақт ушланиб қолади.

Бу пайтда Қўқонда қипчоқларга ва шахсан Шералихонга қарши бўлган гуруҳ бош кўтаради. Унга Исфара ҳокими Сотиболди раҳбарлик қилади. Улар вақтинча Ўратепада яшаб турган Олимхоннинг ўғли Муродбекни халқ номидан тож-тахтга эгалик қилишга даъват этадилар. Қачон хон бўлишни кутиб ётган Муродбек зудлик билан аввал Исфарага, сўнг ўша ерлик сипоҳилар қуршовида Қўқонга йўл олади. Чоршанба куни эди. Шу куни ҳозир ҳам Қўқонда бозор бўлади. Шаҳарга тумонат аҳоли тўпланган, оломон Ўрда атрофида Ўшдан юборилган асирларни томоша қилиш ниятида ғуж бўлиб юрар эди. Шу чоғ Исфарадан жўнатилган чопарлар бозорнинг бир нечта бурчакларида Муродбек Қўқон хони этиб кўтарилганини эълон қилади. Орадан кўп ўтмай, исфаралик аъёнлари қуршовида отлиқ келаётган янги хон шаҳар бўйлаб савлат тўкиб ўтадию Ўрдага ўқдай учиб кириб кетади. Ўрдага кириб борган сипоҳлар дастлаб талончилик билан машғул бўладилар. Шералихон ва унинг ўғилларини ҳибсга олиш тўғрисида фармон берилади; бошқа чакана амалдорлар кўчага ҳайдаб чиқарилади. Шералихоннинг тақдири тўғрисида ҳар хил гаплар юради: бировлар, у боққа қочиб киради, сўнг уни тутиб Муродхон ҳузурига келтиришади, дейдилар. Бошқалар эса, у Ўрданинг хос хоналаридан бирида тақдирига тан бериб ўтирганди, дейдилар. Муродхон тахтга ўтиргач, учинчи куни Шералихон Ўрдада сўйиб ташланади.

Худоёр бек ўша пайтлари Наманганда эди. Сирдарёнинг ўнг соҳилида, Қирғиз қўрғон кечувида балоғатга етмаган Худоёр хон этиб кўтарилади; Мусулмонқул эса унга оталиқ этиб тайинланади. Қипчоқлар Қўқонга бостириб келадилар. Мадкарим билан Охун додгоҳга шаҳарни мудофаа қилиш топширилганди. Охун додхоҳ мудофаага ўтади, аммо Мадкарим қипчоқларга шаҳар дарвозасини очиб беради. Қипчоқ аскарларининг бир қисми Ўрдага ёпирилиб киради, бошқа қисми эса шаҳар бўйлаб талончиликни бошлаб юборади. Йўлда учраган томошабин одамлар қиличдан ўтказилади. Муродхон Ўрда деразасидан душманга ўқ отиб туради-ю, сўнгра ташқарига чиқиб бир нечта қипчоқ жангариларига қилич солади ва боққа яширинади. У қоронғи тушгунча боғда яшириниб ётади-да, тунда девордан ошиб қочади. Турсун исмли битта сарт (ўзбек)нинг уйидан паноҳ топади. Бироқ, кўп ўтмасдан уй эгаси уни Мусулмонқул қўлига топширади. Бор-йўғи ўн бир кун хонлик гаштини сурган Муродбек сўйиб ташланади. Эскитдан уни биладиган одамларнинг гапларига қараганда, **«ҳеч бўлмаса, икки кунгина подшоҳ бўлсам армоним қолмасди»,** дер экан. Унинг армони ушалади. Ўн бир кунлик хонга қўшилиб, Сотиболди ва Охун додхоҳ ҳам сўйиладилар.

Қўқонлик нуфузли уламолар, хусусан, шайх ул ислом Сулаймон ҳожи, қози калон Хўжамқул, аълам Матохунлар ҳам бўғизланади. Сабаби — улар Муродхонга **«оқ фотиҳа»** берган эдилар. Равшанки, агар фатво бермаганларида янги хон уларни ўн бир кун аввал қатл этган бўларди. Аммо жонларини ва ҳукумат тизимидаги ёғлик ўринларини сақлаб қолиш учун Шариатдан йўл топиб, Ривоят ёзиб беришни афзал кўрадилар. Афсуски, асраган кўзга барибир чўп тушади.

Отабек бекорга Муродхонни ҳурмат билан тилга олмайди (**«шаҳид этди»**): ўн бир кунлик хон жасоратли шахс эди, у душманга қилич яланғочлаб юзма-юз бўлишдан қўрқмайди. Чамаси, Муродхон, фуқаро ҳам жасоратли бўлса керак, деб ўйлайди. Шу сабабдан Турсун исмли сартнинг уйига яшириниб олади. Азал-азалдан фуқаро **«қора халқ»** деб аталади. Ҳақиқатан ҳам **«қора»** эканини Турсунбой яна бир бора исботлайди — нажот истаб келган Муродхонни Худоёрхоннинг оталиғи бўлмиш Мусулмонқулга тутиб беради. **«Қора халқ»** вакили энг аввало ўз тинчини, сотқинлик эвазига бериладиган мукофотни ўйлайди. Жасорат, Бурч тушунчалари Турсунбойга бегона эди. Нафс биринчи ўринда, охират таъминоти охирги ўринда туради.

Хуллас, 1261 ҳижрийнинг ёз фаслида Мусулмонқул қаватига бурноқ куёвини олиб, Ўратепа устига қўшин тортади. Конибодом яқинидаги Халта қишлоқда тўхтаб, Хўжанд ҳокими Мадкарим додхоҳни ҳузурига чорлайди. Ҳоким келиб қуллуқ қилгач, Муродхон билан алоқадор бўлгани учун шу жойда бўғизланади. Халта қишлоғининг оқсоқоли ҳам қаркаратиб сўйилади. Оқсоқолнинг нима сабабдан сўйилганини В. Наливкин аниқ билмайди. Хўжандга Турдибой исмли қипчоқ ҳоким этиб тайинланади. Мусулмонқул Ўратепани қамал қилади, аммо забт этолмайди. Шундан сўнг тарвузи қўлтиғидан тушиб, Қўқонга қайтади.

Отабек иборалари билан айтганда, **«қўй каби юввош Тошкент ҳокими Салимсоқбек»** отаси Шералихон қатл этилгач, меросхўрлик таомилига хилоф равишда тож-тахтни эгаллаб олган кичик укаси Худоёрни хон деб, қипчоқ Мусулмонқулни эса мингбоши деб тан олмасди. 1261 ҳижрийнинг қиш ойларида Мусулмонқул Тошкентни қирқ кун қамал қилади, аммо шаҳар таслим бўлмагач, яна-тағин тарвузи қўлтиғидан тушиб Қўқонга қайтади. 1262 ҳижрийнинг баҳор айёмида Миён Халил Тошкентга элчиликка юборилади. У Салисбоқбекка яхши гапириб, Худоёрни хон, Мусулмонқулни мингбоши деб тан олишга кўндиради. Одатда, юввош одам лақма бўлади. Салимсоқбек худди шундай тоифага мансуб эди. Қўймижоз бек Қўқонга келиб, ўгай укаси ва ўгай бобосига таъзим қилади. Ўгай ҳукмдорлар Салимсоқбекни Баличқига ҳоким этиб тайинлайдилар. Салимсоқ тез кунларда Баличқида сўйилади. Тошкентга Муллахолбек ҳоким этиб юборилади. Аммо, уч ойдан сўнг негадир Азиз парвоначи Тошкент ҳокими мансабини эгаллайди. Натижада собиқ ҳоким билан янгиси ўртасида ихтилоф пайдо бўлади. Яъни, Отабек таъбири билан айтганда, **«Мусулмонқул ўз ғарази йўлида орада йўқ низоларни қўзғаб»** юборади.

Янглишмасам, Шавкат Раҳмон айнан юқорида баён этилган Қўқон тарихини ўқигандан сўнг **«Туркийлар»** шеърини ёзган эди. Ўша шеър мустақиллик арафасида ёзилади; шоирга илҳом берган **«туртки»** эса Туркистон мустақиллиги қўлдан кетаётган йилларга тўғри келади.

Туғилди,
туғилди,
туғилди қуллар,
қиркида қирилган — имдодга муҳтож,
ёвларга терс қараб итлардай ҳурар,
бир-бирига душман,
бир-бирига кож.
Жўмардлар қирилган Туронзаминда
дўзахий тажриба палласин кўрдим:
эшшак суврати бор қай бир қавмда,
қай бирида тўнғиз калласин кўрдим.

Тарихда хронология — узвийлик чекланган бўлади. Лекин, шеърда ва умуман, бадиий асарда узвийлик чексиздир.

Айнан Азизбек Тошкентга ҳоким этиб тайинланган кезларда Туркистон шаҳрининг ҳокими Қаноатшо **«мустақиллик!»** эълон қилади. Азизбек унинг устига қўшин тортади, шаҳарни куршовга олади, лекин забт этолмайди ва Умешбийни 1200 нафар навкар билан қолдириб, ўзи Тошкентга қайтади. Кўп ўтмасдан туркистонликлар зарбасига дош беролмаган Умешбий Тошкентга кўчиб боради. Унинг ўрнига биродари қўмондонлигидаги қўшин жўнатилади. Бироқ, булар ҳам Иқонда муқим туролмайди. Шундан сўнг Азизбек Туркистонга от қўяди: шаҳар қамали бир неча ой давом этади, ҳатто шаҳар ташқарисида қўрғон барпо қилинади, бўш ерларга буғдой эктирилади. Ҳамма томондан қуршаб олинган Қаноатшо ниҳоят таслим бўлади, аммо Бухорога чиқиб кетиш ҳуқуқини қўлга киритади. Азиз парвоначи Туркистонда сараланган навкарларини қолдириб, ўзи Тошкентга йўл олади. Ярим йўлга етгач, Қўқондан хабар келади: **«Мусулмонқул мансабидан туширилиб, Муллахолбек мингбоши этиб тайинланди!»** Атиги бир йил аввал Муллахолбек Тошкент ҳокимлигидан бўшатилиб, ўрнига Азизбек тайинланган эди. Энди Муллахолбек мансаб талашган рақибидан ўч олиш турган гап эди. Қасосдан қўрққан Азизбек шошилинч Туркистонга қайтади; қўрғонни мустаҳкамлайди, сўнг Тошкентга бориб мудофаа чораларини кўради. У очиқ-ойдин Қўқон хонлиги тасарруфидан ажралиб чиқишга интилади. Бундан хабар топган Қўқон боёнлари Азизбек ҳузурига чопар юборишиб, уни хавфли йўлдан қайтармоқчи бўладилар. Азизбек ҳеч кимнинг гапига қулоқ солмайди. Ноилож қолган Худоёрхон Тошкент устига қўшин тортиш тўғрисида фармон беради. Хон навкарлари Тошкентни қамал қиладилар, аммо шаҳар таслим бўлмайди. Хон қўшини чекинади ва аҳвол муҳокама қилинади. Мингбоши Муллахолбек **«айбдор!»** деб топилади. Айбдор ҳайдаб юборилади. Мусулмонқул яна мингбоши лавозимига тайинланади. Миқтидан келган, сочлари тўкилиб, пешонаси ялтираб қолган Мусулмонқул сир бой бермасдан юксак мартабани эгаллайди. Бу пайтда Мусулмонқулнинг нуфузи хийла путурдан кетган бўлиб, фақат эски обрўй-эътибори соясида юрарди. Мингбоши Тошкентни ўз ҳолига ташлаб, Қўқонга қайтади. Азизбек эса **«тилла пули», «мис пули»,** «улов пули» каби янги солиқлар билан Тошкент халқининг тинкасини қуритади. Халқ норози бўлади. Норозилик тез орада қуролли қўзғолонга айланиб кетади. Халқ қўзғолонига тошкентлик нуфузли зотлардан бўлмиш Маюсуфбой раҳбарлик қилади. Маюсуфбойнинг шойи тўқийдиган катта устахонаси бор эди.

Тарихдаги шоҳичи бой Маюсуф **«Ўткан кунлар»**да Юсуфбек ҳожи қиёфасида гавдаланади. У Азизбекнинг **«давлат маслаҳатчиси»** мақомида эди.

«Азизбек бўлса, жавоҳир қадалган тожлар, олтин тахтлар, нозанин паривашлар, донгдор маҳрамлар ҳақидагина ўйлар эди.

— Ҳожи, — деди Азизбек сўз очиб, — маним сизни ўрдага чақирганим сабабини, албатта, билмагандирсиз?

Юсуфбек ҳожи хаёлидан кўз очди.

— Тақсир, чақиришингиз, албатта, фуқаронинг тинчлиги, халқнинг роҳати, ҳукуматнинг барқарор турмоғи учундир!

Ҳожининг бу сўзи Азизбекни яшиндек урди. Унинг кўз ўнглари қоронғилашиб, ҳалиги ширин хаёллар тағин қоронғиликда яширинидилар. У ортиқча ўнғайсизланди ва тилар-тиламас:

— Шундоқ... — деди ва бир оз ўйланиб қолгандан кейин, — етмиш кунлик қамал билан хазинамиз жуда ғарибланди, ҳатто шу кейинги кунларда сипоҳларнинг озиғи учун ҳам қийналиб қолдик. Мана шу тўғриларда сизни кенгашга чақирган эдим.

— Маъқул, тақсир.

— Мен бу тўғрида бир қарорга ҳам келиб қўйдим.

— Қарорлари муборак бўлгай!

— Қарорим шундан иборатдирким, эртадан бошлаб юртга ўттиз икки тангадан солиқ сочасиз!

Юсуфбек ҳожи Азизбекнинг бу золимона буйруғига қарши қаттиқ сўзлар айтишни ўйласа ҳам, аччиғини қандай кишига айтилишини ўйлаб, ўзини бир оз йиғди.

— Тақсир, амрингизга қарши тушадиган жойим йўқ, — деди, — лекин шунисини бир оз ўйламак керакки, юрт етмиш кун қамал кечирди. Онадан туғма азоблар, очликлар ўткарди ва ўткармоқда. Менга қолса, бу кунларда ўттиз икки танга эмас, ўттиз икки қора пул солиш ҳам оғирдир. Юрт беш-ўн кун орқа-ўнгини олсин, сўнгра...

Ҳожи бу сўзини тугата олмади, ҳожининг терс сўзига чидолмаган Азизбек ваҳшийларча ҳайқирди:

— Нима дейсан?!

Ҳожи ишнинг бунчалик ёмонга кетишини ўйламаган эди. Шу дақиқада ишнинг олдини олмаса, энди гап фақат Азизбекнинг жаллод чақиришига келиб қолди.

— Тақсир, сиз йиғ дер экансиз, эртага эмас, бу кунданоқ йиға бошлайман. Юрт қани бермасин-чи?! Фақат менга сизнинг буйруғингиз кифоядир!

Бу сўз Азизбекка сеҳр каби таъсир қилди, даҳлизда турувчи йигит орқали жаллод чақиришга жуфлатган тили ўз зарарига ҳаракатланди:

— Ўрда бегига айт, ҳожига бир кимхоб тўн чиқариб кийдирсин! — деди.

Юсуфбек ҳожи эгнида кимхоб чопон билан ўрдадан чиқди... Шайхонтоҳурнинг Занжирлигига етиб, гузарда йиғилиб ўтирган ва ўзига салом бериш учун ўринларидан турган халққа хитоб қилди:

— Мусулмонлар! Яхши деб йўлида жон берганинг Азизбек бу кун сизларга яхшиликларингизни ўттиз икки танга солиқ билан қайтармоқчи бўлди. Ҳозир сизларга икки йўл: ўғил, қизингизни сотиб бўлса ҳам ўттиз икки тангани Азизбек хазинасига тўлаш ёки эс борида этакни ёпиб, Азизбекни орадан кўтариш... Уйинг қуйди, мусулмонлар!» («Ўткан кунлар»дан.).

Тошкент кўчаларида халқ билан Азизбекнинг навкарлари ўртасида пичоқбозлик бошланади. Халқ ғалабага яқинлашиб қолади. Шу пайт оломон тўплардан ўққа тутилиб, қўзғолон бостирилади. Орадан бир неча кун ўтгач, халқ яна қуролланади ва қўзғолон кўтарилади. Тошкентда рўй бераётган воқеалар Қўқон ҳукмдорлари қулоғига етиб боради ва Нормуҳаммад қушбеги бошчилигидаги қўшин юборилади. Шаҳар дарвозалари қўқонликларга очиб берилади: Азизбек Қўқонга асир этиб жўнатилади ва ўша ерда бўғизланади. Нормуҳаммад қушбеги Тошкентга ҳоким қилиб тайинланади.

Шоҳичи Маюсуфбой — жасоратли зотлардан эди. Юсуфбек ҳожи тимсоли ҳам тарихимиздаги лаганбардор амалдорларга қарама-қарши ўлароқ, Туркистон дарди билан яшаган ва шу йўлда жонларини фидо қилган баҳодир ота-боболаримизни мудом эсимизга солиб туради.

Назаримда, Шавкат Раҳмон ҳам мозий бўйлаб Абдулла Қодирий билан изма-из юрганга ўхшайди.

Йиллар ўтди.
Гўё ҳаммани
чалғитгандай вақтинча кулфат,
қонга ташна милён шарпани
яширгандай қаърида зулмат.
Аҳли муслим,
энди огоҳ бўл,
қонхўр гала ҳали тирикдир,
ўлар бўлсанг озодлардай ўл,
қолар бўлсанг энди бириккин.

(«Бўрилар» шеъридан).

«Халқимиз таъбирича, бу замонлар «мусулмонобод» бўлса-да, бироқ бу тантанали таъбирни бузиб қўядиган ишлар ҳам йўқ эмас эди. Хон мусулмон, бек мусулмон, халқ мусулмон, бунинг устига, юриш-туриш ҳам мусулмонча эди. Ўғрилик қилган учун қўл кесиладир ё дорга осиладир. Зони билан зониялар ҳам пештоқдан ташланадилар, ичкилик ичган учун қирқ дарра уриладир. Раис афанди мулозимларига дарра кўтартириб, номсизларни текширар, «фарзи айн»ни билмаганларни урдирар эди. Иш шунчалик нозик бўла туриб ҳам ўғрилар ўз тириклик лари орқасидан қолмайдилар» («Ўткан кунлар»дан).

Романда тасвирланган ижтимоий турмушга доир кир саҳифаларни ўқиб ўтириб, баъзан ёзувчи бўёқни андак чаплама **(«қора сувоқ»)** қилиб юбормаяптими, ишқилиб, деб шубҳаланасан киши. Лекин, салтанатнинг таназзулга юз тутган даври бундан бошқача бўлишини ҳам тасаввур этолмаймиз. Қолаверса, Шўро замонларида, нисбатан либерал тўмши сифатида онгимизга сингдирилган Умархон ва Мадалихон ҳукмронлик қилган йиллар (1810-1842 йиллар) ҳам, аслида: жоҳиллик гирдобига итқитиб юборилган кир-чир давр эди...

Армоним улуғдир,
кўзёшим улкан,
ўлсам, жасадимга юртим тўлажак,
Сўнгги зурёдимни заҳарлар қуллар,
сўнгги чечакларим айниб сўлажак.
Эй, беклар,
заҳар ич- ўзбекинг қолиб,
ўзгага бўйсундинг,
ўлганинг шулдир («Кенглик соғинчи» шеъридан).

Қўқон хонлиги мустақиллигининг сўнгги йиллари. Салтанат пойтахтида ўзаро ички ихтилоф янада авж олиб кетади. Халқ фирқага бўлиниб олади: бир жабҳада Мусулмонқулга тарафдорлар бўлса, иккинчи жабҳада унга мухолифат пайдо бўлади. Тошкент ҳокими (Юсуфбек ҳожи тилаб олган кас шумиди?!) Нормуҳаммад қушбеги ҳам Мусулмонқулнинг таъмагир рақибларидан эди. 1265 ҳижрийда (1848) оқсоқ Мусулмонқул ҳарбий шавкатини тиклаш ниятида Ўратепага қўшин тортиб боради, аммо мағлубиятга учраб қайтади. Қулай фурсатдан фойдаланиб, Худоёр қайнотасини мингбоши лавозимидан четлатади ва Чустга ҳоким этиб юборади. Сўнг, хоннинг ўзи Ўратепага бостириб боради; қўрғон ишғол қилинади. Бегуноҳ одамларнинг бошлари кесилади, калладан минора ясайдилар. Ғалабадан маст бўлган Худоёр саройда ўзи ёқтирмайдиган амалдорларни вазифасидан бўшатади. Мусулмонқул, бўлса эски мансабини қайтариб олиш учун Чустда навкар тўплаб Қўқон ҳудудига кириб келади. Мингбоши Мадиёр музокара бошлайди ва Мусулмонқулга Андижон ҳокимлигини топшириб қутилади. Қўқонда Ҳалфа Сафо эшон исмли авлиё яшар эди. Унинг муридлари бисёр эди, Мадиёр мингбоши ҳам ўша эшонга қўл берганди. Бир куни у пирининг зиёратига боради. Пир, одатдагидек, амри маъруф қилади. Дастурхонга турли-туман ноз-неъматлар тортилади. Зиёфатдан сўнг Мадиёр мингбоши уйига кетади. Лекин, ҳаддан зиёд кўп овқат еб юборгани учунми, қорни оғриб қолади. Дарҳол битта табибни топиб келадилар. Табиб: **«Сизни заҳарлаб қўйиишибди, тақсир!» дейди. Мингбоши: «Эшон бувани зудлик билан ҳибсга олинглар-да, Ўшга элтиб сўйиб ташланглар!»** деб фармон беради. Фармон сўзсиз бажо келтирилади. Мадиёр мингбоши эртаси куни ҳеч нарса кўрмагандай уйғонади. У заҳарланмаган экан... Мусулмонқул тарафдорлари авлиё мақомидаги Эшон буванинг қатл қилинишидан дарғазаб бўлишиб, Қўқонга от қўйдилар. Ўрдага андижонлик навкарлар бостириб кирганини кўрган заҳоти эс-ҳушини йўқотаётган Худоёр дарҳол Мусулмонқулни мингбоши лавозимига тиклайди.

1268 ҳижрийда (1851) Нормуҳаммад қушбеги ҳоким бўлиб турган Тошкентдан шумхабар келади: улар Мусулмонқулга қарши жангга ҳозирлик кўришаётган эди. Эрта наҳорда Мусулмонқул Тошкентга юриш бошлайди, лекин Салор сойи бўйларида рақибларига тўқнашиб, оз-моз отишмадан сўнг Қўқонга қайтади. Сўнг, куёви Худоёрни ҳам қаватига олиб, яна Тошкентга бостириб боради. Унинг қаватида бўлган Холмат додхоҳ Чимкентга ҳужум қилиш ўрнига Тошкентга кўчиб киради. Ҳарбий жиҳатдан устун бўлган қўқонликлар Тошкент қўрғони деворлари остига лаҳм қазиб, шаҳар деворларини бир нечта жойдан портлатиб юборишади. Ҳосил бўлган тешиклардан Ўтамбойнинг қўл остидаги навкарлар Тошкентга бостириб кириши лозим эди. Бироқ, қўмондон навкарларини қўнолғага қайтариб кетади. Мусулмонқул талвасага тушиб қолади. Ўтамтой эртага эрталаб Тошкентга бостириб киришга ваъда бериб, мингбошини тинчлантиради. Эртаси куни эса ўқ отмасдан шаҳарга кириб, қипчоқларга қўшилади. Рўй-рост хиёнат қилинганига амин бўлган Мусулмонқул Чирчиққа чекинади, ундан Чотқол тоғларига қочиб чиқади. Тошкентликлар Худоёрни қуршовга олиб, уни иззат-икром билан шаҳарга олиб кирадилар: **«Ўзингиз хон бўлинг!»** деб илтимос қиладилар. Худоёр рози бўлади. Ўтамтой мингбоши этиб тайинланади ва дарҳол Қўқонга қайтади. Қўқонда эса Худоёрнинг узоқ қариндошларидан бўлган Абдуллабек мингга яқин навкарни атрофига тўплаб ўзини хон деб эълон қилганди. Ўтамбой сипоҳлари ҳеч қандай тўсиқсиз Қўқонга, ундан ўрдага кириб борадилар-да, ўзбошимча Абдуллабекни бўғизлайдилар.

Қипчоқлар Чотқол тоғларида жонини сақлаб юрган Мусулмонқул билан пинҳона музокара бошлайдилар. Уни Қўқонга келишига даъват этадилар. Мусулмонқул тарафдорларининг таклифини дастлаб рад қилади: **«Тошкентда мени қорачопонларга талатиб қўйдиларинг!»** деб аразлаб юради. Фитнадан хабардор бўлган Худоёр Тошкентдан ёрдам сўрайди: у иккиюзламачилик қилади. Битта махфий мактубида бевосита Нормуҳаммад қушбегига (қипчоқ) мурожаат этса, бошқасида ботирбоши Қосимдан **«Фақат қорачопонлардан иборат навкарлар билан Қўқонга етиб келишингни буюраман!»** деб талаб этади. Ботирбоши, аслида хожига бўйсунса ҳам, лекин мустақил ҳарбий қўмондон ҳисобланарди.

«Бошда бу ҳаракат, албатта, «енг ичида» бўлди ва бу ҳаракатнинг бошида Худоёрнинг ўзи турди. Биринчи галда яширин равишда Тошкент, Андижон, Марғилон ва ўзга шаҳарларнинг ишончли уламо ва бекларига Мусулмонқул истибдодидан қутулишда кўмак бериш учун мурожаатномалар йўлланди. Бу мурожаатномаларда Мусулмонқулнинг номашруъ ишлари, Қўқон одамларига қилган жабру зулмлари саналган, кейинги вақтларда хоннинг ўзи ҳам бу зулмлар қаршисида чидаб туролмаслик ҳолига келганлиги сўзланган, агарда бошқа шаҳар уламо ва ашрофидан кўмак бўлган тақдирда билфеъл Мусулмонқулга қарши кўтарилишга ҳозир турганлиги айтилган эди. Иккинчи галда, Қўқон сипоҳларининг қипчоқдан бошқа қисмига яширин равишда, умуман анавиларга қарши ташвиқот юргизила бошланган эди» («Ўткан кунлар»дан).

Худоёрнинг **«енг ичида»**ги ўйинларидан Нормуҳаммад қушбеги хабар топади: унга қипчоқлар яширин равишда мурожаат этишиб, токи Мусулмонқул Фарғона ҳудудига кириб келгунча сабр қилишни таклиф қиладилар. У чопарларга сабр қилажагини билдиради. Ваҳоланки, хоннинг талаби бўйича у Қўқонга Курбон ойининг йигирма еттинчи, сешанба куни кириб келиши шарт эди. Нормуҳаммад қушбеги навкарларини Сирдарёнинг сўл соҳилида жойлашган Чорвоқ Туроҳи қишлоғида тўхтатиб, ўта муҳим топшириқни бажаришдан олдин сипоҳларнинг руҳини кўтариш ниятида уларга совға-саломлар, чопонлар улаша бошлайди. Бироқ, Қосим ботирбоши ва унинг маслакдошлари Нормуҳаммаднинг ҳийласини пайқаб қоладилар: ҳоким ҳибсга олинади. Зудлик билан Қўқон томон йўлга тушадилар.

Қурбон ойининг йигирма еттинчи куни эрталаб хон саройда, одати бўйича, саломларни қабул қилади. Эрталабки салом ниҳоясида қипчоқлар Худоёрни қуршовга олишиб, уни хиёнаткорликда айблаб, ҳатто жонига қасд қилишга шайланадилар. Худди шу пайт ўрдага қиличини яланғочлаган тошкентлик сипоҳлар бостириб кирашади ва дуч келган қипчоқни қиличдан ўтказа бошлайдилар. Хон ўрдасида қипчоқлар қатли ом қилинаётганини эшитган Қўқон аҳли кўчаларга чиқиб, ўзларининг эски душманлари бўлмиш қипчоқларни қидириб кетишади. Етти йиллик зулм-залолат оломонни бирдан жунбушга келтириб юборади. Шаҳарда ялпи қатли ом бошланади. Қўқон кўчалари қипчоқларнинг жасадларига тўлиб кетади; уч-тўрт кунгача ўликларни ҳеч ким йиғиштириб олмайди. Ўликларнинг эгаси ҳам йўқ эди.

Хон ўрдасида битта ҳам қипчоқ зоти қолмагач, Худоёр Қосимни мингбоши этиб тайинлайди. Ўша пайт хон қошида ҳозир бўлган Маллабек муваққат бош қўмондон вазифасига лойиқ топилади. Айни замонда у Марғилон ҳокими ҳам эди: асосий вазифасига қайтган заҳоти Марғилондаги барча кўзга кўринган қипчоқ амалдорларини ўрдага таклиф этади. Ўрда қабулхонасига кирган ўттиз нафарга яқин нуфузли зотлар бирма-бир Ўрда ичкарисига бошлаб кирилади ва ўша ерда навбати билан сўйиб ташланади.

Қолган-қутган қипчоқлар Андижон ҳудудидаги Билқиллама қишлоғида тўпланадилар. Мусулмонқул сипоҳларга қўмондонлик қилади.

1269 ҳижрийнинг Ашур ойининг биринчи куни (1852 йилнинг 3 октябр куни) Худоёр Қўқондан кўп минг сонли сипоҳларга бош бўлиб йўлга чиқади. Марғилонда унинг сафига Маллабек ҳам қўшилади. Ашур ойининг саккизинчи куни хон йўл-йўлакай айш-ишрат қилиб, Билқилламага етиб боради. У қипчоқлар яққол кўриниб турган жойда тўхтайди. Қипчоқлар сулҳ тўғрисидаги таклифларни рад этадилар. Улар пешоналарини белбоғ билан танғиб олгандилар; уч қатор бўлиб сафга тизиладилар. Биринчи бўлиб Маллабек тўпдан ўқ отади. Хон тўпчилари ялпи ўқ отадилар. Олти юз қадамлар чамаси нарида турган қипчоқлар ҳужумга ташланадилар. Бирпасда оёқ остидан чанг-тўзон кўтарилиб, ит — эгасини, мушук — бекасини танимайдиган ҳолат вужудга келади. Шу қадар қалин чанг кўтариладики, ҳатто отлиқлар ўзлари миниб кетаётган отнинг бошини кўрмасдилар. Бундай вазиятда оммавий парокандалик бошланади: жангчиларга раҳбарлик қилишнинг ҳеч қандай имконияти қолмайди. Натижада бир-бирига қарши курашаётган ғанимлар аралаш-қуралаш бўлиб, сўнг икки тарафга тум-тарақай қочишга тушадилар. Жанг тугаб, чанг-тўзон босилгач Билқилламада жасадлару инграётган ярадорлар қолади, холос. Ҳамма ҳар томонга қочиб кетганди. Ҳатто Худоёрнинг ўзи ҳам яқин орадаги қамишзорга қочиб кириб, жонини сақлаган эди. Дастлаб, Маллабек жанг майдонига қайтиб келади. Хийла вақтдан сўнг Уйчи қишлоғида қўлга туширилган Мусулмонқулни ҳам келтиришади. Уни бошқа қипчоқ асирлари қаторида Қўқонга жўнатадилар. Асирларни ҳайдаб бораётган сарбозлар Қўқонга киришгандан сўнг ҳар 150—200 саржин жойда бир тўхтаб, уч-тўртта асирни сўйиб боришади. Шаҳарнинг катта майдонига тахта-супа барпо этилади, супа ёнидан чуқур қазиб, устун ўрнатилади. Мусулмонқул занжирбанд ҳолатда супага чиқарилиб, занжирнинг бир учи устунга боғлаб қўйилади. Бошқа асирлар зиндонга ташланади: ҳар бир соатда икки-учта асир Мусулмонқул боғлиқ бўлган устун остига судраб келтирилади ва раҳнамоларининг кўзи олдида бўғизланаверадилар. Уч кун хунрезлик давом этади. Ниҳоят, хон Қўқонга қайтади. Шундан сўнг Мусулмонқул қўй бозорида тантанали равишда дорга осилади. Хон асосий душмани қатл этилгандан кейин ҳам бутун водий бўйлаб қипчоқларга қарши қатли ом уюштиради. Ўша пайтлардаги хомаки ҳисоб-китобларга қараганда, йигирма минг нафардан зиёд жанговар қипчоқлар қатл қилинади. Тирик қолганлари эса қул қилиб сотилади. Шу тарзда хонликни жафокаш елкасида кўтариб турган халқнинг жанговар, фидокор руҳи сўндирилади...

Шавкат Раҳмон Туркистон тарихидаги энг кир, қора саҳифаларни ўқиётиб, ярим кечаси иккала қўли билан бошини чангаллаб ўтиради. Эҳтимол, айнан ўша уйқусиз тунда шоир ҳасрат тўла **«Шарҳи ҳол»**ини қоғозга туширган бўлса ажаб эмас.

Ким қолди?
Иблиснинг макрига учиб,
қирпичоқ бўлгувчи аламон қолди,
юз йиллик адоват заҳрини қусиб,
қонига ғарқ бўлган ғалаён қолди.

1269 ҳижрий сана бошланади. Бу сана — Туркистон тарихидаги энг қора саҳифаларнинг бошланиши эди. Наврўздан сўнг, рус генерали Перовский қўмондонлиги остидаги босқинчилар Қўқон хонлигининг шимолий чегара қўрғони бўлмиш Оқмачит шаҳрига ҳужум бошлайдилар. 1853 йилнинг 28 июл куни Оқмачит душманга таслим бўлади.

Оқмачитнинг қўлдан кетиши Туркистон таназзулга юз тутганини кўрсатиб турарди.

Қора кунлар ибтидосини теран англаган Юсуфбек ҳожи афсус-надомат кошонасига бош уришдан ўзга чора топмайди:

«Мен биз халқнинг одам бўлишимиздан тамом умидимни кесиб қўйдим. Эсимни таниганимдан бери амал демай, мансаб демай, фақат мусулмонлар манфаатини кўзлаб келиб, оёғида ўзини қушбеги, мингбоши олган уч-тўрт манфаатпарастлардан гўё ёш бола каби алдандим. Улулъамир бўлган киши ҳам шу манфаатпарастларнинг хароб фикрларига қулоқ бериб, биздек одамлардан бу тўғрида бир оғиз кенгаш сўрашни унутди. Ҳолбуки, Мусулмонқул балосидан уни нажотга чақиргувчиларнинг биттаси биз эдик. Натижада эрса, сўзи-сўз, кенгаши-кенгаш бўлганлар шу уч-тўртта каллабузларлар бўлиб, бизга ўхшаганларнинг даражамиз ёш болалардек алданиш экан... Шу кунгача бўлмаганларга бўлишмоқчи бўлиб умримнинг ниҳоясига етиб қолдим, — деб соқолини тутамлади, — бу соқол шу эл қайғусида оқарди. Бу кўнгул шу манфаатпарастлар таъсирида қорайди. Ёшим олтмиш бешга етиб бир вақт бўлсин ибодатимни жаноби ҳаққа бевосита йўналтирганимни ва кўнгул кўзим очилиб қилган саждамни хотирлай олмайман. Бу алданишим эрса, ҳақ тарафидан бир танбеҳ, бўлмаганларга бўлишмоқчи бўлганим учун бир киноядир. Энди мундан кейинги беш кунлик умримни дунё можароларидан этак силкиб, тўшаъи охират тадорукини қилмоғим учун ғанимат кўринадир!»

Қора кунлар интиҳосини теран англаган шоир Шавкат Раҳмон эса Юсуфбек ҳожининг ҳасратларига ҳамдард бўлади:

Демак, бор,
баҳайбат зулм бор ҳали,
ҳали бор одамни қувган овчилар,
шундан донишлари овсару далли,
ўғрига айланган доно тожирлар,
шундан чумчуқ юрак пошшолари гунг,
фақирлар кўниккан бало, қаҳатга,
шундан водийларда ўсиб ётар мунг,
ҳаттоки булбуллар ўхшар калхатга.
(«Шарҳи ҳол» шеъридан).

Ана энди ажиб чаманзор кўз олдингизга намоён бўлсин... Мисли кўрилмаган мусибатлар арафасида Отабек қандай туш кўрганини эслайсизми? Келинг, биргалашиб эслайлик:

«Чаманда гуллар очилган эмиш... Бу гулшан унинг ўзиники эмиш... У ранго-ранг чечаклардан кўзини ололмас эмиш... Теваракка келган ёвдан хавф бор эмиш... Ёв орасида онаси ҳам, отаси ҳам кўринар эмиш... Қайтиб чаманга кирса, бир сигир гулни босиб-янчиб, ўтлаб юрган эмиш... Бу ҳолдан ўзини унутган ва қўлидаги ханжари билан сигирга югурган эмиш... Сигир эмас, сариқ сочли алвасти эмиш... Дармонсизланган ва ханжари қўлидан тушган эмиш... Дунёни қоронғилик босган эмиш...»

(«Ўткан кунлар»дан).

Нақадар аччиқ бўлмасин, Отабекнинг туши рост бўлиб чиқади: орадан кўп ўтмасдан севикли ёри Кумушбиби қон қусиб ўлади, ўзи эса Олмаота устидаги чор аскарлари биалн тўқнашувда шаҳид кетади. Отабек очиқ жангда — ҳарбий муҳораба пайтида қурбон бўлади. Ваҳоланки, босқин нафақат ҳарбий, балки маънавий ёки иқтисодий йўсинда ҳам рўй бериши мумкин. Одатдагидек, зулм-залолат салтанати ғафлатда қолади.

Биз мозийга — боя кўз ўнгимизда намоён бўлган чаманзорга қайтамиз: кафтимизни пешонамизга соябон этиб тикилсак, гулшан оралаб икки киши оғир-вазмин одимлаб бораётганини кўрамиз. **Улар ЖАСОРАТ СЎЗИНИНГ ТАРЖИМОНЛАРИ...**

Агар бирор киши вафот этса, қонун бўйича, у хўжалик дафтаридан (домовойдан) чиқариб ташланади. Лекин, марҳум хотирасини тириклар юрагидан ўчириб бўлмайди. Оламдан ўтган чин инсонларнинг савобли ишлари, излари бот-бот кўз ўнгимизда намоён бўлаверади. Уларнинг халқ дардини ифодалаган асарлари, фидокор сиймолари мудом хотирамизда яшайди. Уй-хаёлларимиз уларга бориб қадалаверади. Улар ғойибона суҳбатдошимизга айланиб қоладилар. Зотан, эл-юрт қайғусида яшаб ўтган зотлар доимо биз билан дир. Илойим, жамики ўтган улуғларимизни Оллоҳ ўз раҳматига олсин!

БЎЁҚЛАР СИРИ

Содиқбек Афшорнинг «Қонун ус-сувор» («Тасвирий санъат қонунлари») китоби ҳақида

Аждодларимиздан машҳур мусаввир Моний тасвирий санъат борасида улкан мактаб яратган, ўз даврида санъат сирларига доир 22 жилдли китоб ёзгани ҳақида фикрлар бор.

Мусаввир ва шоир Содиқбек Афшор эса тасвирий санъатнинг қонуниятлари ҳақида «Қонун ус-сувор» номли маснавий тарзда битилган рисола ёзиб қолдирган. Рисоладагидек ибораси ҳам ана шу «рисола» сўзига нисбатан айтилган бўлиб, бу аниқ белгиланган тартиб-қоидаларга мос, деган маънони англатади. Бошқача айтганда, бирор-бир иш, буюм, санъат асари рисоладагидек бажарилган, деган фикр унга берилган юқори баҳони ифодалаган. Шунинг учун ҳам тажрибалар ҳосиласи мужассам бўлган қимматли йўл-йўриқ берувчи китоблар рисола, деб юритилган.

Бокудаги Меъморлик ва санъат институтининг илмий архивида сақланаётган ноёб қўлёзмалардан бири «Қонун ус-сувор» рисоласи сурат ишлашнинг (асосан миниатюра санъати назарда тутилган) қонун-қоидалари ҳақида. Форс тилида ёзилган ушбу қўлланмани тарихчи олим А. Ю. Қозиев 1963 йили рус тилига таржима қилиб, Бокудаги Озарбойжон Фанлар академиясининг нашриётида чоп этган. Маълумотларга қараганда, Содиқбек Афшор истеъдодли шоир, миниатюрачи бўлган. Хусусан, юқорида айтилган нашрга А. Қозиев ёзган «Сўзбоши»да қуйидагилар таъкидланади:

«Содиқбек ёки Содиқий Афшор зодагонлар авлодидан бўлиб, 1533 йили (ҳижрий 940 йил) Табриз шаҳрининг Воржи (Вижуя) мавзеида таваллуд топади. Ўн икки ёшли ўспирин чоғида отаси вафот этади. Ёшлигидаёқ Содиқий санъатга меҳр қўяди, айниқса, мусаввирликка иқтидори ғоят кучлилигини намоён қилади. У санъатнинг ушбу тури бўйича XVI асрда яшаб ўтган табризлик машҳур миниатюрачи Беҳзод авлодларидан бўлган, мусаввир мавлоно Ҳайдар Алининг ўғли Музаффар Али қўлида таълим олади».

Содиқбек Афшор ўзининг бу ибратли асарини яратишда устозлари Камолиддин Беҳзод, Музаффар Али, Ҳайдар Али каби машҳур мусаввирлар тажрибасига, умуман, шарқ халқлари миниатюра санъатидаги илғор анъана ва услубларга таянган. Бу қўлланманинг қимматли томони шундаки, рисола ўқувчига сурат (миниатюра чизиш) ишлаш жараёни бўйича дастлабки сабоқлардан тортиб, касбий камолот даражасигача ўтиладиган босқичлар ҳақида билим беради. Қадимдан тасвирий санъат сирлари болага ўспиринлик йилларидан бошлаб аста-секин ўргатиб борилган. Маълум бир муддатда эса тажрибали санъат усталари ёшларни ўзларига шогирдликка олишган. Шогирдлар бўёқлар тайёрлаш, мўйқалам ишлатиш, мўйқаламни юритишдан тортиб, миниатюраларни мукаммал тасвирлашда маҳоратга эришганларидан сўнг мустақил фаолият кўрсата бошлаганлар. Содиқбек Афшорнинг ушбу рисоласи устоздан таълим олиш даври учун муҳим услубий қўлланма бўлиб қолмасдан, балки тасвирий санъатни мустақил ўзлаштиришда ҳам ишончли воситадир. Бу эса тасвирий санъат борасида қадим замонлардаёқ услубий қўлланмалар, ажойиб рисолалар битилганидан далолатдир.

Ушбу рисолада ўрта асрлардаги Ўрта Осиё, Эрон, Озарбойжон тасвирий санъатининг сир-асрорлари, йўл-йўриқлари, услублари, шунингдек, миниатюра санъатида ишлатиладиган асбоб ускуналар, бўёқ тайёрлашлар ҳақида батафсил кўрсатмалар берилади. Китобдан олинган қуйидаги парча фикримиз далилидир:

«Ўз билганингча йўл тутгин, деб айтмайман,
Ҳаракат қил, бирор раҳбар-мардум топ.
Сокол кўйиб, салла ўрагангина мардум эмас,
(боз устига) фақат рашк ўтида ёнган ҳам мардум эмас.
Мен айтгандай устоз топа олмасанг
Унда «Қонун ус-сувор»дан бошингни кўтармагинки, бу китобни мен зарурат ва эҳтиёж учун асқатади деб битдим.
(бу китоб) сенга, хизмат бадалига мукофоту ҳақ сўрамайдиган, устоз бўлғуси».

Содиқбек Афшор аввало мўйқалам тайёрлаш, уни қай тарзда ушлаш, ишлатиш ва энг муҳими, шакл ва чизиқларга ишлов бериш ҳақида ҳам қимматли маслаҳатлар беради:

«...Асосий талаб — мўйқалам бойлаш (ни) (уддалай билишдир).
Муҳаббат каломини ўзгадан ёд олиб, тутидай такрорлама,
бировларнинг дастхати услубига ўрганиб қолма.

Қаламини бошқа биров тарашлаб берган
қаламкашдан ҳеч нарса кутиб бўлмайди.

Мўйқалам учун қилларни кулранг олмахоннинг думидан олиш керак.
Бироқ олиб тахланган қиллар мулойим бўлиш керак...»

Аждодларимиз ўзларининг бўёқ тайёрлаш усуллари билан азалдан маълум ва машҳур бўлганлар. Бўёқ тайёрлаш, уни ўз ўрнида ишлата билиш рангтасвир санъатининг асосий ва муҳим жиҳатларидан. Нафосат илмининг ўзига хос сири бўлмиш бўёқ тайёрлаш усулларига Содиқбек Афшор ҳам ўз рисоласида алоҳида тўхталади.

Айниқса, олтин ва кумушранг бўёқларни тайёрлаш ҳақидаги байтлар диққатга сазовордир:

«Агар олтин ёки кумушни эритмоқчи бўлсанг (бўёқ тайёрламоқчи бўлсанг)
мушкулингни осон қилишнинг қуйидаги йўлини айтайин.
Дастлаб тоза, ҳеч нарса аралашмаган (балиқ) елими олгин,
(уни) хўлла ва кейин оловга қўй.
Ёғдан тозаланган товоққа қизиган елимни қайноқ ҳолда қуй.
Бироқ (олтин ва елимнинг) миқдорларини ёдда тутгин,
(олтин ёки кумушнинг) бир баргагига бир томчидан ортиқ (елим) томизма...
У тиниб (олтин ёки кумуш) тагига чўкканча қўйиб бергинки,
билимдон киши унга қараб ишнинг натижасини кўрсин.
Кумуш ёки олтин тўла тагига чўккандан сўнг
юқорида фақат тоза сув қоладики,
бу сувни тўк, агар (сув) кўп бўлса,
агар бўлмаса, бу ҳам ишнинг фойдали якунидир.
Бир четидан секин-аста олиб ишни бошлайвер
ва мақсадни кўзлаб энди йўл сол»

Бу маслаҳатларни мутолаа қилар эканмиз, устоз мусаввир табиийликка интилиб, табиат сирларидан андоза олганини ва тажрибаларида ўзига хос иш юритганини кўрамиз.

Ўтмишдаги рассомларимиз ўзлари ишлатадиган бўёқларни ўзлари тайёрлаганлар, бу жараён рассомга кўп имконият берган. Чунки ҳар бир бўёқни тайёрлашда ижодкор муайян жараённи бошдан кечиради, ўзи бўёқнинг юзага келишига гувоҳ бўлади. Бўёқларнинг ўзига хос таркиби, хусусиятлари рассомга ҳар жиҳатдан ойдинлашади. Ана шу жараёнлар рассомга бўёқлар (ё рангларнинг) сиру сеҳрини ҳар жиҳатдан билиб, кузатиб, моҳиятига тушуниб тасвирлашда кенг имкониятларни юзага келтиради. Хуллас, Содиқбек Афшор яратган тасвирий санъат қонуниятлари ҳақидаги рисола ўз даврининг қимматли дарслиги вазифасини ўтабгина қолмасдан, бугунги кунда ҳам бўлажак рассомларимиз, педагог ўқитувчилар ва барча ижодкорларга қимматли маслаҳатлар бериши билан қадрлидир.

Норсаид ОЙДИНОВ,
Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий Рассомлик ва дизайн институти ректори

ҚАЛДИРҒОЧНИ ҚЎНДИРГАН ҚЎШИҚ

Уй ичида алла айтилганда айвон синчига ин қурган қалдирғочлар ҳам жимиб қолади. Қўшчи ёки аравакашнинг хиргойисидан бу жониворлар ерга қўниб, худди тинглаётган янглиғ тин оладилар.

Саҳар вақтидаги булбул
Ажаб бир хуш наво қилди.
Танамдаги азиз жоним
Учаман деб ҳаво қилди.

Ёки:

Ҳаво бир ёғар тов-товга,
Йилқилар кирди матовга.
Ўн беш ёшли бир қизгина
Йиғлаб-а кирди ўтовга.

Халқ қўшиқларида хосият бор, жозиба ва тароват бор, уларда қалб яширин, инсон дарди яширин. Шундай бўлмаганда эди, «булбул навосидан тандаги азиз жон учаман деб» ҳаво қилармиди? Бу ўланлар халқ тилида «қалдирғочни қўндирган қўшиқлар» дейилади.

Чўли биёбон,
Чиннидан айвон,
Чинни айвон ичида
Йигитлар ҳайрон.

Бу йигитларга нима бўлган, чўли биёбонда чинни айвон нима қилади, чинни айвон ичида йигитлар ҳайрон ўтирибди, билгингиз келадими? Дилингизнинг туб-тубларида бир орзиқиш, бир соғинч сиздан жавоб сўраяптими? «Худонинг ҳовлиси» (Шавкат Раҳмон) бўлмиш бу дунёда топмишингизми ёки йўқотмишингиз кўпми?

Ҳофиз торининг симларидан таралган куй-оҳангларни, кўнглида яралиб, лабларидан учган қўшиқларни қалдирғочларга қиёсласа бўлар. Қишин-ёзин кўнгилларга баҳор элтгувчи қалдирғочлар.

Муҳаммадкарим Соиповнинг куй ва тароналарида қадрли кўкламлар, соғинтирган, орзиқтирган қалдирғочларнинг нафаслари, муждалари бор. Унинг қўшиқлари Ўш ва Андижон, Фарғона ва Тошкент, Қашқадарё кенгликларию Сурхон осмонларига яхши таниш. Унинг қўшиқларини қалдирғочлар тинглаган, ғунчалар баргларида кўзёшлари — қатра шабнамлар ила қулоқ солган.

1963 йилнинг қишида Ўш шаҳрида Турсунбой ота ва Олтинхон аянинг хонадонида дунёга келган фарзанд, кенжа фарзанд, яъни Муҳаммадкарим ўз орзулари, ўз номи, ўз ризқу насибаси ила туғилди. Бироз ўжар, бироз инжиқ, озгина саркашу озгина шўх ўғилнинг феълида андаккина хаёлкашлик, ўйчанлик ҳам бор эдики, у ўрта мактабнинг бешинчи синфига етар-етмас бу ўйчанлик «аслини» намоён қилди. У ашула айта бошлади.

Илк устози, ўзи ҳофиз эмас, лекин сўз устаси, дорбозлик ила эл орасида анча машҳур бўлган Равшан аканинг очиқ мактабида таълим олди. Яъни, ўн тўрт ёшидан бошлаб дор тикилган майдонларда, кўпчилик халойиқнинг олдида қўшиқ айтди. Уни давраларга олиб чиққан, элга ошкор қилган устоз ўзи билмаган ҳолда катта бир дорилфунун вазифасини ўтади. «Шу «жайдари» устози уни халқ ҳофизи Шерали Жўраевнинг ҳузурига етаклаб келди, ундан дуо олди. Биринчи жиддий қўшиғи, астойдил жўшиб, ёниб айтган илк замзамаси раҳматли Муроджон Аҳмедовнинг Бобораҳим Машраб ғазали билан ижро этган «Ўртар» қўшиғи бўлди. Муҳаммадкарим бу устозларидан ҳамиша миннатдор, уларнинг номини ҳар доим ҳурмат-эҳтиром ила тилга олади.

Унинг кўнглида ўз соғинчлари, ўз изтиробу орзиқишлари бор, ҳамиша ҳам айтавермайдиган, баъзан ўз-ўзидан ҳам қизғанувчи армонлари, дардлари бор. Буларнинг бари жамулжам бўлиб навога, таронага айланади. Орзую тахманнолар, соғинчу изтироблар, ўйлар, кечинмалар санъатга, қўшиққа бўлган меҳр-муҳаббатнинг опа-сингиллари, оға-инилари янглиғ, унинг кўнглини вояга етказдилар. Чекилган заҳматлар, қилинган меҳнатлар бесамар кетмади. 1989 йилда Тошкентда ўтказилган ёш ижрочиларнинг «Камолот» кўрик-конкурсида ғолиб чиққан Муҳаммадкарим бош соврин — «Манзур» торининг соҳиби бўлди. Ғанижон Холматов сўзи билан айтилган «Адо бўлди муғанний» қўшиғи ҳали-ҳануз эл орасида машҳур, ёд бўлиб кетган.

Йўқласа ёр йўқласин,
Йиғлатса ёр йиғлатсин.
Армон дунё бу дунё,
Ёлғон дунё бу дунё.
Душманларинг харидор,
Дўстлар сотиб бородур.

Ёш ҳофиз ўзига талабчан, сўровлари энг аввал ўзидан. Шеърни кўп ўқийди, ўйлайди, эзилади. Яхши шеърни танлай билади.

— Яхши шеърсиз — яхши қўшиқ ҳам бўлмайди, — дейди у.

Унинг от ҳақида — «Ола паки» ҳақидаги қўшиғининг ўзи бир достон. Ижро асносида саҳнада ҳамманинг кўзи олдида тиззалаб айтишлари ҳам ғоят самимий ва табиий. Томошабин, тингловчи уни шу ҳолатда самимий ва сидқидилдан қабул қилади, ҳофиз тулпорни жиловлагандай тингловчиларнинг катта уммонини ўз тараннуми билан ўзига бўйсундириб олади.

Ола паким, ўзи гажир,
Бойласам толларни ғажир.
Бўйнида тилла занжир,
Сотганим сотган ола пакини.
Ола пакимнинг тўрғоси,
Мадаминбекнинг йўрғоси,
Куйдирди Ўшни хўрдоси,
Паловни келтиринг айланиб,
Қайтиб келди ола паким,
Жонингдан жоним айлансин!

Муҳаммадкаримнинг Э. Воҳидов, А. Орипов, Ш. Раҳмон, Ғ. Холматов, И. Отамурод, М. Юсуф сингари шоирларимиз шеърлари, яна халқ оғзаки ижоди намуналаридан тайёрлаган бир қанча янги қўшиқлари унинг ижодида янги палла — ҳақиқий камолот даври бошланганидан далолат беради. Ватан, ёруғ дунё, одамзот, ёшлик ва муҳаббат, орзу ва умидлар ҳақидаги бу қўшиқлари унинг ўз орзуси йўлидан собит бораётгани, ўз қалбига содиқлигининг камтарона нишонасидир. Унинг қўшиқлари — қалдирғочлари кўнгиллар айвонига ин қуриб, эътибор ҳам маскан топмоқлари муқаррар.

С. МУҲАММАДСАЙИД

ҲИНДИСТОННИНГ ЁРҚИН ЮЛДУЗИ

Шубҳасиз, Алишани бугун жаҳоннинг барча мамлакатларида яхши танийдилар. Бутун бир ўн йил давомида ҳинд поп мусиқасининг ёрқин юлдузи бўлиб келаётган бу бетакрор хонанда исталган тилда, жумладан инглиз тилида ҳам эркин куйлай олади.

Алишанинг асли исми Сужата Чинай. Илк бор «Тарзан» филмида қўшиқ айтганида 16 ёшда эди. 1982 йили эса «Ўйна, ўйна» деб номланган ҳинд филмида еттита қўшиқ айтган. Бутун дунёга машҳур бўлишида унинг ижросидаги «Маде ин Индия» қўшиғи катта аҳамият касб этди. Умуман, Алиша саҳнага чиққандан буён айтган ҳар бир қўшиғини мухлислар ҳамиша яхши кутиб оладилар. Чунки ҳам гўзал, ҳам истеъдодли бу хонанданинг маҳорат бобида тенги йўқ.

Ҳиндистоннинг ана шу машҳур юлдузи апрел ойида пойтахтимиздаги Халқлар дўстлиги саройида ўз санъатини намойиш этади. Ана шу томоша ташкилотчиларидан бири Шерқўзи Ғозиев, ҳиндистонликлар таъбири билан айтганда Мистер Шерхон бу ҳақда шундай деди:

— Алишанинг ўзи эътироф этишича, у анчадан буён Ўзбекистон ва ўзбекларга қизиқиб келади. 1991 йили Ўзбекистон мустақилликка эришганидан сўнг мамлакатингизга қизиқишим янада ортди, дейди Алиша. Турмуш ўртоғи Ражеш Жавери ҳам санъат билан ошно одам. У Дегитал студияси директори, режиссёр, концерт шоу дастурининг бош менежери.

Алиша ўзининг янги «Мен — Лайло» қўшиғини биринчи марта бизда ижро этмоқчи. Бу унинг республикамиздаги мухлисларига наврўз табриги бўлади. Ҳозир Ражеш Жавери Самарқанд, Бухоро, Андижон шаҳарларида «Мен — Лайло» қўшиғининг видеоклипини олиш ниятида.

Кези келганда бу концерт ташкилотчиларидан бири, яъни ҳомийси «Наврўз» савдо ишлаб чиқариш мажмуасининг бош директори Ўткир Даминов эканини айтиб ўтмоқчиман. Ўйлаймизки, Алишанинг Тошкентдаги концертлари мухлисларни бефарқ қолдирмайди.

МАДАНИЯТ ЯНГИЛИКЛАРИ

Наманган вилояти ўзбек-турк лицейида вилоят миқёсида мактаб ўқувчиларининг «Ёш сухандон» кўрик-танлови ўтди. Танловнинг асосий мақсади республикада ташкил этилган «Нафис санъат лицейи» учун иқтидорлиларни саралашдир. Учқўрғон тумани, 29-мактаб ўқувчиси Марғуба Абдусатторова кўрикда 1-ўринни эгаллади. Чуст туманидан Райхона Мансурова, Поп туманидан Садоқат Ишназарова ҳам танлов ғолиби деб топилди.

***

Вилоят марказий кутубхонасида Маданият ишлари бошқармаси ва кутубхона ходимлари ҳамкорликда «Оила йили»га бағишлаб «Оила — давлат таянчи» мавзуида савол-жавоб кечаси ўтказдилар. Кечада вилоятнинг турли касб эгалари, меҳнат фахрийлари, нуроний онахон-отахонлар иштирок этишди.

С. ЖЎРАЕВА

***

Қўқон шаҳар «Ҳамза» театрида «Шоир ва шоҳ» мавзуида Саййид Муҳаммад Умархон Амирий таваллудининг 210 йиллигига бағишланган илмий-адабий анжуман ўтди. Кечада филология фанлари номзоди Аҳмаджон Мадалиев, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Қўқон шаҳар бўлими бошлиғи Ҳабибулла Саидғаниев Амирий ижодий фаолияти ҳақида маъруза қилдилар. Тадбирда «Сарвигул» ашула ва рақс ансамбли чиқишлари мароқли бўлди.

***

Фарғонада буюк аллома Аҳмад ал-Фарғоний таваллудининг 1200 йиллигини кенг нишонлаш мақсадида вилоят бадиий жамоаларининг кўрик-танлови ўтказилди. Биринчи ўрин «Анор» ашула ва рақс халқ ансамблига, Қўқон шаҳри педагогика институти, тиббиёт ва политехника билим юртларининг қўшма бадиий жамоасига берилди.

***

Риштон тумани марказий кутубхонасида ватанпарвар ва халқпарвар давлат арбоби Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаётига бағишланган «Адолатли ва маърифатпарвар шоҳ» номли кеча ўтди.

М. КАРИМОВА

Учрашув

«ДОВЮРАК БИР РЕЖИССЁР БЎЛСАЙДИ...»

Драматик асарларнинг ҳам, мусиқий-драматик, фожеий асарларнинг ҳам ўзига хос мураккабликлари, нозик жиҳатлари бўлади. Албатта, бировга у жанр, бировга бу жанр енгил ё оғир туюлиши мумкин. Бу борада аниқ бир тўхтамга келиш мушкул. Менга (бу мутлақо шахсий фикр) мусиқий-драматик театрларда ижод қилиш бирмунча мураккаброқ туюлади, шунингдек, меҳнаттталаб ҳам. Аввало, спектакл тайёрланиш жараёнида жуда кўп ҳал қилувчи шахслар биргаликда иш олиб борадилар: режиссёр, композитор, балетмейстер, хормейстер, дирижёр, концертмейстер. Қолаверса, актёрлар бир вақтнинг ўзида ҳам рол ўйнаб, ҳам қўшиқ айтиш, яъни мусиқани назардан қочирмасликдек мураккаб жараёнда иш олиб борадилар. Хуллас, мусиқали театрларда актёрлардан талаб қилиш доираси кенгроқ бўлади. Очиғи, мусиқали театр актёрининг маҳорати ролини қойиллатиб ижро этиш билан бирга, яхши овозга эга бўлиб, қўшиқни гўзал куйлай олиш қобилияти билан белгиланади. Буни эса ҳамма актёрлар ҳам бирдек маҳорат билан уддалай олмайдилар. Эҳтимол, шунинг учун ҳам бу каби театрлар актёрларининг тилга тушиш жараёни сустроқ кечар. Чунки бунда овоз ва ижро асосий омил бўлиб ҳисобланади.

Ана шундай нозик ижод соҳиблари орасида Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Турғун БЕКНАЗАРОВнинг ўз ўрни ва овози борлиги унинг ижодий салоҳияти даражасини яққол кўрсатиб турибди.

— Келинг, гўё бир қолипдаги гаплардек туюлса ҳам, суҳбатни ижодий фаолиятимнинг бошланишида катта ўрин тутган устозларимдан бошласак, —деди актёр суҳбатимиз аввалида. — Аввало, институтдаги устозларим Саидазим Муродхонов, Лола Хўжаева, Михаил Фаттоҳов, Маҳкам Исроилов каби ўз соҳасининг билимдонларидан миннатдорман. Шу даргоҳда мен Раззоқ Ҳамроевдек ажойиб санъаткор, бағрикенг инсон ва билимдон устозга учраганимдан хурсандман. Ички ишлар қўшини ансамблида ҳарбий хизматда бўлган вақтим эса машҳур хонанда Икромжон Бўроновдан кўп нарса ўргандим. Мақом сирларини, умуман, қўшиқ айтиш йўлларини шу хонанда ўргатди менга.

Устозлар маъносида Т.Бекназаровнинг омади чопди. Зеро, ўша устозлар сабоқлари натижаси ўлароқ, Муқимий театрдаги фаолиятининг дастлабки йилларидаёқ «Гулбаҳор қани?» спектаклида Илҳом, «Олтин камар»да фарғоналик йигит ролларини муваффақиятли ижро этди. Шундан сўнг Раззоқ Ҳамроев, Носир Отабоев, Баҳтиёр Ихтиёров, Рустам Бобохонов каби турли режиссёрлар қўйган кўплаб спектаклларда асосий қаҳрамонлар образларини маромига етказиб ўйнади. Сўнгги йилларда эса Рустам Маъдиевнинг «Девона», «Оқибат», «Тақдир» каби спектаклларида эсда қоларли роллар ижро этди.

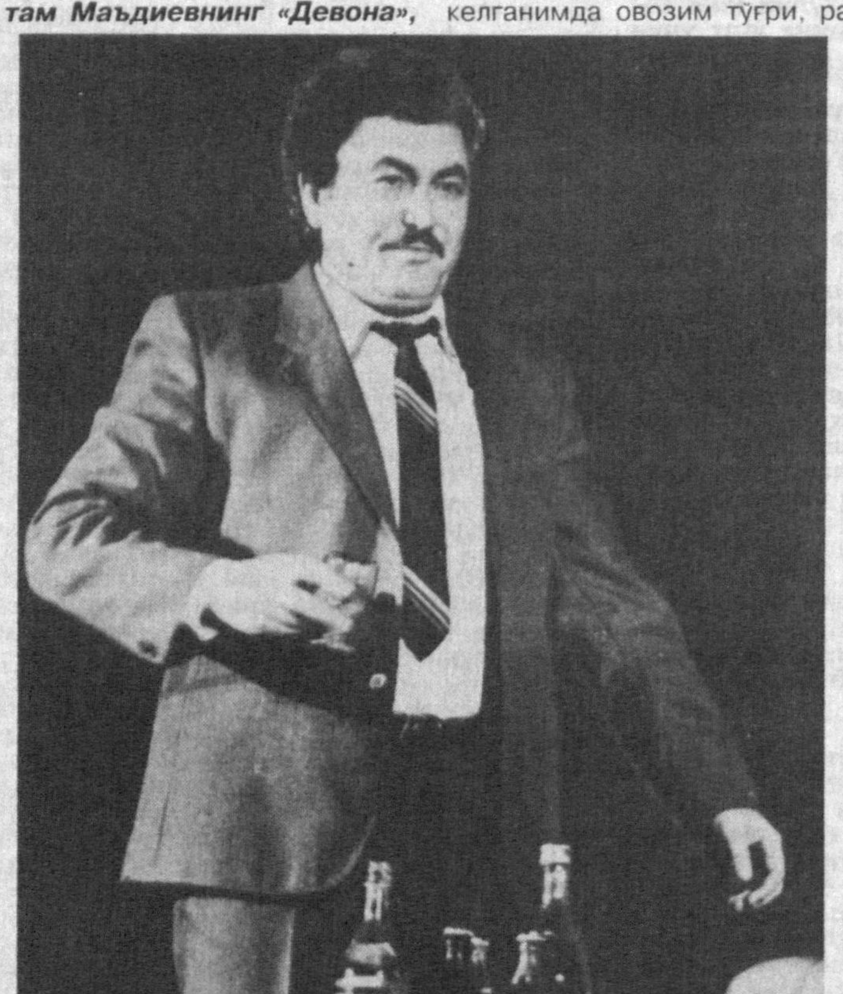

— Айтинг-чи, актёрнинг тақдири режиссёрга боғлиқми?

— Ўзингиз ҳам билсангиз, керак, қандай асар бўлишидан қатъий назар, режиссёр қўлига тушгандан кейин қайта шаклланади. Баъзан ўқилганда бошқа, қўйилганда бошқа асарни кўрамиз. Бу жараён, албатта, режиссёрга боғлиқ. Худди шунга ўхшаш, агар актёрни хамир деб тасаввур қиладиган бўлсак, ундан қандай шакл вужудга келишини режиссёр иши ҳал қилади. Ҳар бир ижрочининг ўзига мос зуваласини топа биладиганлардан бири Раззоқ Ҳамроев эди.

Шундай режиссёрлар ҳам бўлади: ҳар бир қадамингизни ўлчаб берадиган. Бундай иш жараёни актёр учун қийинчилик туғдиради. Кўпчилик режиссёрлар актёрнинг ўзига топширади, яъни ўз ҳолига қўяди. Масалан, мен Носир акада шуни ҳурмат қиламанки, у кўпроқ актёрнинг ўзига қўйиб беради. «Гул ва Наврўз»да, «Мушкул савдо»да анча тортишувлар билан ишлаганмиз. Лекин, барибир, эркинлик бўлган. Тўғри, баъзилар «ўзи билмагандан кейин, актёрга қўйиб берадида», деб айтишлари мумкин. Мен бунга қўшилмайман. Чунки ҳар қандай одамни билиш учун у билан бирга ишлашиб кўриш керак.

Гап келганда, атрофдаги партнёрларнинг аҳамияти ҳақида тўхталмоқчиман. Театрга келганимда овозим тўғри, равон эди. Маҳмуджон Ғофуров, Фароғат Раҳматова, Суръат Пўлатов, Наима Пўлатова каби санъаткорлардан овозни ишлата билиш санъатини ўргандим. Уларнинг овозларидаги нолалар, қочиримлар илгари қандай бўлса, ҳамон шундайлигича сақланиб қолган. Айниқса, «Нурхон» спектаклидаги қўшиқларнинг чиройли қочиримлари, ширин нолалари менга кучли таъсир этди.

— Мусиқали театрларда илгаридан яхши овозга эга, дурустгина қўшиқ айта оладиган актёрлар фаолият кўрсатганлар. Лекин кейинги вақтларда яхши қўшиқ айта оладиганлар камайиб кетгандек, назаримда. Ҳатто бош рол ижрочилари ҳам баъзан қўшиққа келганда оқсаб қолмоқдалар. Эҳтимол, бунга овози яхши актёрлар етишмаслиги сабаб бўлаётгандир?

— Кўпинча мусиқали театрда биринчи ўринда актёрлик маҳорати турадими ёки овоз, деб сўрашади. Мен ишонч билан «овоз» деб жавоб бераман. Бирор қаҳрамон образини зўр яратиб, ашулага келганда оқсаб қолсангиз, томошабинга акс таъсир этади.

Театримизда касби врач бўлган Тўхта Шокиров деган одамни ҳамон эслашади. Агар эсласангиз, «Навоий Астрободда» спектаклида Алишоҳ образи бўларди. Образни маромига етказиб ижро этган Толибжон Бадинов «Сайқал» ашуласини қойиллатиб айтади. Ўша врач ана шу қўшиқни эшитиш учунгина спектаклга келаркан.

Ҳозир ҳам шундай томошабинлар бор. Айниқса, мумтоз асарлардаги қўшиқларни мириқиб тинглашади. Мен ўзим Маҳмуджон Ғофуровнинг «Равшан ва Зулхумор»да айтадиган «Ёр айланай, қалпоқ тиккан қўлингдан» қўшиғини жуда яхши кўраман. Маҳмуджон аканинг рухсатлари билан шу қўшиқни айтиб, радиога ёздирдим.

— Шу ўринда биз ҳам икки оғиз фикримизни билдириб ўтишни лозим топдик. Муқимий театри вилоятлардаги мусиқали театрлар учун лабораториядек бир гап. Шундай экан, бу ерда бош рол ижрочилари кучли овозга эга, қўшиқ техникасини пухта эгаллаган бўлишлари, лозим деб ўйлаймиз. Агар шундай актёрлар театрда кам бўлса, излаб топиш лозим. Қанча-қанча яхши овозли ёшлар бор республикамизда.

Шунингдек, ҳозир бу ерда ҳам, вилоятларда ҳам қўйилаётган мусиқали спектакллардаги қўшиқлар матнининг савияси ҳам кўнгилдагидек эмас. Саёз, маза-матрасиз мисралардан иборат ашула кимга ёқиб, қайси томошабиннинг ёдида қолади, дейсиз! Ҳар ҳолда, бу ҳақда тегишли одамлар жиддий ўйлаб кўришлари лозим.

— Бугунги драматургия ҳақида қандай фикрдасиз? — деб сўрайман Турғун акадан.

— Ҳозир ижодкорлардан «муаммо йўқ, нимани ёзасан», деган гапни эшитиб қоламан. Бўлмаган гап. Ёзаман, деган одамга мавзу ҳам, гап ҳам топилади. Фарғонада нефт қазиб чиқарилгани ё Андижонда автомобил саноатига пойдевор қўйилганини олинг. Ахир, бу ишлар бирданига амалга ошмаган-ку! Ёки пахта майдонида ҳеч гап йўқми?

Менимча, бугун ҳар бир актёрнинг орзуси замон кишиси, бугуннинг қаҳрамонини саҳнада гавдалантиришдир. Қани энди довюрак режиссёрлар бўлсаю, яхши спектакллар қўйилиб, биз роллар ўйнасак.

Албатта, Турғун Бекназаров бугун ҳам бекор ўтиргани йўқ! Яқинда саҳна юзини кўрган Рустам Маъдиевнинг «Тақдир» спектаклида ота образини яратди. Ҳозир эса театрнинг бош режиссёри Марат Азимов раҳбарлигида «Тухум операцияси» деб номланган асар устида ишлашяпти. Келгусида эсда қоларли образлар яратиш ниятлари бор. Президентимизнинг «Алпомиш» достонининг 1000 йиллигини нишонлаш тўғрисидаги фармони айниқса шу ниятига қанот бағишлади. Агар «Алпомиш» спектакли саҳнага қайта чиқса, унда яхши бир рол ижро этиш орзусида. Биздан эса ана шу орзуга етишиш йўлида изланиш, сабр-бардош тилаш қолди, холос.

Гулчеҳра УМАРОВА

ИЗЛАНИШДА ЧАРЧАМАНГ, АЛИШЕР

Икки оғиз дил сўзи

Бетакрор сўз устаси, раҳматли Қодир Махсумов билан бўлган бир суҳбатимизда у киши шундай воқеани сўзлаб берган эдилар.

Ёш томошабинлар театрида бир драматургнинг асари муҳокама қилиниб, ижодий жамоа асарга анча-мунча тузатишлар киритишни таклиф қилибди. Асарни муаллифнинг ўзи ўқиган экан. Орадан бир-икки ой ўтиб, асар иккинчи марта ўқилишида матнни ўқиб беришни Қодир акадан илтимос қилибди. Асар жуда яхши қабул қилинган экан ўшанда. Қизиғи шундаки, муаллиф ўз фикрида қатъий туриб, асарга ҳеч қандай тузатиш қилмаган экан. Нутқ оҳанги, сўзлар талаффузининг аҳамияти қанчалик муҳимлиги бу мисолдан яққол кўриниб турибди. Ҳозирги кунимизда, айниқса, эшиттириш ва кўрсатувлар журналистлар иштирокида олиб борилиши кенг қанот ёзаётган бир пайтда Қодир аканинг сўзлари нақадар ўринли эканлиги, журналистларимиз зиммасида улкан масъулият борлигининг гувоҳи бўлиб турибмиз. Журналистлар дунёқараши кенг, илмда етук бўлишлари билан бирга, маълум даражада актёрлик маҳоратига ҳам эга бўлишлари керакка ўхшайди.

Телевизорда, радиода бериладиган мулоқотларда ўқитувчиларнинг (бу ўринда ўқитувчи сўзига урғу беришни хоҳлардим) ўзлари «лотин тилини ўқитяпмиз» дейишларига нима дейсиз. Аслида «лотин ёзуви асосидаги янги алифбони ўқитяпмиз, ўргатяпмиз», дейишлари керак эмасми? Бу каби суҳбатларнинг гувоҳи бўлганимда, нега ҳеч бўлмаса журналист бу хатони тузатиб юбормас экан-а, деб ўйлаб қоламан. Ахир, бундай вазиятда журналистнинг зийрак бўлиши, ҳозиржавоблиги асқотмасмиди. Яна бир тоифа журналистларимиз борки, улар мулоқот олиб бораётганларида интервю бераётган шахсга фақат «ҳа» ёки «йўқ», деб жавоб беришгина қолади. Чунки унинг сўзларини ҳам журналистнинг ўзи гапириб қўя қолади. Бундай мулоқот эса халқчиллигини йўқотади.

Шу жиҳатдан қараганда Тошкент студиясининг «Тошкент, тошкентликлар» эшиттиришини олиб борувчи ўта изланувчан журналист Алишер Исомиддинов фаолияти диққатга сазовор. Алишернинг турли соҳа вакиллари билан қилган суҳбату эшиттиришлари ўз ишига қанчалик берилиб, юрак қўрини тўкишидан дарак беради.

Қирқ етти йилдирки, ногиронман. Шу йиллар мобайнида ногиронликни сезмай яшадим, меҳнат қилдим. Бу борада Алишерга ўхшаш журналист ҳамда ёзувчиларнинг меҳнатга, одамларга бўлган муҳаббати, матонатли бўлишдек олижаноб хислатларга чорлашлари бир шиор хизматини ўтаган бўлса ажаб эмас.

Икки йилдирки, тўшакка михланиб қолдим. Алишернинг охирги эшиттиришларидан бири эллик йилдан ошиқ тўшакка михланиб, ётган ерида ҳайкалтарошлик қилиб келаётган, Ўзбекистон Бадиий академиясининг Фахрий аъзоси даражасигача кўтарилган Қосим ака Мирзараҳимов ҳақида бўлди. Бу мулоқот, шубҳасиз, халқимизни, айниқса, ёшларимизни илм олишга, Ватанни севишга, давлатимизнинг равнақи йўлида метиндек ирода билан хизмат қилишга чорлайди, менга ўхшаш ногиронлар учун эса бир маёқ ролини ўтайди.

Тиним билмас, доимо изланишда, кези келганда маҳоратли актёрдек эшиттиришлар олиб бориб, халқимиз қалб тўридан жой олаётган Алишер Исомиддиновга ижодий муваффақият, Оила йилида оилавий бахт тилайман.

Устоз Қодир ака Маҳсумовнинг руҳи поки унга мададкор бўлсин.

Жаҳонгир АБУБАКИРОВ

ЁШ СОЗАНДАЛАР БЕЛЛАШУВИ

Машҳур композитор Мухтор Ашрафий номи нафақат республикамизда, балки ундан ташқарида ҳам санъат мухлисларига яхши маълум. Мамлакатимизда уч йилда бир марта ана шу композитор хотирасига бағишлаб, Мухтор Ашрафий номидаги ёш созандаларнинг республика танлови бўлиб ўтади.

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги томонидан ўтказилаётган бу танлов шу кунларда қизғин иш олиб бормоқда. Танловнинг очилиш маросими ҳам ниҳоятда ҳаяжонли ва тантанавор ўтди. В.Успенский номидаги республика мусиқа мактаб-интернати залига каттаю кичик мусиқа ихлосмандлари йиғилдилар. Йиғилишда Маданият ишлари вазири ўринбосари О.Матёқубов танловнинг аҳамияти ҳақида сўзлади. Ўзбекистон республикаси Бастакорлар уюшмаси раиси Рустам Абдуллаев ёш созандалар танловининг айни баҳор кунлари, Наврўз айёмида ўтаётганини алоҳида таъкидлаб, ёш ижрочиларга омад тилади ва келажакда кўплаб иқтидорли ёшлар республикамиз шуҳратини жаҳонга ёйишига ишонч билдирди. Сўзга чиққанларнинг аксарияти бугунги ўзбек мусиқаси, хусусан созандачилигида катта ютуқлар қўлга киритилаётганини мамнуният билан қайд этдилар.

Танлов очилишида ўзбек мусиқасининг митти юлдузлари дилрабо концерт дастурларини тингловчилар эътиборига ҳавола қилдилар.

Ёш созандаларнинг ушбу танловида республикамизнинг барча вилоятларидан иқтидорли ёшлар қатнашмоқдалар.

ҲАМЗАШУНОСЛИКНИНГ ЯНГИ ДАВРИ

Бугун миллий истиқлол шарофати билан ҳамзашуносликнинг янги даври бошланди. Зеро, Ҳамза ижодида мумтоз анъаналаримизнинг муносиб ривожлантирилганлигини, миллатнинг чор истибдоди туфайли чеккан дарду аламлари, азобу уқубатлари акс эттан юксак бадиият намуналарини, истиқлол орзусида битилган шеърларни учратиш мумкинки, бу ҳол шоир ҳаёти ва ижодий фаолиятини бугунги кун талаблари асосида қайта тадқиқ этишга кучли эҳтиёж борлигини кўрсатади.

19 март куни ЎзФА Ҳамид Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институтида ўтказилган Ҳамза таваллудининг 109 йиллигига бағишланган илмий анжуманда худди шу ҳақда сўз борди. Анжуманда «Ҳамза ва истиқлол», «Паранжи сирлари» пиесасининг бадиий хусусиятлари», «Ҳамза ва Маннон Уйғур», «Ҳамза Абдулла Қаҳҳор нигоҳида», «Ҳамза ва фолклор», «Ҳамза ва Чўлпон», «Мунавварқори ва Ҳамза», «Ҳамза ва Фурқат мактаб тизими ҳақида» мавзуларида Л.Қаюмов, М.Раҳмонов, У. Норматов, Ҳ. Абдусаматов, Т. Мирзаев, М. Олимов, С.Холбоев, Н. Жабборов каби адабиётшунослар сўзга чиқиб, ҳамзашуносликнинг бугунги муаммолари, тадқиқотчилар олдида турган долзарб вазифалар тўғрисида сўз юритдилар. Илмий анжуман иштирокчилари ҳамзашуносликнинг янги босқичи бошланганлигини алоҳида таъкидлаб, бу борада бажарилиши лозим бўлган ишлар тўғрисида ўз мулоҳазаларини баён этдилар.

Музокараларда сўзга чиққан профессорлар А.Ҳайитметов, Х. Эгамов, Ёзувчилар уюшмаси раисининг ўринбосари Йўлдош Сулаймон, филология фанлари номзоди Р.Тожибоевлар илмий анжуманнинг юқори савияда ўтганлигини алоҳида мамнуният билан қайд қилдилар.

Н.ЖАББОРОВ

«ҚУЁШ ТУТИЛИШИ ЁХУД БЕКОРЧИ ЎЙИНЛАР»

М.Горкий номидаги Давлат академик рус драма театри саҳнасида илк бор француз адибаси Франсуаза Саган асари қўйилди. Унинг «Швециядаги қаср» пиесаси мотивлари асосидаги «Қуёш тутилиши ёхуд Бекорчи ўйинлар» спектакли режиссёри В.Шапиро. Спектакл услуби, жиҳозлари ва либосларини М.Саъдиева яратган. Саҳна безаклари эса рассом В.Мазитов мўйқаламига мансуб.

Ф.Саган жаҳон адабиётига 1954 йили, ҳали ўн саккиз ёшлигидаёқ кириб келган эди. Унинг «Салом, ғам-ташвиш», «Брамсни севасизми?», «Совуқ сувдаги қуёш ёғдуси» номли илк повестлари тезда ўз мухлисларини топди.

Бугунги кунда Ф.Саганнинг кўпгина асарлари жаҳон театрлари саҳнасидан мустаҳкам ўрин эгаллаган. «Валентинанинг бинафшаранг кўйлаги», «Баъзан скрипка ҳам керак», «От ҳушини йўқотганда», «Ўтлоқдаги пианино», «Кундузи ҳам, кечаси ҳам яхши» каби асарлари шулар жумласидандир. Биз юқорида тилга олган «Швециядаги қаср» пиесаси ҳам бошқа асарлари каби диалогларнинг енгил сингиши, вақт ва макон бирлиги, воқеаларнинг тезкорлик билан ривожланиши туфайли томошабинлар эътиборини тортади.

«Қуёш тутилиши ёхуд Бекорчи ўйинлар» асаридаги бош қаҳрамон Фредерик ролини В.Кисаров ўйнаган. Унинг севгилиси Элеонора ролида эса Н.Барсуковани кўрамиз. Шуни айтиш керакки, спектаклда бутун диққат-эътибор кўзларга, нигоҳларга, сўзларга, сўзларнинг оҳангига, қиёфаларга қаратилган. Актёрлар М.Иванов, Л.Стоцкая, О.Галахов, О.Володина, Н.Мягкова ижролари ўзига хос. Театр ижодий жамоасининг бу янги асари навбатдаги мавсумнинг ёрқин томошаларидан бири бўлиб қолишига шубҳа йўқ.

В.ОСТРОВСКИЙ,
театршунос

РАҒБАТ ҲАМ ИЖОД

Жиззах шаҳридаги ёзги тадбирлар ўтказиш мажмуида вилоят раҳбариятининг ёзувчи-шоирлар ва журналистлар билан мулоқоти бўлиб ўтди. Учрашувни вилоят телекомпанияси раҳбари Туроб Мақсудов олиб борди. Сўнгра сўз вилоят ҳокими, Республика Олий мажлиси депутати Шавкат Мирзиёевга берилди. Ҳоким Оила йилида вилоятда турли соҳалар бўйича амалга оширилаётган ишлар тўғрисида фикр юритди. Жумладан, адиблар ва санъаткорлар билан тез-тез ижодий учрашувлар ўтказиб туриш меҳнаткашларни янги зафарларга илҳомлантиришини эслатиб, вилоят ижодкорларини халқ ичига чуқурроқ кириб боришга, аҳоли руҳи ва кайфиятини кўтаришга чорлади. Бу борада вилоят Ёзувчилар уюшмаси амалга ошириши лозим бўлган тадбирлар хусусида алоҳида тўхталди. Зоминда ижодкорларнинг анъанавий учрашувларини мунтазам ўтказиб бориш, ёзувчилар жамғармасини ташкил этиш вилоят ижодкорларининг асарларини чоп этиш юзасидан жўяли таклифларни ўртага ташлади.

«ЎзАС» ахбороти

Анжуманда сўзга чиққан вилоят Ёзувчилар уюшмаси раҳбари, шоира Шарофат Ботирова қалам аҳлига кўрсатилаётган ғамхўрлик учун миннатдорчилик билдирди. Ҳанифа Қурбонбоева, Бахтиёр Ризо, Латофат Неъматова, Шаҳло Ахророва, Саттор Қорабоев, Зулфия Бўриева, Холбуви Мансурова ва бошқалар ўз асарларидан намуналар ўқиб бердилар.

Вилоят ҳокимлиги ташаббуси билан уюштирилган ушбу тадбир барчага баҳорий кайфият бағишлади.

Шавкат ЁҚУБОВ

Дунё ажойиботлари

«АЛҚАСОСУЛ МИНАЛ ҲАҚ»

Ҳиндистоннинг Бомбей шаҳрида океанга қаратиб солинган «Тожмаҳал» меҳмонхонаси бор. Уни ҳиндистонлик Жамшид Тото деган бойвачча қурган дейишади. Меҳмонхона ниҳоят даражада улуғвор, гўзал ва ҳашаматли қурилган. Уни барпо этишда кўп моҳир усталар иштирок этган экан. Агар қайиқ ёки кемага тушиб, меҳмонхонани денгиз томонидан туриб томоша қилсангиз, унинг гўзал ва ҳашаматли кўринишига боқиб ҳайратда қоласиз. Уни бунёд этган моҳир усталарга таҳсинлар ўқийсиз.

Бу улуғ кошона қурилишининг ҳам ўз тарихи бор. Ўзингизга маълумки, Ҳиндистон асрлар давомида инглиз мустамлакаси бўлиб келган. Ҳиндлар ҳақсизлик, ҳуқуқсизлик азобини ҳаммадан кўра кўп тортган халқдир. «Тожмаҳал» меҳмонхонасининг ижодкори Жамшид Тото иш билан Англияга борганда, уни қора танли, дея ҳақоратлаб, меҳмонхонага қўйишмаган. Эрки, ҳуқуқи топталган ҳинд ўғлони ғазаб билан ўз юртига қайтган, Бомбейда шу улкан «Тожмаҳал» меҳмонхонасини барпо этишга қарор қилган. Унинг пештоқига «Инглизлар қўйилмайди» деб ёздириб қўйган. Шу-шу «Тожмаҳал» меҳмонхонасига инглизлар қўйилмас экан. «Алқасосул минал ҳақ», деб шуни айтсалар керак...

ДИҚҚАТ: ТАНЛОВ!

«Ўзбеккино» Давлат акционерлик компанияси, Ўзбекистон Кино арбоблари бирлашмаси, «Наврўз» Халқаро жамғармаси Республика Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 13 январидаги «Алпомиш» достони яратилганлигининг 1000 йиллигини нишонлаш тўғрисида»ги Қарорига биноан халқ оғзаки ижодининг ёрқин намунаси «Алпомиш» достони яратилганлиги ҳамда ушбу асар **ЮНЕСКО** миқёсида нишонланиши муносабати билан энг яхши кўп серияли бадиий, мултипликация ва ҳужжатли филмлар киносценарийси учун танлов эълон қилади.

Мазкур танловдан мақсад «Ўзбеккино» ДАК, Ўзбекистон Кино арбоблари бирлашмаси бугунги кунда мустақиллик туфайли ўз ўрнини топаётган эзгу қадриятларимиз, муқаддас урф-одатларимиз, ўзбек халқининг ўзлигини акс эттирувчи, Ватанга муҳаббат, садоқат, инсонпарварлик, мардлик ва ҳалоллик руҳидаги бадиий баркамол асарларни саралаб олиш ҳамда уни «кино тили»да қайта тақдим этишдир.

Танловга сценарийнавислар, ёзувчилар, шоирлар ва барча ижодкор зиёлилар қатнашишлари мумкин.

ТАНЛОВ ШАРТЛАРИ:

Тақдим этилган киносценарийлар «Алпомиш» достони асосида яратилиши ва унинг асоси:

— Ватанга муҳаббат;
— миллат бирлиги;
— миллий анъаналарни ардоқлаш;
— юрт барқарорлиги;
— мардлик ва жасорат;
— севгига садоқат;
— адолат ва ҳаққониятнинг қарор топиши

каби юксак ғояларни ўзида мужассамлаштириши керак.

Муаллифлар томонидан тақдим этилган киносценарийлар босма ёзувда 2 нусхада кўчирилган бўлиши керак.

Танлов ғолиблари танлов ҳайъати томонидан аниқланади.

Ҳайъат аъзоларининг хулосалари ҳал қилувчи кучга эга бўлиб, у қайта муҳокама қилинмайди.

Танлов натижалари матбуотда эълон қилинади ва совриндорларнинг киносценарийлари бадиий, мултипликацион ҳамда ҳужжатли филмлар яратиш учун тақдим этилади.

ТАНЛОВ ҒОЛИБЛАРИГА ҚУЙИДАГИ МУКОФОТЛАР ТАЪСИС ЭТИЛДИ:

Тўлиқ метражли бадиий филм сценарийси учун:

Биринчи мукофот — 300 000 сўм
Иккинчи мукофот — 160 000 сўм
Учинчи мукофот — 90 000 сўм

Энг яхши туркум мултипликацион филмлар киносценарийси учун:

Биринчи мукофот — 100 000 сўм
Иккинчи мукофот — 60 000 сўм
Учинчи мукофот — 35 000 сўм

Энг яхши ҳужжатли филм киносценарийси учун:

Биринчи мукофот — 100 000 сўм
Иккинчи мукофот — 75 000 сўм
Учинчи мукофот — 50 000 сўм

Қўлёзмалар шу йилнинг 1 июнигача қуйидаги манзилга юборилиши лозим:

Тошкент шаҳри, 700027, Ўзбекистон кўчаси, 98-уй. «Ўзбеккино» ДАК, «Алпомиш» танловига.

«ЎЗБЕККИНО» ДАВЛАТ-АКЦИОНЕРЛИК КОМПАНИЯСИ
ХАЛҚАРО «НАВРЎЗ» ЖАМҒАРМАСИ
ЎЗБЕКИСТОН КИНО АРБОБЛАРИ БИРЛАШМАСИ

МАФТУНКОР АЙЁМ РАНГЛАРИ

Ўзбекистон республикаси Бадиий академиясининг марказий кўргазмалар залида мамлакатимиз рассомларининг Наврўзга бағишланган кўргазмаси очилди.

Бу ерга қўйилган асарларни кузатар экансиз, А.Мирсоатов ва М.Умаровнинг она заминга бағишланган рангин лавҳалари диққатингизни тортади. А.Мўминовнинг «Зангори кўл»и олдида эса шаффоф сувга юзингизни чайгингиз келади. Р.Худойберганов суратларидаги қир-адирларга ўз сепини ёйган баҳорий манзаралардан баҳри-дилингиз очилади.

О.Қозоқовнинг аксарият асарларида халқимизнинг бу қутлуғ байрами ўзига хос бўёқларда жилоланади. Э.Машарипов, М.Содиқов асарлари ҳам томошабинларни бефарқ қолдирмайди. Ҳайкалтарошлар И.Жабборовнинг «Нафиса» портрет асари, А.Ҳотамовнинг «Ёш оила», «Опа-сингиллар» каби композициялари пухта ечими билан эътиборга молик. Хуллас, бу ердаги ҳар бир асар миллий байрамимиз нафосатини кўз-кўз қилган.

Х. МАМАТАЛИЕВ

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ БОЛАЛАРГА ПЬЕСА ЁЗГАНМИ?

Савол

Раҳматли Туроб Тўла Муқимий номидаги театрга келганда театр санъати ҳақида кўп суҳбатлашар эдик.

Бир гал гап болалар театри хусусида кетганда, Туроб ака тўлқинланиб кетди.

- Болалар ижод уйида ишлар эдим, - деди устоз. - Бир куни Абдулла Қодирий билан суҳбатлашиб туриб, илтимос қилдим:

- Болаларга бир пьеса ёзиб берсангиз, биз саҳналаштирсак.

- Яхши, Хўш, қанча сармоянгиз бор?

Ҳисобимиздаги пулни эшитиб А.Қодирий кулди:

- Бу пулга мушук ҳам офтобга чиқмайди...

Эртасига ишга келсам кутиб ўтирибди.

- Кечаги гапим ҳазил эди. Болаларга пулга эмас, текинга асар ёзишимиз керак. Маслаҳатга келдим.

Хурсанд бўлиб кетдим. Ҳафта ўтмай пьесани олиб келдилар, саҳналаштирдик.

Бошқа ишга ўтдим, кейин қатағон бошланди. Йиллар ўтди. Ўша даврда биз билан ишлаган инсонларни қатағон, уруш олиб кетди. Ким билади, балки бу асар қаердадир ётгандир.

Туроб ака билан учрашиб, Абдулла Қодирийнинг пьесаси тўғрисида батафсил маълумот олмоқчи бўлдим. Аммо, ўзбекчилик - хотиржамлик, ишни эртага қўйиш одатимиз бор.. Шу билан вақт топилганда Туроб ака топилмади, кейин эса...раҳматли устоз билан «Киночилар уйи»да видолашув бўлди...

Хайрли ишнинг кечи йўқ, азиз ўқувчилар, балки бу тўғрисида эшитган, билганлар бордир... Зора, улуғ адибимизнинг бу асари ҳам топилиб қолса...

Акбар ЮНУСОВ

ҚЎҚОНДА БИР АЁЛ БОР

Маърифатли юртимизнинг табаррук жойларидан саналмиш Қўқон шаҳри қадим-қадим замонлардан бери зиёлилар, шоиру олимлар маскани эканлиги кундай равшан. Адабиётимиз, илм-фанимиз равнақига муносиб ҳисса қўшиб келаётганлар орасида бу шаҳарда туғилиб, вояга етганлар талайгина.

Таниқли адабиётшунос олима, халқ таълимининг ташкилотчиларидан бири Мамлакат Ҳошимова шундай зиёлилардандир.

Мамлакатхон, 1955—60 йилларда Тошкент Давлат университетининг филология факултетида ўқиди. Қўқон Муаллимлар илмгоҳида ўқитувчи бўлиб иш бошлаганида эндигина 22 баҳорни қаршилаган эди. Илм даргоҳида «Адабиёт назарияси» ва «Ўзбек адабиёти»дан дарс бера бошлаган ёш муаллима тиришқоқлилиги, билимдонлиги, ташкилотчилиги билан тез ҳурмат ва эътибор қозонди. У ўқитувчилик фаолиятини илмий иш билан уйғунликда олиб боришга интилди.

М. Ҳошимова кейинчалик иқтидорли адабиётшунос сифатида танилди. Ўзбек адабиётининг атоқли намояндалари ижодига бағишланган, миллий адабиётимизнинг турли адабиётлар билан алоқалари текширилган кўплаб мақолалари, китоблари чоп қилинди. «Илҳом чашмалари», «Шеърият — шоир юраги» (Р.Воҳидов билан ҳамкорликда), «Мамарасул Бобоев», «Донолар одоб ва ахлоқ ҳақида», «Адабий қардошлик сарҳад билмайди» сингари китоблари нозик кузатишларга бойлиги

М.Ҳошимова ўзбек тили ва адабиёти факултети декани вазифасида 20 йилдан ортиқроқ вақт мобайнида уддабурролик билан ишлади. Сўнг институтнинг ўқув ишлари бўйича проректори даражасига кўтарилди. Шу йилларда институт ва шаҳар миқёсида ўтказилган кўплаб тадбирларнинг ташаббускори бўлди.

У фаол жамоатчи, оқила раҳбар сифатида кўпчиликнинг меҳри ва ҳурматини қозонди. «Университетда олган сабоқларим институтда мукаммаллашди. Бу даргоҳ мен учун азиз ва қадрдон, айниқса ёшлар билан ишлаш қалбимни яшнатади, кўнглимга ғурур бағишлайди. Ҳаёт йўлимга назар ташласам, уни касбдошларим, ёшлар, умуман шу ўқув даргоҳисиз тасаввур қила олмайман», — дейди у фахр билан.

Ҳозир институтнинг ўзбек адабиёти кафедрасини бошқараётган таниқли адабиётшунос, жонкуяр муаллима, фаол жамоатчи Мамлакатхон Ҳошимовани қутлуғ ёши билан чин юракдан муборакбод этиб, унга ижодий омад тилаймиз.

С.КАРИМОВА,
Қўқон муаллимлар илмгоҳининг доценти,
Р.ИНОҒОМОВ,
Тошкент Давлат университети доценти

УСТОЗ ЧИРОҒИ

Халқ донишмандлигининг сеҳрли мўъжизаси — шахмат ҳақида гап кетгудек бўлса, биринчи галда юртимизда Мамажон ака Муҳиддинов номини тилга оламиз. Бу — бежиз эмас.

Мамажон ака Ўзбекистон шахмат маданияти боғини яратди. У— маънавият боғи, ҳам ақлий, ҳам маънавий камолатга етакловчи гўзаллик боғи.

Мамажон акани халқимиз зукко шахматчи, муҳандис, тарихчи олим, шатранж журналисти, устоз-мураббий сифатида яхши билади, эъзозлайди. Туркистон ўлкасида ўзбеклардан чиққан биринчи шахмат мастери, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган тренер, Бутуниттифоқ тоифасидаги ҳакам, шахмат бўйича халқаро арбитр, нафақат жумҳуриятда, шу билан бирга Ўрта Осиё республикалари, Ҳамдўстлик мамлакатлари мутахассислари орасида шахмат маданияти тарихи ва назарияси бўйича илмий тадқиқот яратган, илмий даражага эришган олимдир, Ўзбекистон Шахматт Федерациянинг вице-президенти Мамажон ака. 1952, 1954, 1957 ҳамда 1965 йилларда Муҳиддинов тўрт марта Ўзбекистон чемпиони бўлди. 1960, 1962 ва 1968 йилларда қишлоқ шахматчилари орасида собиқ СССР чемпионлигини қўлга киритди. Айниқса 1959 ҳамда 1961 йилларда Осиё мамлакатлари I ва II шахмат турнирларининг кумуш мукофотини қўлга киритганлигини алоҳида таъкидлаш жоиз.

Мамажон аканинг болалиги Наманган шаҳрининг ширмонпазлар маҳалласида кечди. Отаси - мулла Муҳиддин Боқиев саводли, илмли киши эди. Онаси — Собирахон Тожибой ширмонпазнинг қизи. Раҳматли ниҳоятда меҳнаткаш-мушфиқ эди. Уларнинг оиласи тўққиз жон. Уй юмушларининг энг кўпини етти ака-сингилнинг тўнғичи зийрак, зуваласи пишиқ Мамажон ака бажарарди.

Наманганнинг дилбар ва сўлим табиати Мамажон ака шахсини илмга, маданиятга, санъатга ошуфта этиб тарбиялади. Шоирона нафосат математика фанига бўлган меҳр-муҳаббат билан чатишиб кетди.

Ҳар бир ишга муносабатдаги юксак ихлос билан қатъият, сабр-қаноат билан шоирона зарофат Мамажон ака табиатининг етакчи фазилатлари бўлиб қолди. Орадан йиллар ўтиб, Тошкент темир йўл транспорти муҳандислари институтининг студенти бўлгандан кейингина шахмат билан астойдил шуғулланишга имкон туғилди.

Мамажон ака бир йил ичида учинчи разрядли шахматчидан Ўзбекистон пойтахтининг чемпиони даражасига кўтарилди. Орадан бир йил ўтгач, 1949 йили спорт мастерлиги учун курашиш ҳуқуқини қўлга киритди.

Мамажон аканинг асли касби темир йўл инженери. Узоқ йиллар Ўрта Осиё темир йўл хизмати бош бошқармасида турли вазифаларда ишлади. Ўрта Осиё темир йўли диспетчери бўлди.

Шахмат — Мамажон аканинг тақдирига, тириклик мазмунига айланди. Яшаш тарзи бўлиб қолди. Салқин оқшомлару ойдин кечалари ҳам, ёмғирли дамлару офтобли кунларда ҳам — қачон ва қаерда бўлмасин, шахмат Мамажон аканинг ҳамрозию ҳамроҳи. Шахмат — бамисоли олов. Кўзларига нур, қалбга ҳарорат, тафаккурга ёруғлик бағишлади. Шу боисдан Мамажон ака олов билан суҳбатлашишни, олов билан сирлашишни, олов билан бирга яшашни яхши кўриб қолди.

Олис кечалари кечган мутолаалар, шахмат тахтаси ёнидаги ширин қийноқлар, синов машғулотлар тонгларга уланиб кетарди.

Улар китоб саҳифаларига, оппоқ варақларга Мамажон ака умрининг акси бўлиб кўчди. Ўттиздан ортиқ китоблар, дарсликлар, рисолалар. Ундан ортиқ илмий ва бадиий, оммабоп китоблар таржимаси. Беш мингдан зиёд мақолалар. Улар Мамажон аканинг ярим асрлик умр меваси. Ижодий изланишлари, заҳматларининг самараси.

«Ўзбекистонда шахмат», «Шахмат назарияси ва амалиёти», «Катакларда яширинган олам» сингари дарсликлари, «Шарқ — шахмат ватани», «Шахмат юлдузлари», «Ақл мўъжизаси» каби рисолалари, «Азмиддин Хўжаев мемориали», «Аъзамовлар сулоласи» китоблари, «Ўзбекистонда шахмат маданияти» сингари йирик тадқиқоти халқимизнинг маънавий маданияти тарихида шахмат санъатининг нечоғлик салмоқли ўрин тутишини кўрсатиб беради.

1972 йили Сурхондарёдаги Далварзинтепадан Кушонлар даврига оид бир қанча нодир буюмлар топилди. Хусусан, бир неча миллион сўмга тенг олтин хазина ва икки шатранж донаси илм оламида катта шов-шувга сабаб бўлди. Илм-фанда шу даврғача яшаб келган тасаввурларни буткул ўзгартириб юборди. Ўша икки шахмат донаси шатранж тарихини бир неча юз йилга узайтирди. Ҳиндистондан кейин шахматнинг иккинчи ватани Ўзбекистон эканлигини тасдиқлади. 1977 йили Афросиёбдан топилган ҳақиқий шахмат доналари ҳам ўзбек олими илгари сурган ҳақиқатни тасдиқлашга хизмат қилади.

Мамажон ака ўз тадқиқотларида шу тахлит археологик кузатув кашфиётларига суянди. Маҳмуд Қошғарий, Беруний, Юсуф Хос-Ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Алишер Навоий, Мирзо Улуғбек сингари буюк алломалар асарларини синчиклаб ўрганди. Ўз даврининг улкан олимлари, бугунги ибора билан айтганда, гроссмейстерлари ҳисобланган Абу Ҳофиз ал-Шатранжий, Наим ал Ходим Зайраб сингари бетакрор шахматчилар меросига таянади. Шахмат — ўзбек халқининг маданияти тарихида ёрқин саҳифалардан бири эканлигини исботлайди. Жаҳон шахматчилиги тарихида Шарқ ва хусусан Ўрта Осиё халқлари маданияти нечоғлик катта рол ўйнашини очиб берди.

Ўзбек филологиясида шахмат терминологияси масалаларини бир системага солган, тартиб берган биринчи олим ҳам ўзимизнинг фидойи Мамажон ака бўлади. Бу тадқиқот ҳам чоп этилиши арафасида.

Ўзбек шахмати журналистикасига асос солган ҳам ҳам Мамажон ака бўлади. Унинг қатор газета ва журналларда эълон қилган мақолалари ҳам беш мингдан ошиб кетди. Мазкур мақолаларнинг ҳар бири хонадонларга жаҳон шахмати оламига дахлдор янгиликлар олиб кирди. Очерклар, репортажлар, шарҳлар, мақолалар —барча-барчасида шоирона руҳ, лирик кайфият, эҳтирос балқиб Мамажон ака яратган дарсликлар, мактабларда ташкил этган шахмат тўгараклари, радио ва телевидение орқали муттасил бериб келинаётган шахмат дарслари, тарғиб ва ташвиқот ишлари ўз самарасини бера бошлади. Мамажон аканинг шогирдларидан ташкил топган Ўзбекистон терма командаси Манилада бўлиб ўтган жаҳон шахмати олимпиадасида фахрли иккинчи ўринни эгаллади.

Мамажон ака билан бўлган кўплаб суҳбатларимизнинг бирида «Шахмат - мен учун санъат», деган эдилар. Дарҳақиқат, кимлар учундир у спортнинг бир тури. Ирода кучлари, характерлар — руҳиятлар кураши майдони. Яна кимлар учундир шахмат — илм, ҳикмат хазинаси. Бир кўплар учун у - санъат. Ақл - идроклар, туйғу-тафаккурлар уйғунлигини ўзида мужассамлаштирган гўзаллик тимсоли.

«Қаердаки иззатингни ўрнига қўйишса, ўшаларга хизматда бўл». Бу - отамнинг ўгитлари, дея хотирлайди Мамажон ака. Бир умрга шунга амал қилиб келяпман. Лекин кам бўлмадим. Республикамизнинг қайси бурчагига қадам қўймай, «ўзимизнинг шахматчи Мамажон ака», дея пешвоз чиқишади. Бир пиёла чой тутишади. Элюрт назаридан ҳам зиёда иззат-икром бўлиши мумкинми? Асло. Бундан ортиқ мукофот борми? Асло.

Мамажон ака пири-бадавлат устоз. У кишининг юзлаб, минглаб шогирдлари бор. Улар орасида халқаро спорт мастерлари, гроссмейстер ҳам бор.

Сирли олам

Ярим асрдан кўпроқ заҳматли меҳнат ўз таъсирини кўрсатмасдан қолмас экан. Мамажон аканинг кўзлари хира тортди, Лекин ижодий ўйлари, режалари асло сўнмади. Юрак тўлқинлари сўз шаклига кирганда кенжа қизи Муножотхон кўмакка ҳозир. Дадасининг айтганларини бирма-бир қоғозга туширади, тартиб беради. Кейинги пайтда матбуот саҳифаларида пайдо бўлаётган мақолалар, шарҳлар шу тахлитда юзага келаяпти.

Аслида, серфарзанд оиланинг чироғи сираям ўчмайди. Ҳамиша ёниқ. Мамажон ака тиклаган шахмат хонадони ҳам доимо чароғон. Чироғи олис-олисларга ёғду таратиб туради. Ўзбек шахмати мактабини Мамажон ака эллик йил бадалида тиклади. Чироғини ҳам ўзи ёқди. Бугун юз минглаб шогирдлари, мухлислари ёғдусидан баҳраманд.

Шахмат — маънавий ҳамда ақлий гўзалликнинг сўнмас гулхани. Битмас-туганмас ёруғлик манбаи. Ёруғликнинг оғирлиги бўлганми? Асло. Ёруғликнинг бошларга кўланкаси тушганми? Асло. Ёруғликни боқийлаштириш учун хизмат қилган умрларнинг толеи ҳамиша ёруғ.

Нўъмон РАҲИМЖОНОВ

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги «Шарқ тароналари» халқаро мусиқа фестивалининг ижрочи директори Сайдамин Аҳроровга рафиқаси

Маъмурахон ШАҲОБОВА

вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

ТЕНГ ЕГАННИ ТАНГРИ СУЮБДИ...

«Эркин Сиддиқ нима дейди?» туркумидан

Бир куни Эркин ака Бешқайрағочдан Тахтапулдаги эски ҳовлиларига бормоқчи бўлиб, ўғиллари билан кўчага чиқишибди. Аммо, ўчакишгандай, ҳадеганда такси тўхтайвермабди. Ўша пайтларнинг баҳосида борадиган жойлари уйларидан тахминан 100-120 сўмлик йўл экан.

Эркин ака бетоқатланиб, охири мана бундай шумлик ўйлаб топибди. Учта янги юзталикни қўлларига елпиғичдай ушлаб, ота-бола йўловчи машиналарга қўл кўтаришибди. Пул ўлсин, дарров биттаси тўхтабди. Эркин ака юзталикларни намойишкорона кўрсатиб, таксичига:

— Ҳозир хотинбойдан ўмариб чиқдик, — дебди. — Ўғлим қараб турди, мен шилдим. Илтимос, бизни шундоқ Тахтапулга ташлаб қўйинг.

Учта юзталик деярли бурнининг тагида турган ҳайдовчи рози бўлибди. Эркин ака ҳайдовчини қизиқтириш учун йўлда алмойи-алжойи нарсалардан гапириб, шофёрнинг бошини айлантириб ташлабди. Охири у:

— Ака, қаерда ишлайсиз, — деб сўрабди.

Худди шуни кутиб турган Эркин акага жон кириб дарров жавоб қайтарибди:

— Э, сўраманг, бир расво касбни танлаган эканман, ёшим олтмишдан ошди, ҳали косам оқаргани йўқ. Ҳар куни, мана шунақа, хотинбойдан ўмариб турамиз...

— Нима иш ўзи? — қизиқиб сўрабди ҳайдовчи.

— Айтишга ҳам уяласан, мақолчиман. Мақол йиғаман.

Бунақа касбни умрида эшитмаган шофёр йигит ҳайрон бўлибди.

— Ҳайрон бўладиган жойи йўқ, — дебди Эркин ака. — Мана, сиз, ҳойнаҳой беш-ўнта мақол билсангиз керак.

— Ҳа, биламан, — дебди шофёр.

— «Тенг еганни тангри суюбди» деган мақолни эшитганмисиз?

— Эшитганман.

— Маъносини биласизми?

— Ҳа, энди, тенг ейиш керак, ўзинг еб кетаверма, деганидир-да, — дебди шофёр.

— Ҳа, баракалла. Офарин сизга. Жуда кўплар шу оддий нарсани тушунишмайди. Беш қўлларини оғзига тиқишади...

Шу пайт машина Тахтапулга етиб келибди. Эркин ака таксидан тушар экан, қўлидаги учта юзталикни тақсим қилибди:

— Тенг еганни тангри суюбди, биродар. Мен унақа очкўз, ўзим бўлай деган ярамаслардан эмасман. Битта юзталик қоровуллик қилиб турган ўғилчамизга, биттаси — Сизга, биттаси — бизга...

Анграйиб қолган ҳайдовчи «Ҳа, ҳа...» дейишдан нарига ўтолмабди.

ЭНГ КУЛГИЛИ КУН

Мундоқ ўйлаб қарасак, кунларнинг ичида... кунлар кўп экан. Севишганлар куни, фалон исмлилар куни, эгизаклар куни, саломлашиш куни, чекмаслик куни. Қайсидир мамлакатда ҳар қандай ҳолатда ҳам бақирмаслик куни жорий этилган экан. Америкалик aka-укалар дунё бўйича ўзаро салом-алик кунини жорий этишган. Яна бир мамлакатда қайинолар куни, қайинсингиллар куни кенг нишонланар экан. Бу кетишда эрта-индин ахборот агентликлари тарозидан урмаслик, думбаёғга елин аралаштирмаслик куни ҳам таъсис этилганлигини хабар қилиб қолишса ажаб эмас.

Аммо, ҳозирча энг кулгили, яъни кулгига сероб кун — Апрелнинг биринчи тонгги. Лекин, буни баъзи бировлар «Нега доимо хўмрайиб юрасиз?» деган саволга «Нима, бугун сенга 1 апрелмиди, илжайсам», деб жавоб қайтаришлари каби тушунмаслик керак. Шу куни бошланган дилбар қаҳқаҳа йил бўйи давом этса қандай яхши. Қани, бир уриниб кўрайлик-чи.

Аҳмад ОҒА

«ОШХОНАНИНГ МУШУГИ»... БРАЗИЛИЯДА

Бугунги кунимизни Лотин Америқоси санъаткорлари пешма-пеш суратга тушираётган кўпикмижоз телесериалларсиз тасаввур этиш қийин. «Уйчи ўйини ўйлагунча таваккалчи ишини битиради», деган мақолимизни Лотин Америқоси санъаткорлари роса ўзлаштиришган экан-да! Бошни қотириб, декорация-пекорация деб ўтирмай, шарт-шурт, уйнинг ичидами, диван-пивандами, ошхона ё муштхонадами, ишлаб ташлаверкан кино деганларини.

Яқинда бразилияликларнинг «Бехосият мерос» филмини томоша қилаётиб бирданига, «Ана, ана, қаранглар, ушланглар» деб юборганимни ўзим ҳам билмай қолибман. Кенжа набирамизнинг беш ёшга тўлишини нишонлаётган эдик, уйда қий-чув бўлиб кетди. Телевизорда ўзимизнинг ўша машҳур телеминиатюрамиздаги «Ошхонанинг мушуги» — Жанеттани кўриб қолгандим-да. Эсингиздами, Эргаш ака Каримов роса қойил қилиб ўйнаганлар.

Қаранг, бу Жанеттаси тушмагур қаёққа ғойиб бўлди экан-а, десам, Бразилияга рафтем қилган экан. Ана, қаранглар. Битта тоғни урса талқон қиладиган бойвачча каравотда ялпайиб ётган эди, шилқим қизлардан бири кела солиб бўйнига осила кетди-ку. Буёғи нима бўларкин-а, деб турсам, телефон жиринглаб қолса бўладими. Уйимизда эмас, кинода. Ҳалиги бойвачча гаштакни кўтарди — бошқа шаҳардаги бошқа бир маъшуқаси. Униси бунисидан шилқим. Эртага олдингга бораман, иккаламиз холи қоламиз, ундоқ қиламиз, мундоқ қиламиз, деб узоқдан суйкалиб турибди. Буёқда бериги қиз осилишини қўймайди, денг. Шунда бойвачча, яна сирим ошкор бўлиб қолмасин дея «Э, қоч-е, бор-е, нари тур-е» деб юборди. Узоқдаги маъшуқа ҳушёр тортиб, «Ҳой, жонгинам, кимга гапиряпсан, олдингда ким бор ўзи?» деб қолди. Бойвачча ҳам анойилардан эмас экан, пинагини бузмай, «Ҳе, буми, ҳалиги, анови..., қўшнимизнинг мушуги-да», деди.

— Э, дедим, ўзимча, ўзбекчани билганингда борми, «ҳалиги, анови», деб ғўлдираб ўтирмай, Эргаш акамизга ўхшаб бир оғиз «пишт» десанг-ку, олам гулистон-а. Дарвоқе, «пишт» дегани бразилияликларнинг тилида нима бўларкин? Дарҳол луғатларни титкилай кетдим. Ҳозирча ўзбекча-бразилияча луғат чиқмаган экан, японча, испанчани ўртага қўйиб аниқласам, ёпирай, қизиқ-ку — ўзимизнинг «пишт»имиз уларда «чаппа» бўларкан. Баъзи лаҳжаларда «мушу» ҳам дейиларкан.

— Ҳа, дедим, ўзимга ўзим, баъзан иш чаппасидан кетай деганда мушуклар ҳам жонга оро киради...

СОЧИНГИЗ ШОХЛАШИНИ ИСТАЙСИЗМИ?

Ҳурматли таҳририят!

Ассалому алайкум. Саломдан сўнг сизларга бир гапни аста шипшитиб қўймоқчиман. Яқинда менинг ҳаётимда мисли кўрилмаган бир воқеа юз берди. Аниқроғи, ақлимни ишга солиб, роса ўн беш ой бошимни қотириб охири зўр ихтиро қилдим. Сизларнинг кўмагингизда бу янгилигимни расмий равишда ўз номимга муҳрлатиб олмасам, битта-яримта хорижлик олғир лип этиб илиб кетиши мумкин.

Онадан соппа-соғ туғилганман. Болалигимда катта дўхтирлар аралашмаса бўлмайдиган касалларга чалинмаганман. Баъзилар эмлашдан қочганида, мен қочмай, келинглар, қочоқларникини ҳам ўзим олавераман, деб кўкрак кериб турганман. Қош-кўзим қоп-қора, сочларим ўрмондайин қуюқ эди. Аммо кўз тегди. Бошимда битта ҳам тук қолмай тўкилиб кетди. Кўрганки одам биқинини ушлаб кулади. Худди боши очилиб қолган битта мендай.

Жуда алам қиларкан. Шу дарднинг давоси йўқмикин, дея бормаган жойим, ўқимаган китобим, сўрамаган калим қолмади. Охири ўзимга ўзим «Э, мулла Мирюсуф, каллангни ишлатсанг-чи» дедим-да илмий изланишни бошлаб юбордим. Бизда нима кўп — гиёҳ, ўт-ўлан кўп. Унисини бунисига, бунисини унисига қўшиб бошимга суравердим. Тери бир-икки бор янгиланди ҳамки, сочдан дарак бўлмади. Охири «Э, бор-е» дейишга келганимда ишим бирдан юришиб кетди.

Ўша кундан бир ҳафта олдин қизил сабзи билан саримсоқпиёзни майдалаб, уч-тўрт қошиқ қатиқнинг зардоби, икки чимдим ўлмаган оҳак, курка товуқнинг азонги ахлатидан қўшиб бошимга суртган эдим. Эрталаб ойнага қарасам, сочим сумалакбоп майсадай ниш уриб қолибди. Хурсанд бўлиб кетдим. Ўзимгаям қойил-е, шунча ҳаракатим зое кетмабди. Муолажани бир ҳафта давом эттирдим. Бир ой деганда калламнинг кўриниши аслидек бўлди.

Эҳтимол, бунақа ихтирони бошқалар ҳам ўйлаб топишгандир. Аммо менинг ютуғим шундаки, соч толалари худди ғўза ниҳолларидай шохчалаб ўсади. Сочим қалин, қуюқ бўлсин десангиз — тегмайсиз, ювиб-тараб юраверасиз, узун бўлсин, бир текис ўссин десангиз, ҳафта-ўн кунда бачки шохчаларини қайчилаб турасиз.

Хоҳловчилар бўлса, бемалол даволашим мумкин. Хусусий даволаш корхонаси очишимда ёрдам берсангизлар, даромаднинг бир улуши — таҳририятники.

Жавобингизни кутаман. Манзилим: Оҳангарон тумани, Йўлбўйи кўча, 288-уй.

Ўсарбек ЖУНБОШЕВ

Таҳририятга мактублар

РАДДИЯ ТАЛАБ ҚИЛАМАН

Ҳурматли редакция ходимлари. Газетада битта мухбирча мени ҳажвия қилиб чиқибди. Ҳажвия эмас, рўмон-пўмон қилса ҳам қарши эмасман, аммо айтиб қўйинглар — ёзса тўғри ёзсин, бўлган-бўлмаган воқеаларни ёзиб ҳаммани чалғитмасин.

Мана, масалан, мени «Шу чоққача беш марта уйланган, беш жойда бола-чақаси бор» дебди. Ғирт туҳмат. Биринчидан, беш марта эмас, тўрт марта уйланганман. Иккинчидан, ҳамма хотинларим ҳам туғишавермаган. Билмаса, нима қилади ёзиб? Яна бир жойда «Ичиб маст бўлиб, қўшниси Тўланбойнинг бошига устма-уст мушт солди, иккита тишини синдирди», дебди. Олиб қочиш ҳам эви билан-да,. Во-первих, устма-уст мушт солмаганман, бунақа усулни билмайман ҳам, келиштириб туриб битта тортганман, шилқ этиб йиқилган. Кейин, тишининг иккитаси эмас, бир томони ваабше кетган.

Бу ҳам майли, аммо охирги гапи нақ уёқ-буёғимдан ўтиб кетди: «Ҳалиям инсофга келмай қўшнисига тиш қайраб юрибди...». Фаросати борми ўзи? Тўрт мучалим соғ, муштларим омон бўлса, тишимни қайраб нима қиламан. Нима, мен уни емоқчимидим?

Шу тўғрида кичикроқ бир раддия беришларингни талаб қиламан.

Мирза ҚАШҚА

* * *

Ҳурматли редакция!

Дўстим, биродарим, таниқли ҳажвчи Шодмонбек Отабоев мен билан шахмат суришганини газетага ёзган экан, вақтида босиб чиқариб тўғри иш қилибсизлар. Шахмат деганлари мияни чархлайдиган ўйин. Тўғри, ўша куни дўстимнинг қўли бироз баланд келган эди. Гап бориб балиққа тақалгани ҳам рост. Яна бир-икки кундан кейин мусобақани давом эттирамиз деб тарқалишдик. Аммо ўшандан бери орадан, мана, икки ой ўтдики, рақибимдан дарак йўқ. Қачон йўқласам, балиқ овига кетган, дейишади. Балиқ асли хушхўр нарсаю, аммо ҳаддан зиёд истеъмол қилинса, таъсири аксинча бўлмасмикин, дейман-да...

Салом билан:
Турсун АЛИ ЧОРБОҒИЙ

ЭРКАВОЙ АКАМГА НИМА ДЕЙМАН?

Ҳурматли бош муҳаррир!

Дуои саломдан сўнг сизга маълум ва равшан бўлсинким, яқинда ҳозирча сизга нотаниш бўлган шогирдингиз, яъникм каминанинг ҳаётида оламшумул воқеа юз берди. Туманлараро мусобақаларда бир неча йиллардан бери ўзидан олдинга мушукни ҳам ўтказмай келаётган 27-қурилиш-монтаж бошқармасидаги раҳбар акахонларимизнинг жонбозликлари натижасида маҳаллий «Борига барака» нашриёти каминани камтаринннинг «Ҳамма ўқиши шарт эмас» деб номланган шеърлар китобини босмахонадан чиқарди. Китобдаги шеърлар асосан қўшни маҳаллалик Эркавой ака ва у кишининг ҳурматли оила аъзоларига бағишланади. Шу китобимнинг тузатилган ва айрим саҳифалари алмаштирилган бир нусхасини эътиборингизга ҳавола этиб турибман.

Тузатилган, деганимнинг боиси бор, албатта. Нашриёт ходимларининг айби билан баъзи саҳифаларда жиддий нуқсонларга йўл қўйилган. Энг аввало, китобчамнинг нашр йилини «1887»эмас, «1997» деб тузатиб қўйдим, сиз ҳам шундоқ қабул қилишингизни сўрайман. Учинчи саҳифада Эркавой акамнинг рафиқаларига бағишланган шеърим бор. «Қадди-қоматингизни кўриб лол бўлишади» деган сатримни «Қадди-қоматингизни кўриб лой бўлишади», деб ёзишибди. Шу шеър охиридаги «Кўчамиздан ўтиб туринг миёвлаб» деган қаторни «Кўчамиздан ўтиб туринг, қиёлаб» деб тузатиб ўқинглар.

«Нашриёт тухфаси»

Еттинчи саҳифадаги расвогарчиликка қаранг: Эркавой акамнинг ўзларига бир ажойиб ашъор битгандим. Мен «Қўлингизга не тушса сўйворасиз, эй, Эрка қассоб», деб ёзсам қайсидир ғаламис «Эй, серка қассоб» деб тузатибди. Тўғри, Эркавой акам баъзан-баъзан қўй гўштига эчки гўшти ҳам аралаштириб сотадилар. Ўтган кузда битта ўзини билмаган номард эчкининг сони билан бошларига туширганини ўзим кўрганман. Аммо бир жойлик одаммиз, кўз-кўзга тушиб туради, шу арзимаган ишларини юзларига солишимиз шартмиди?

Асли ушбу китобчани уйланиш тўйимда ҳаммаларингизга офисални топширмоқчи эдим. Аммо бир касофат хато деб бу иш ҳам чаппасидан кетди. Ўн саккизинчи бетидаги ғазалга эътибор беринг. Инсоф билан айтганда, ёмон ғазалмас. Тўғрими? Аммо душманлик ёмон экан, битта ҳарф ҳаммасини остин-устун қилиб юборди. Эркавой акамларнинг Тўпахон исмли қизлари бор. Ўзиям кетворган. Беш ёшидан бошлаб каратэга қатнашади. Кўчасидан ўтгани юрагинг зириллайди. Қанча-қанча шилқимларнинг башараси чаппа бўлиб кетди. Шу қизчага денг, меҳримиз тушиб «Тўнғич қиз» радифида бир ғазал тўқигандим, «ч» ҳарфи «з» ҳарфи билан алмашиб қолибди. Китоб чиққанидан бери уйга ҳам боролмай дала шийпонида қоровуллик қилиб юрибман.

Йигирма иккинчи бетдаги хато менга анча қимматга тушадиганга ўхшайди. Раисимиз Холтўра акамни ҳам эслаб қўяй, кўнгиллари нозик, деб у кишига ҳам саккиз қатор шеър бағишлагандим. Ярамаслар, атайлаб Холтўра акамнинг номларини «Халтура» деб босишибди. Тўғри, ишларини битиролмай уззу-кун қабулхонада ўтираверіб зада бўлган баъзи иғвогарлар у кишига шунақа лақаб қўйишган. Аммо бу гап мендан чиқмаслиги керак эди-да.

Китобча охиридаги «Бригадирнинг бахти» сарлавҳали очеркимни ўқиган киши кула-кула ўлади. Эркавой акамнинг укалари қассобчиликни ташлаб бир-икки йил даштда бригадирлик қилишди. Пахтадан мўл ҳосил олишди. Ўша кишининг меҳнат қаҳрамонликларини қаламга олиб мана бундоқ жумлалар битган эдим: «Муҳтарам қўшнимиз Эркавой акамларнинг ҳурматли укалари Тўхтавой полвон қассобхонадан безор бўлиб, бир куни раиснинг олдига шартта кириб бордилар-да, масалани кўндаланг қўйдилар: «Текшир-текшир жонимга тегди, раис тоға! Ўзи булбулнинг инидек қассобхона бўлса. Даштга чиқиб бригадирлик қилишга аҳд қилдим! Қарорим қатъий. Рухсат берсангиз, кеча сўйилган ҳўкиз гўштини бугун тамомлайману ишни бошлайвераман». Тўхтавой полвон масалани кўндаланг қўйганидан кейин роса бир ҳафта раиснинг оғзини пойлади...»

Ўзингиз айтинг, бинойидек очерк. Аммо шу жойда ҳам кўррекclub...

Энди баъзи саҳифаларни алмаштирганимни айтай. Ўзи, босмахона ходимлари савиясини бир кўриб чиқиш керакми, дейманда. Олтинчи, йигирма олтинчи, ўттиз саккизинчи, қирқ тўртинчи бетларда мен ёзган шеърлар ўрнига аллақандай ҳисоботлар - далага маҳаллий ўғит чиқазиш ахбороти, қўзилатиш компаниясининг боришига оид маълумотлар, босмахонада қилинган ҳалфана ошнинг харажатлари рўйхати босилиб кетибди. Шу жойларига янги ёзилган шеърларимни елимлаб қўйдим, хафа бўлмайсиз. Китобим тўғрисида бир рецензия босиб чиқарсангиз кўп хурсанд бўлардим-да.

Дарвоқе, мабодо ўша мен айтган рецензияни чиқарсангизлар, исмимни тўғрилаб ёзинглар, муқовадаги «Қоқбоший» деганлари мутлақо нотўғри. Тахаллусим Оқтоший. Хўп, хайр, ҳозир тайёрлаётган иккинчи китобимни босмахонадан чиқаргунимча саломат бўлинглар.

Сиз қандай изоҳлайсиз?

«ЎзАС»-«ПРЕСС» ХАБАР ҚИЛАДИ

САҲНАДА «ШУМ ТОҒА»

Ҳамза номидаги Академик театр ижодкорлари устоз Ғафур Ғуломнинг машҳур «Шум бола» асари асосида янги «Шум тоға» спектаклини намойиш этишга ҳозирлик кўрмоқдалар. Асар воқеалари кейинги йилларда шу театр атрофларида бўлиб ўтади.

Кеча бўлиб ўтган театр бадиий кенгаши йиғилишида асосий ролга даъвогар номзодларнинг аризалари кўриб чиқилди.

КУЙЛАМАГАН КИМ БОР ЎЗИ?

Ўзбекистон телевидениесининг кўп серияли телефилмлар яратиш гуруҳи ижодкорлари «Драматик актёрлар куйлайди» номли 22 серияли филмни суратга ола бошладилар. Сценарий муаллифи Ёдгор Саъдиев. Филмнинг дастлабки серияси таниқли хонанда Теша Мўминов ижодига бағишланади.

«ҲАММОМ КЕРАК ЭМАСМИ?»

Таниқли ёзувчи, куюнчак публицист Дадахон Нурий сўнгги йилларда баракали ижод қилмоқда. Унинг Покистон ҳаётига бағишланган «Карачига бир қара-чи», «Шаҳар марказидаги ёлғиз ўрик ҳасрати», «Ёнғоқ экмаган раис раисми?» номли китоблари ўқувчилар томонидан илиқ кутиб олинди. Адибнинг сўнгги рўмони «Ҳаммом керак эмасми?» деб номланади. Муаллиф унда бозор иқтисодиёти даврининг ўта долзарб муаммоларини қаламга олган. Ноширлар янги асар учун харидорлардан буюртмалар қабул қилмоқда. Буюртмаларни жамоа номидан ҳам бериш мумкин.

ИБРАТ

Пойтахтимиздаги 929-мактабда «Куюнчак ота-оналар» кўрик танлови бўлиб ўтди. Ўғиллари Соқивойнинг юриш-туришидан доимий равишда хабардор бўлиб турган, ўқув йилининг иккинчи чорагида Соқивойнинг ўрнига 45 соат дарсда қатнашган Бердивой ака ва Узатдигул опа Пардаевалар кўрикнинг мутлоқ ғолиби бўлишди. Улар ҳайъат аъзоларининг ҳамма саволларига тўғри жавоб қайтардилар. Жумладан, Узатдигул опа мактаб директори, синф раҳбари, мактаб қоровули, ошпаз ва бошқа мутасаддиларнинг туғилган кунлари, яхши кўрадиган таомларига оид саволларга аниқ ва лўнда жавоб қайтариб, олқишларга сазовор бўлди.

БИР ЙЎЛА...

Пойтахтимиздаги «Дархон» озиқ-овқат дўкони биқинида аҳолига маиший хизмат кўрсатадиган янги корхона очилди. Унинг афзаллиги шундаки, бу ерга ташриф буюрган мижозлар бир вақтнинг ўзида соч олдиришлари, бузуқ соатларини тузаттириб олишлари, пойабзалларини ямматишлари ва энг муҳими қулоқ, томоқ ва бурун бўйича мутахассис кўригидан ўтишлари мумкин. Корхона ичкарисига киришингиз биланоқ қўли гул усталарга соат ва оёқ-кийимларингизни ечиб берасиз. Оғзингизни очиб ўтирсангиз, сартарош ишини битиргунча дўхтирлар ҳам кўрикни тамомлашади.

АНТИҚА ТЕЛЕФОН

Машҳур «Ди-Ди-Би» компанияси ўз мижозларига янги телефон хизматини таклиф этади. Агар сиз шу компания заводларида тайёрланган телефон аппаратларини сотиб олсангиз, мутлақо ютқазмайсиз. Аксинча, жуда кўп қулайликларга эга бўласиз. Гап шундаки, бундай аппаратлар ичига митти компютер жойлаштирилган бўлиб, аввалига сиз унинг хотирасига барча таниш-билишларингизнинг исм-фамилияларини, хизмат лавозимларини, юриш-туришлари, муомалалари, молиявий аҳволлари, лақаблари каби маълумотларни жойлаштирасиз. Айни пайтда ўзингиз тўғрингизда ҳам унга батафсил тушунтириш бериб қўясиз. Қарабсизки, автомат телефон сизга қўнғироқ қилган киши билан бемалол ўзи гаплашаверади. Сал ўзбошимчалиги демаса, ўта қулай.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
1998 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 133-52-91
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Аҳмад ОТАБОЕВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 01105. 20265 нусхада босилди. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6